

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΛΕΥΚΟΣΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΖ'

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ, 1952

ΑΡ. 209

Ε Λ Λ Α Δ Α

I.

Στέκεις ιδέα πάγκαλη καὶ φῶς ὡς τῶρ' ἀκόμη
καὶ στέκεις σύμβολο ἀρετῆς καὶ κορυφαῖο θάμα
στὴν ἀρχοντιά καρδιάς καὶ νοῦ, στὴν ἠθικὴ τῆ ρώμῃ,
μέλι ξανθὸ κάθ' ἔμορφιάς καὶ κάθε ἀλκῆς ἀντάμα.

Δὲν εἶσαι ἀντιφεγγιά ποτέ. Εἶσαι φωτὸς πηγῆ
καὶ φῶς ἢ φύση σοῦπλεξ' ἀλουργίδα, ὡς οἱ παρθένας
οἱ ἀρρηφόρες μὲ στοργῇ
πλέκαν τὸν πέπλο τῆς θεᾶς μὲς στὸ νὰ κλεισμένες.

Δὲν εἶσαι ιδέα μοναχά. Μιά ζωντανὴ προβάλλεις
ἀδρῆ πραγματικότητά κι' ἀπὸ χυμοὺς δονεῖσαι.
Δὲν εἶσαι ἀπλὴ ἀνάμνηση μιᾶς ἐποχῆς μεγάλης.
Πάντα Μεγάλῃ ἐσ' εἶσαι.

Τὴν πάγκαλη παράδοση σου μ' ἔργα προεχτείνεις,
ἀγρυπνῆ πάντα στῶν τρανῶν σου ἰδανικῶν τὰ κάστρα.
Τὶς πιὸ μεγάλες δόξες σου μὲ νέες τὶς καλλύνεις.
Κάθε στιγμ' εἶσαι πρόγονος, κάθε στιγμ' εἶσαι πλάστρα.

Σὰν ἄσθυστ' ἦταν ἡ φωτιά στὸ πρυτανεῖο γιὰ χρόνια
μπρὸς στῆς Ἐστίας τ' ἀγάλμα, πάντα σ' ἐσέ φουντώνει
τ' ἀρχαίου ἢ φλόγα πνεύματος, κι' ὀλάσβυστη κι' αἰώνια
παλιά καὶ νέα ἐνάνει.

Ὁ Λεωνίδαξ ξαναζεῖ στὸ Διάκο ἢ Παπαφλέσα,
οἱ παλιὲς δόξες χαιρετᾶν μ' ὀλόνοιχτην ἀγκάλῃ
τ' ὦριο Σαράντα ἢ Δώδεκα, κι' ἀπ' τὰ ρημάδια μέσα
κουττ' ἀπ' τὸ Κούγγι ὁ Σαμουὴλ τὶς φλόγες τοῦ Καψάλη.

Ὁ διχασμὸς τὰ ὀλόμαυρ' ἂν δὲ σ' ἄπλωνε φτερά του,
τὴν κάθε χώρα θάκανες μὲ ἀδρόχυμη ἔμορφάδα
στὸν ἦσκιο σου ἀπὸ κάτου,
κι' ὄλος ὁ κόσμος θάτανε—πῶς νὰ τὸ πῶ;—μιά Ἑλλάδα.

Μὰ σὰν τὴν ἀπειλοῦσαν τὴ λευτεριά σου οἱ ξένοι,
ξεχνούσες κάθε διχασμὸ μὲ μιᾶς, ὅσον ποτέ,
κι' ἀναπηδοῦσαν τῆς Φυλῆς οἱ θεῖες ἀρετές,
κι' ὠρθώνεσο συθέμελη, κι' ὠρθώνεσο ἐνωμένη.

Σὰν Ἥρα, πού τὴν παρθενὶ' ἀποχτοῦσε τὴ χαμένη
στὴν Κανάθο πηγῇ τῆς,
ἔστ' ἢ ψυχὴ σου τὴν παλιά πάντα τὴ θρῖσκει ἀλκὴ τῆς
μὲς στῶν πατρῶων σου ἀρετῶν τῆ θεῖα πηγῇ λουσιμένη.

Δὲν τήνε σβύν' ὁ ἄνισος ἀγῶνας τὴ φωτιά σου
γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ φῶς, κι' ἔτσι νικᾶς, τολμώντας,

ἢ πέφτεις γιὰ τὰ πάγκαλα μεγάλα ἰδανικά σου
σὲ Θερμοπόδες νέες, παλιές, τὸ θάνατο ἀψηφώντας.

Κι' ἂν πέσεις, στυλορθώνουσαι σάμπως Ἄνταϊος πάλι,
κι' ἀναθλασάνεις σὰ δαυλὸς τοῦ Λῶτ με νέαν ὄρμη.
Μιπορ' ἢ δική σου δύναμη, καθὼς ραβδί τοῦ Ἑρμῆ,
ἔσένα κι' ἀπ' τὸ θάνατο ν' ἀναχλωράνει ἀγάλι.

Μὰ δὲν πεθαίνεις σὺ ποτέ. Σοῦχουν τροφή σταθεῖ
κι' οἱ διωγμοὶ—σὰ νάτανε Δωδώνης περιστέρια
τὸ Δία τρέφοντας—. Κρατεῖς τοῦ Σήγκφρητ τὸ σπαθί,
κι' ὡς κείνο θρυμματίζεται μ' ἀνανεοῦσαι ἀκέρια.

Ἐσύ, σάμπως νὰ λούστηκες στής Στύγας τὰ νερά,
κι' ἔτσι ποτέ δὲν ἔκλεισαν τὰ στήθια σου θανάτους;
καὶ τῶν βασάνων σου ἡ φωτιά σοῦ γίνεται ἡ πυρὰ
πού τεχνουργοῦσε ἡ θείαινα μὲ τούτην ἀθανάτους.

Δὲν ἔχουν κερανοί,
πτώσεις, σκλαθιές, μαρτύρια, σ' ἐσέ σημάδι ἀφήσει,
μηδ' ὅσο χνούδι θ' ἄφινε μιὰ πεταλούδ' ἀχνή
πού θᾶχε διαβατάρικη τ' ἀκρόφυλλα τ' ἀγγίσει.

Τῆ φλόγα τῆς Τελέσιλλας πάντα ψηλὰ κρατεῖς.
Ζῆ κάθε χώρα λεύτερη στ' ἀχνάρια σου ἂν θαδίσει
σάν εἶχε κι' ὁ Θρασύβουλος τὸ φῶς ἀκολουθήσει.
Κι' εἶσ' Ἀντιγόνη στόργικῆ, πυρσὸς ὁδηγητῆς.

Εἶσ' ἔγερτήριο ψυχῶν. Κι' ἔχεις συχν' ἀπλωθεῖ
σάμπως τ' Ἀμφίωνα μολπή πού πύργωνε τὰ κάστρα,
στοὺς λίθους ψυχῆ δίνοντας. Κι' εἶσαι σὰν κοσμοπλάστρα,
καὶ σ' ὅ,τι ὠραῖο κι' ἀθάνατο, κάτι δικό σου ἀνθεῖ.

Εἶσ' ἄσμα θεολάλητο, παλληκαρία ἰδέα,
λεβεντοσύνη ὀρθόστηθι κι' ἀριστοκράτης νοῦς·
εἶσαι φωνὴ προφητικῆ, καὶ λευτεριάς σημαία
τροπαιοφόρα, ὀλιανόχτη, σὲ μπλάβους οὐρανοῦς.

Γιὰ τῶν λαῶν τὴν ἄνοδο σὺ χάρισες φτερά,
καὶ πρωτοπόρα σ' ὠρισε σ' ὅ,τι μεγάλο ἢ μοῖρα
μὲ μι' Ἀπωλλώνια φόρμιγγα, σὰ στή μεταφορὰ
τῆς Κιβωτοῦ προβάδις ὁ Δαυιδ κρούοντας λύρα.

Σὺ σάλπιγγα Ἰησοῦ Ναυῆ· τὰ κάστρα ἔχεις γκρεμίσει
τοῦ κάθε ζόφου καὶ σκλαθιάς, κι' ἔχεις τὸν κόσμο ἀλλάξει
γιατ' ἔχεις μὲ συνέπεια κι' ἀδελφωμένες ζήσει
δυό σου μεγάλες ἀρετές: τὸ Λόγο καὶ τὴν Πράξη.

Κι' ἔτσι μιὰ δράση ὀλόφωτ' ἡ δική σου εἶν' ἱστορία.
Δὲν εἶσαι σκούριο ἐσὺ σπαθί στὰ θάθη σκούριας θήκης,
κι' ἀγγέλλ' ἡ Φῆμη ὀλόχαρη τὴν κάθε σου πορεία
σὰ Φειδιππίδης φέρνοντας τὴν ἀγγελία τῆς νίκης.

Ἀδάμαστη κι' ἰσόθεη χυμᾶς σ' ὠριους ἀγῶνες,
κι' ὡς σ' Ὀλυμπιονίκες,
μιὰν ἔδρα σοῦχουν ἐξέχωρη ὄλ' οἱ καιροὶ κι' αἰῶνες
γιατὶ νικᾶς τίς πιὸ σεμνές, τίς πιὸ πανώριες νίκες.

Ἀρχοντοδέσποινα ἔμορφιά ἡ πάντα νέα ψυχὴ σου.
Τὰ μαρμαρένια ρεῖπια σου καὶ κείνα εἶν' πάντα νέα.
Ὅταν μιλάς ἀντιμιλᾶν ὄλα τ' ἀγνά κι' ὠραία,
καὶ τῆς ζωῆς τὸ νόημα νοιώθει κανεὶς μαζί σου.

Κι' ἂν φωτισθέστες σ' ἄλυχτᾶν, τὸ φῶς σου πάντ' ἀπλώνεις
κι' ἀντιπερνᾶς δημιουργὸς πόθων, ὀρμῆς κι' ἐλπίδων
κι' ἀναταράξεις τὶς καρδιές καὶ τοὺς λαοὺς ὀργώνεις.
Διδάσκαλοι κι' οἱ τάφοι σου, Πατρίδα τῶν Πατρίδων.

Μιᾶν ἠθικὴ ἔμορφιᾶ σκορπᾶς σὲ καθεμιᾶ ψυχῇ
ποὺ θὰ τὴν ἀγγίζεις ποτέ, καθὼς τοῦ Φοῖβου ἡ λύρα
κεῖ π' ἀκουμποῦσεν ἔκαμνε μὲ μιᾶς νὰ γλυκακεῖ
μιᾶς μουσικῆς πλημμύρα.

Εἶσαι μ' ἀλήθεια αἰώνια, κι' ἂν μπόρες σ' ἀγριοδέρνουν
σὲ κάνουν πιὸ δροσόχλωρη καὶ πιὸ ψηλὰ σὲ πάνε,
καὶ κανηφόρες οἱ ψυχές τὸ σεβασμὸ τους φέρνουν,
κι' οἱ μπλάβοι γέρνουν οὐρανοὶ γιὰ νὰ σὲ προσκυνᾶνε.

Χωρὶς σου ὄλα θᾶν ἄφεγγα. Κι' ἂν θᾶχε ἡ γῆ πεθάνει,
μονάχα λές ἢ ὀλόφωτη ψυχῇ σου θᾶχει ζῆσει,
μὲ τὶς πλατιές φτεροῦγες τῆς τὸν κόσμιο νὰ θερμάνει,
κι' ἀγνή, γλυκοχαμόγελ' ἡ ζωὴ νὰ ξαναθίσει.

II.

Σ' ἐσένα, Μάνα, ἡ σκέψη μας, σ' ἐσένα, νύχτα ἢ μέρα.
Πές, πότε ἢ θρονερόκραχτη θὰ ἠχήσει πιά καμπάνα
τὴν ἀναστάσιμη γιὰ μᾶς τὴν κρούση πέρα ὡς πέρα;
Δές, τοῦ Κιτίου τὰ κύματα σ' ἀκαρτεράνε, Μάνα.

Σὰν ὦρες ποὺ ὑποδέχτηκαν δῶ σὲ τὶς ἀκρογιαλιές μας
τὴν Ἀναδυομένη,
σὰν ὦρες θὰ σ' ὑποδεχτοῦν κι' οἱ λεύτερες ψυχές μας.
Δικές σου, κι' ὄλ' ἢ φλόγα σου στὰ βᾶθη τους χυμένῃ.

Δικές σου, κι' οὔτε μπόρεσαν ποτέ νὰ τὶς δαμάσουν
οἱ ξένοι ποὺ τὴ σκλάβωσαν μὲς στοὺς καιροὺς τῆ γῆ μας.
Ἄσκλάβωτες σ' ἀκαρτεράν, μ' ἐσένα νὰ γιορτάσουν
τὴν πιὸ τρανὴ γιορτὴ μας.

Σὰ ρθεῖς μεγαλοφτέρουγη, θὰ σοῦ γλυκοσκορπᾶ
κάθε καμπάνα μόνη τῆς τ' ἀνάφτερα φιλιὰ τῆς,
σὰν κάθε σκάμνος στὴ Δορὰ μονάχος του χτυπᾶ
κάθε φορὰ ποὺ ἡ Παναγιὰ θὰ μπεῖ στὴν ἐκκλησιὰ τῆς.

Ἄκόμα κι' ὅσοι πέθαναν, λές θὰ ξυπνήσουν τότες.
Καὶ σ' ὄλη τὴν πιά πάγκαλη ζωὴ μας οἱ ἀδρες γύρα
γιὰ πάντ' ἀηδονόλαες θ' ἀχνοκυλᾶνε νότες
γλυκοφιλώντας τὶς χορδές τῆς λύρας τοῦ Κινύρα.

Ὅντας θὰ ρθεῖς, ὄλα πιά θᾶν ἐδῶ χαρὲς γιομάτα
σ' Ἐσένα ἀκουμπώντας,
κι' ὄλα θᾶν ὄλθος καὶ γιορτὴ, Μαγιαπρίλα καὶ νιάτα,
μὲσ' ἀπ' τοὺς θεῖους σου ἀμφορεῖς παντοτεινὰ μεθώντας.

Καὶ θ' ἀπλωθεῖ γιὰ πάντα ἐδῶ, σὲ κάμπους, βουνά, ροῦγες,
καὶ μέσα μας καὶ γύρα μας, ὀλογελάτη ἀνθάδα,
θαρρεῖς θὰ νοιώθουν τὰ κορμιὰ μ' ἐσένανε φτεροῦγες,
θαρρεῖς θὰ νοιώθουν τ' ἄψυχα ψυχῇ μαζί σου, Ἐλλάδα.

Κι' ἀπ' ὄλες τοῦτες τὶς χαρὲς, χαρὲς πὲς παραδείσου,
τούτῃ θὲ νᾶν ἢ ἀσύγκριτη, θὲ νᾶν ἢ πιὸ μεγάλη:
πὼς θάμαστε μαζί σου.
Τοῦτ' ἢ χαρὰ μονάχ' ἄρκει· δὲ θέμε καμμιάν ἄλλη.

ΑΠΟΨΕΙΣ

ΤΟ ΗΡΩΪΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ

Μιά από τις κυριώτερες αιτίες της παρακμής της παγκόσμιας λογοτεχνίας στην εποχή μας είναι κι' η ηθική καθίζηση, που παρατηρείται τόν τελευταίο καιρό, σ' όλες τις εκδηλώσεις της ζωής μας. Οί άνθρωποι έπαυσαν πια ν' αποδίδουν πρωταρχική σημασία στις βασικές εκείνες αξίες, που καθόριζαν μέχρι σήμερα την ηθικήν ποιότητα της κοινωνίας μας. 'Η έννοια της ἀ ρ ε τ η ς πήρε μιάν άσυνήθη ρευστότητα μέσα στις έλαστικές συνειδήσεις των γενεών, που άνδρώθηκαν στις πρώτες δεκαετηρίδες του αιώνα μας. 'Η συναίσθηση του ήθικου χρέους έχει κυριολεκτικά άτονήσει. 'Η φωνή του καθήκοντος δέν συναγείρει πια τους λαούς, όπως άλλοτε. 'Ο πατριωτισμός, ή άνδρεία, ή έλευθερία, ή ηρωϊσμός, κατάντησαν πια λέξεις, που πολύ μικρήν άπήχηση θρίσκουν στην ψυχή ενός μεγάλου τμήματος της ανθρωπότητος.

'Η ηθική αυτή κατάπτωση ήταν πολύ φυσικό να θρει τόν αντίκυπό της στα λογοτεχνικά κείμενα. Πραγματικά, ένας μεγάλος αριθμός λογοτεχνικών βιβλίων που τυπώθηκαν από τό 1900 και έξης, φέρνει μέσα του τη σφραγίδα αυτήν της παρακμής και της διάλυσης. 'Ηρως με αισθήματα ταπεινά, ιδέες χωρίς την άνωτερη έξαρση της άρετης, σκοτεινά πάθη και άμφιβολίες άτελεύτητες, δημιουργούν ένα φιλολογικό κλίμα άληθοφανές ίσως και πειστικό, ένα κλίμα όμως που δέν έχει τη ζωογόνο πνοή της ύγείας, ένα κλίμα που του λείπει και αυτή άκόμη ή έξαγνιστική έφεση της λύτρωσης. Είναι φανερό πως με τά δεδομένα αυτά ό συγγραφέας, κι' όταν άκόμη κατορθώνει να προβάλλει χαρκτηριστικές μορφές ζωής, κι' όταν άκόμη κατορθώνει να συλλάβει μέσ' απ' αυτές τό δράμα και τό πάθος του άνθρώπου και να κινήσει την ήθική συμπάθεια ή άντιπάθεια, σπάνια θα έπιτύχει να μεταδώσει τό άπολυτρωτικό ρίγος που προκαλούν οι μεγάλες ήρωϊκές πράξεις κι' οι ήρωϊκές μορφές, και πολύ σπανιώτερα θα έπιτύχει να κινήσει τόν έ λ ε ο ν, γιατί άπλυόστατα του λείπει τό ήρωϊκό στοιχείο, τό στοιχείο εκείνο που άδίαστα ζυγνά τόν ευγενή κόσμο των αισθημάτων και δημιουργεί την γνήσια πνευματική και καλλιτεχνική άνάταση.

Θά προβάλλουν ίσως μερικοί, ότι ή έπιτυχία ενός έργου τέχνης πρέπει να κρίνεται από τά στοιχεία και τά σπέρματα που περιέχει μέσα του, κι' όχι απ' εκείνα που παραλείπει, καθώς έπίσης από την άλήθεια της ζωής που περικλείει και τό βαθμό με τόν όποιον άνταποκρίνεται στα πραγματικά δεδομένα του μύθου και της εποχής του. "Ίσως αυτό ως ένα σημείο να είναι σωστό. "Όταν όμως αναλογισθούμε πως ό σκοπός ενός έργου δέν είναι να μάς άναπαράσχησει πιστά μιá εικόνα της ζωής ή της φύσης κι' ούτε να περιοριστή στη δημιουργία των όποιωνδήποτε ιδεών και έντυπώσεων, αλλά να δονήσει τόν άνώτερο κόσμο των ιδεών και τόν ευγενή έσμό των αισθημάτων μας, τότε θα κατανοήσουμε πόσο βασική και μεγάλη είναι ή σημασία του μύθου, και μάλιστα του ήρωϊκού μύθου, όσοδήποτε κι' άν ή τάση της εποχής μας (άπόρροια άκριβώς της ήθικης χρεωκοπίας της) είναι να μετατοπίσει τεχνηέντως τό ενδιαφέρον από τις ιδέες στον τρόπο της προβόλης των, από τό μύθο στην τεχνική, από τό περιεχόμενο στο περιέχον.

"Όλα τά άριστουργήματα της τέχνης, από την 'Ιλιάδα του 'Ομήρου και τόν Προμηθέα του Αισχύλου ίσα με τόν Μάκβεθ του Σαϊκσπέρου και τόν Φάουστ του Γκαίτε, στηρίχτηκαν πάνω στο ήρωϊκό στοιχείο της ζωής' τό στοιχείο εκείνο που έξυψώνει τόν άνθρωπο στη σφαίρα του ιδεατού και του μεγαλειώδους' τό στοιχείο που δένει δυναμικά την ταπεινή και παροδική ύπαρξη του άτομου με τόν περήφανο και αιώνιο κόσμο των ύψηλών ιδεών και των μεγάλων αισθημάτων. Τό στοιχείο αυτό ύποσκελίζεται, δυστυχώς, σήμερα από τά μικρά και τά ταπεινά, τά φθαρτά και τά παροδικά. 'Η κρίση αυτή—που άπηχεί τη γενικότερη ήθική και πολιτική κρίση της εποχής μας—δέν μπορεί να πάρει τό χαρακτηρισμό της μονιμότητας. 'Ο άνθρωπος είναι θεϊόν όργανο. Μέσα στην ψυχή του, πλάι στις ταπεινότητες και τις μικρότητες, ύπάρχει τό σπέρμα του ύψηλου και του μεγάλου. 'Η ηθική άντίσταση δέ θα λείψει ποτέ.

Στὸ ἀναμεταξὺ καθῆκον ὄλων τῶν λογοτεχνῶν εἶναι νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὶς λίγες ἢ πολλὲς εὐτυχεῖς στιγμὲς τοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς, ποῦ μᾶς ἔδωσαν τὰ τελευταῖα χρόνια μὲ τοὺς πολέμους καὶ τὶς θυσίες, τὰ δράματα τῆς δουλείας καὶ τοῦ ἠθικοῦ ἔξανδραποδισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἠθικῆς ἀντοχῆς καὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἀντίστασης.

Τέτοιες μεγαλειώδεις στιγμὲς —ἀπὸ τὰ λίγα σημάδια φωτὸς μέσα στὸ σκοτεινὸ διεθνῆ ὀρίζοντα— προσφέρει εὐτυχῶς στοὺς Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ στοὺς ξένους λογοτέχνες ἡ δική μας, ἡ πρόσφατη Ἑλληνικὴ ἱστορία. Ἡ ἡρωϊκὴ παράδοση τῶν Ἀλβανικῶν θουνῶν δὲν εἶναι μόνο μιὰ πολύτιμη παρακαταθήκη στὴν ἐθνικὴ ἱστορία μας, ἀλλὰ καὶ μιὰ διαβεβαίωση ὅτι ἡ ἀρ ε τ ἡ κ' ἡ ἀ ν θ ρ ω π ι ᾶ δὲν ἔλειψαν ποτὲ ἀπὸ τῆ γῆ τῶν Ἑλλήνων.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν πολύτιμη παρακαταθήκη, ἀπ' αὐτὴ τὴν ἱερὴ πηγὴ, σὰν ἀπὸ καινούργια κολυμβήθρα τοῦ Σιλβάμ, πρέπει νὰ ἀντλήσει καὶ ν' ἀνακαινισθῇ ἡ λογοτεχνία μας. Ν' ἀντλήσει ὅμως μὲ πίστη ἰσάξια πρὸς τὴν πίστη τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ποῦ μὲ τὸν ἰδρωτὰ καὶ τὸ αἷμα του τὴν ἐδημιούργησε.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Ἡ ΜΥΣΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ

Ἄγγελε, πνεῦμα ἢ μήνυμα, οἰωνὲ τῶν οὐρανῶν,
χοντρά τὰ δάκρυα κόλλυθο, θυμίαμα ἢ ψυχὴ μου,
σκεῦος τοῦ πόνου κι' ἄθυρμα κ' ὕδρια τῶν κοπετῶν,
σφίγγα μοιραῖα ποῦ πέτρωσε τὸ ἀίνιμά τῆς ἐρήμου!

Φλόγα ἱερή, ποῦ ἤπιε πικρά τῆς ἀγρυπνίας τὸ λάδι,
ἄνθραξ τοῦ ἀδύτου, ἀρχαία πυρά, θυσία λειτουργικὴ.
Μαριὰμ, ποῦ νᾶνε ὁ Ἄγγελος, κι' ἄραγε ἀκόμη ἀνθεὶ
τὸ ἐράσμιο κρίνο μήνυμα καὶ τῶν θαγιῶνε οἱ κλάδοι;

Σ' ἀκούω στὸν βόγγο τ' ὠκεανοῦ, αἰσχύλειο χορικό
κι' ὁ Προμηθεὺς τ' ἀτσάλινα νὰ ἠχοβροντάει δεσμά του,
σ' ἀκούω νὰ λές στὸν ἀνέμο τὸν τραγικό σου εἰρμό
τροπᾶρι οὐράνιο κ' οἰμωγὴ τοῦ ἀχερουσίου θανάτου.

Σ' ἀκούω πνοὴ κι' ἀσίγητο κελáιδημα πουλιῶν,
τὸ ἔρμο τρυγόνι στὴν πηγὴ κ' ἡ κίχλα μὲς τὸ χιόνι,
σ' ἀκούω στὸ φυλλοβόλημα τῶν ἐαρινῶν κλαδιῶν,
π' ὄλο κεντάει τὸ πάθος του σκαλί-σκαλί τ' ἀηδόνι.

Σ' ἀκούω μὲς τὰ χαμόγελα, στὸν ὕπνο τῶν παιδιῶν
καὶ στὴ σαῖτα τ' ἀργαλιοῦ καὶ στοῦ ὕμεναίου τὰ χεῖλη,
σ' ἀκούω στὸν κάμπο εἰδύλλιο θεοκριτικῶν ἀυλῶν
καὶ στὰ πανιά π' ἀκίνητοῦν στὸ λόγγο οἱ νερομύλοι.

Μπάλασμο, ἀνάσα, μουσικὴ, κλεψύδρα τῶν ὥρων,
ἔκπαγλη νειότη, κι' ὦ καρδιά, παλμὲ τῶν πεπρωμένων,
τάνυσε τ' ἄσπρα σου φτερά, ριπὴ αἰωνίων ρυθμῶν,
κι' ἄστραψε φῶς καὶ ντύσου φῶς, τὸ φῶς τῶν μεμυημένων.

Ὅραμα οὐράνιο καὶ φωνὴ τ' ἄη Γιάννη Βαφτιστή,
προφητικὴ ἀποκάλυψη κι' ἀσκητικὴ ἀναγάγια.
Λύχνε, στ' ἀσώματό σου φῶς συγκλίνουν οἱ οὐρανοί,
κι' ἀνθ' ζεῖ κρίνα ἢ ἔρημο καὶ ρόδα τὰμμογιάλια!

Πηγὴ ὑπερούσια κι' ὄνειρο, θυμίαμα καὶ σπονδὴ,
κνίσσα, ὄλοκαύτωμα, εὐωδιά κι' αὔπνο ναοῦ καντήλι
τοῦ Μαρτυρίου ἢ Κιβωτὸς στὰ χέρια τοῦ Μωϋσῆ!
Χαῖρε, ἐλικώνιο τὸ Θαθῶρ, μηνάει τὸ νέον Ἀπρίλη!

ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Α'

Ἡ συζήτηση πού ἔγινε στά «Κυπριακά Γράμματα», ἀριθ. 191 καί 192, ἔτος 1951, γύρω στήν σημασία τοῦ ἀ ρ κ ο τ ζ' ε ρ ά μ υ δ ο υ μάς δείχνει πόσες δυσκολίες παρουσιάζει κάποτε ἡ ἔρμηνεία τῶν Μεσαιωνικῶν καί Νεοελληνικῶν γλωσσικῶν μνημείων. Ἀπό τὰ σοβαρώτερα ἐμπόδια γιά τόν μελετητή τῆς Μεσαιωνικῆς καί Νεώτερης μας φιλολογίας εἶναι πρῶτον ὅτι πολλά κείμενα εἶναι ἀκόμη ἀνέκδοτα ἢ δυσεύρετα καί δεύτερο ὅτι, δυστυχῶς, ὁ θησαυρός τῆς Νεοελληνικῆς στά ποικίλα τῆς ιδιώματα δέν ἔχει ἀκόμα συλλεχθῆ σ' ἓνα ὁπωσδήποτε πλήρες Λεξικό, ὅπως ἔχει γίνει μέ τήν Ἀρχαία.

Μέ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου μερικές λέξεις ἔπεσαν σέ ἀχρηστία ἢ ἀλλοιώθηκαν σέ τέτοιο βαθμὸ πού κατήνησαν δύσλυτα αἰνίγματα γιά νὰ βασανίζουν τοὺς φιλόλογους. Ἄλλοτε πάλι μάς παραδίδονται στά χειρόγραφα μέ δυσανάγνωστη ἢ ἐσφαλμένη γραφή, ὅπως συμβαίνει καί μέ τήν ἀρχαία μας λογοτεχνία, καί χρειάζεται πολλή ἐργασία γιά τὴ διόρθωση ἢ ἀποκατάστασή τους. Ἡ συνεχῆ καί προσεχτικὴ μελέτη τῶν κειμένων καί γλωσσικῶν μνημείων καί τῶν Νεοελληνικῶν ιδιωμάτων μαζί μέ μιὰ πλεονέκτηρη ἱστορικὴ γνώση τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἔθνους μας μποροῦν νὰ βοηθήσουν νὰ φωτίσουμε τὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς λογοτεχνίας μας. Εὐτυχῶς ἔχουν ἐκδοθῆ τὰ τελευταία χρόνια ἀρκετὰ ἔργα —Βυζαντινῶν Βίος καί Πολιτισμὸς τοῦ Φ. Κουκουλέ, Τὰ Τραγούδια τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ἁγίου Θέρου, τὸ Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τοῦ Ν. Ἀνδριώτη, *Petrarquisme en Chypre* τῆς Κας Θεμ. Πιτσιλλίδου—Σιαπκαρά καί ἄλλα—πού μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἐξαιρετικὰ βοηθήματα γιά τὴν καλύτερη κατανόηση καί ἐκτίμηση τῶν λογοτεχνικῶν μας θησαυρῶν.

Ἀρχίζω νὰ δημοσιεύω μερικές ἔρμηνείες καί διορθώσεις σὲ Κυπριακὰ ἢ ἄλλα Νεοελληνικὰ κείμενα καί μνημεῖα μέ τὴν ἐλπίδα νὰ δώσω καί σὲ ἄλλους φιλόλογους καί ἐνδιαφερομένους τὴν εὐκαιρία νὰ συζητήσουν τὲς ἀπόψεις μου ἢ νὰ παρουσιάσουν δικές τους ἀνάλογες ἐργασίες.

1. Γιά τὴν ἔρμηνεία τῆς λέξης «ἀρκοτζ' ἐράμυδον» κρίνω πολὺ διαφωτιστικὴ μιὰ Ροδίτικη παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ «Ὁ Χάροντας κι' ὁ Διγενῆς» πού δημοσιεῖται στά Δώδεκάησινα (Τομ. Α', σ. 101) ἢ Ἀθηνᾶ Ταροσόλη. Ἐκεῖ βρίσκομε τοὺς παρακάτω στίχους:

Καλῶς ἦρτεν ὁ Χάροντας νὰ φᾶ, νὰ πιεῖ μαζί μας
νὰ φάει ἄνθη τῶν ἀνθῶν, νὰ φάει πεοδίκια ἄγρια
νὰ φάει κ ε ρ α μ ι δ ὀ π π η τ α (sic), πού τρῶν ἀντρειωμένοι.

Ἡ κ ε ρ α μ ι δ ὀ π π η τ α σχετίζεται πιθανώτατα μέ τὸ ἀφρακεράμιδον πού θρῆκε ὁ Στ. Κυριακίδης σὲ Βυζαντινὸ κείμενο (Κ. Γρ., σ. 163, τεύχ. 191, ἔτος 1951). Ἡ ἐκκασία του ὅτι πρόκειται «περὶ πλακουτίνων ἢ ἄρτου» ἐνισχύεται ἀπὸ τὸν τύπο κεραμιδόπιττα. Ἴσως πρόκειται γιά ἰδιαίτερο εἶδος ψωμιοῦ (σάν τὸ παξιμάδι ἢ τὲς Κυπριακὲς καυκαλιές), πού χρησιμοποιοῦσαν —ὅπως καί σήμερα τὴν κουραμάνα—οἱ στρατιῶτες καί ὅπως οἱ ναῦτες τῆ γαλέττα (1).

Τὸ ἀφρακεράμιδον (ἢ ἀφροκεράμιδον) ἦταν εὐκόλο νὰ τραπῆ στήν Κυπριώτικη παραλλαγή σὲ ἀρκοτζ'ἐράμιδον —νὰ χρησιμοποιοῦν ἢ δηλ. ὡς πρῶτο συνθετικὸ τὸ ἄγριος—ἄρκος, ἐπιθετο συνηθισμένο στά δημοτικὰ τραγούδια γιά νὰ χαρακτηρίσει τὸ ἄγριο περιβάλλον μέσα στοῦ ζοῦσαν καί τὴν ἄγρια ζωὴ πού ἔκαναν οἱ «ἀντρειωμένοι» Ἀκρίτες —πρβλ. ἀρκοκαλαμιῶνας, ἄρκα ὄρη, ἀρκοθύμους κλπ. Ἴσως μάλιστα καί τὸ «ἄγρη» ἢ «ἄγριν» τοῦ λα(γ)οῦ νὰ ἔχει τὴν ἀρχὴ του ἀπὸ τὸ ἄγριος.

Τὸ κεραμιδόπιττα ἂν δέν λυεῖ ὀριστικὰ τὴν ἀπορία μας γιά τὸ ἀρκοτζ'ἐράμιδον, χρησιμεύει ὡστόσο ὡς καινούργια βάση γιά τὴν ἔρμηνεία του.

2. Οὐλλα τὰ Σάβ(6)ατα νὰ πᾶν, αὐλλα νὰ πᾶν τζαῖ νᾶρτου
τὸ Σάβ(6)ατον τοῦ Σαραλλά, μηδὲ νὰ πᾶ', μέ νᾶρτει.

(1) Κεραμιδόπιττα μπορεῖ νὰ σημαίνει πίττα ψημένη ἐπάνω σὲ κεραμίδι, ἢ μέ χρωματὸν σάν τοῦ κεραμιδιοῦ, ἢ σκληρὴ σάν κεραμίδι.

Αυτό τὸ δίστιχο τὸ πρωτάκουσα στ' "Ὀμοδος. Τὸ Σάββατο, ὅπως μοῦ ἐξήγησαν, εἶναι τῶν Ψυχῶν κοντὰ στὴ μέρα τῆς Πεντηκοστής. Ἐκείνη τῆ μέρα ὅσες μητέρες ἔχουν παιδιά πεθαμένα δὲν παίρνουν στὸ χέρι τους σαπούνη καὶ βελόνι, ἀπὸ πρόληψη μήπως τὰ παιδιά τους, ποὺ πηγαίνουν μετὰ τὸ «κουζίν» τους νὰ πάρουν νερό, γλιστρήσουν καὶ τρυπηθοῦν ἀπὸ τὸ βελόνι. Γιὰ τὴ λέξη «Σ α ρ α λ λ ᾶ» καμμιὰ ἐξήγηση δὲν εἶχαν νὰ δώσουν. Τὴν προέλευσή της μάς δείχνει καθαρά τὸ ἀκόλουθο δίστιχο ποὺ ἀναφέρει ὁ Φ. Κουκουλῆς (Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμός, Τομ. Β' 1, σ. 31):

“Ὅλα τὰ Σάββατα νὰ πάν, νὰ πάν καὶ νὰ γυρίσουν
τοῦ Ρουσαλιού τὸ Σάββατο νὰ πάη νὰ μὴ γυρίση.

“Ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Κουκουλῆς τὰ Ρουσαλία ἢ Ρουαλία ἢ Ροζάλια (Λατ. Rosalia ἢ Rosaria), ἑορτὴ τῶν Ρόδων, Ροδισμός, ἔχουν Ρωμαϊκὴν ἀρχὴν καὶ ἀπὸ φαεινὰς τελετῆς κατήντησαν νὰ μεταβληθοῦν εἰς πένθιμον μετὰ τοὺς τάφους καὶ τοὺς νεκροὺς συνδεδεῖσιν».

Ἡ ξένη λέξη Ρουσαλία ἦταν εὐκολὸ νὰ ὑποστῇ βίαια μεταβολὴ ἢ μετὰ διαδοχικοὺς μετασχηματισμοὺς (μετάθεση, ἀνομοίωση κλπ.) νὰ πάρει τὸν οἰκειότερο τύπο «Σ α ρ α λ λ ᾶ». Ἡ κατάλ. -ᾶς, πολὺ συνηθισμένη σὲ κύρια ὀνόματα, τοπωνύμια, δηλωτικὰ ἐπαγγέλματος ὀνόματα, πρβλ. Σαβουλλᾶς, Σουρουλλᾶς, Σασομάς, Καραβάς, σαμαρράς, πιθαράς κλπ. Στὴν "Ἠπειρο ἐγίνε «τ' Ἀρσαλιού» (κατὰ παρετυμολογία).

3. Καβαλλικεύω στὸ χ α ρ ῖ στέκει κι' ἀναγελά μου.

Στιχ. 35 στὸ τραγούδι Λυγερὴ (Κυπρ. Χρονικά, σ. 197, ἔτος Α', τεύχ. Ζ), ποὺ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν μακ. Ι. Συκουτρῆ. Ἐδῶ τὸ χωρὶ εἶναι προφανὸς λαυθασιμένο. Πρέπει νὰ γραφῇ χ α ρ ῖ (ν), Κυπριωτ. προφορὰ τοῦ φ α ρ ῖ = ἄλογο καβάλλας, λέξη συνηθισμένη στὰ Μεσαιωνικὰ καὶ Νεοελληνικὰ κείμενα (φάρα, φαρί(ν)). Ἀπὸ κάποιον γέρο στὴ Λεμεσό ἔχω ἀκούσει τὴν ἐξῆς παροιμία:

Ἄποὺ τ' ἀππάρκα στὰ χ α ρ κ ᾶ, ποὺ τὰ χασκὰ στὲς μοῦλες
τζ' αἰ ποὺ μάς ἐκατάντησεν, εἰς τὲς κοντρογαδούρες.

Λέγεται γιὰ τὸν βαθμιαῖο ξεπεσμό ἀπὸ ἀρχοντιὰ ἢ ἀξίωμα.

4. Μωρὴ σκύλλα, μωρὴ ἄνομη, σκύλλα μαγαρισμένη,
παιδί δὲν εὐ α γ γ ἔ λ ι σ ε ς, τὰ κάλλη ἀποὺ ἕχες ποὺ ν'τα;

Στὴ συλλογὴ Κρητικὰ Ἄσματα τοῦ Α. Κριόση σ. 262, ὅπου τὸ εὐαγγέλιος ἐξηγεῖται δὲν ἔφερε εἰς φῶς, δὲν ἐγέννησες. Ὁ Γ. Χατζιδάκης (Γλωσσολογικὰ Ἐρευναι σελ. 457) δικαιολογεῖ τὴν ἐξήγηση γράφοντας «τὸ εὐ α γ γ ε λ ῖ ζ ο μ α ἰ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ κατέστη ἰσοδύναμον πρὸς τὸ συνέλαβεν, καὶ περαιτέρω ἐγέννησεν. Ἐπειδὴ δὲ δηλοῦται ἐνέργειά τις, ἐξηγνήθη κατόπιν καὶ κατ' ἐνεργητ. φωνὴν εὐ α γ γ ε λ ῖ ζ ω, ὁμοίως τῷ γεννῶ». Τεχνολογικῶς ἡ ἐρμηνεία εἶναι ὀρθὴ ἀλλὰ κάπως ἐξεζητημένη. Μὲ μιὰ μικρὴ διόρθωση βγαίνει πολὺ καλύτερα τὸ νόημα τῶν στίχων. Ἀντὶ εὐαγγέλιος δηλ. νὰ γραφῇ ἐ β α ἔ λ ι σ ε ς. Τὸ ο. βαελίζω (ἀπὸ τὸ βαβαλίζω, βανβαλίζω κατὰ τὸν Χατζιδ.) λέγεται στὴν Ἰκαρία (ΜΝΕ, Β. σ. 436) καὶ σημαίνει ὅτι καὶ τὸ Κυπριακὸ βαίλιζω, (ὁ Κυρ. Χατζηγιάννου τὸ παρᾶγει ἀπὸ τὸ Λατ. bajula = βάγια), περιποιοῦμαι δηλ. νήπια, γέρους ἢ ἀρρώστους. Ἡ περιποίηση καὶ ἡ ἀνατροφή τοῦ παιδιοῦ εἶναι ποὺ γερνὰ τὴ γυναῖκα. Αὐτὴ τὴν ἀντίληψη ἐκφράζουν καὶ οἱ ἀκόλουθες κυπριακὲς παροιμίαι:

(α) ὁ βουὸς ἄδ δὲν ἀλώνευκεν
ὁ νιὸς ἄδ δὲν ἐθέριζεν
τζ' ἢ κόρη ἄδ δὲν ἐγένναν
ποτιέ της ἐν ἐγέρναν,

καὶ (β) ἀπ' ὄν ἀνάγειωσε παιδὶν ἀρσενικὸν (ἢ παλληκάριν) τζαί
σ' σ' ὕλλον λαωνικὸν ἐν εἶδεν τόφ φόνον τοῦ Θεοῦ.

Ἡ γέννα καὶ ἡ ἐπακολουθοῦσα περιποίησις (τὸ βαίλισμα) τοῦ παιδιοῦ εἶναι μεγάλο θάσανο γιὰ τὴ μητέρα, ποὺ μαραίνει τὰ κάλλη της καὶ τὴ γεωιά.

Ὁ Κριόσης ποὺ ἔγραψε τὸ «εὐαγγέλιος» ἴσως ν' ἀγνοοῦσε ἢ νὰ μὴν ἀκουσε καλὰ τὴ λέξη, πιθανὸν ὅμως καὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ τοῦ ὑπαγόρευσε τὸ ποίημα νὰ ἔκαμε μόνος του τὴν ἀλλαγὴ.

5. Λέγω της: «'Εγώ, κυρά μου,
θέλω σε κι' ἄς χ α ρ ι φ ί ζ ω.»

(Poèmes d'amour, Thémis Siarkaras-Pitsillides, σ. 276, π. 116, στιχ. 9-10).

Ἡ λ. χαριφίζω εἶναι ἄγνωστη, ὅσο ξέρω, στὰ Νέα Ἑλληνικά. Ἡ ἔτυμολογία της ἀπὸ τ' Ἀραβικά καὶ ἡ σημασία, (être accompagné ή être matheureux) πού δύσκολα ταιριάζει, τὴν κάνουν ὑποπτη. Ἄν τὸ χειρόγραφο ἐπιτρέπει νὰ διαβασθῆ ζ α ρ ι φ ί ζ ω, (παλαιογραφικῶς ἢ διαφορά εἶναι πολὺ μικρὴ), τότε ἔχουμε καλύτερο νόημα καὶ λέξη πού ὑπάρχει στὰ Νεοελληνικά, στὸ Θησαυρὸ τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ Φράγκικης γλώσσας. Ἐκεῖ θρίσκομε ζαριφίζω καὶ ζαριφεύω (ἀπὸ τὸ τουρκ. ζαρίφης = κομψός) μὲ τὴ σημασία: καλλωπίζομαι, περφηνεύομαι, καταβάλλω προσπάθεια, ἀγωνίζομαι. Ἡ σημασία αὐτὴ ταιριάζει, νομίζω, καλύτερα στὸ κείμενο καὶ τὸ ζαριφίζω μπερδεύει ἀντικαταστήσει τὸ ἀνύπαρχτο, ἴσως χαριφίζω.

K. ΠΙΛΑΒΑΚΗΣ

ΣΤΗΝ ΑΓΝΩΣΤΗ ΤΟΥ GARE SAINT LAZARE

Ἄμειβη στὸ Βόρειο Σταθμό.
Παρδαλὸ πλήθος, ἀγκομαχητὸ μηχανῶν,
φωνές, ἀσπασμοί, μαντήλια καὶ λυγμοί
«σιγανοί» (ἢ εὐπρέπεια πρωτίστως).
Ἰθὲτ, Κλωντέτ, Ζανέτ, (πῶς σε λένε;)
οἱ δειχτες στὸ μεγάλο ρολοῖ τοῦ σταθμοῦ
δὲν εἶναι διαβατάρικα πουλιά,
δὲ φεύγουν
δὲ φέγγουν κἄν.
Οἱ δειχτες τὶς νύχτες αὐτὲς
κινουῦνται σιγὰ
—μαῦρες δυσοίωνες φτεροῦγες μετεμφιεσμένων νεκρῶν.

Πρόσεξε!
Οἱ δειχτες αὐτοὶ δὲν εἶναι δειχτες ρολογιοῦ.
Εἶναι λεπίδια μὲ σκουριά κεραμιδιά.
Θὰ σοῦ χαράξουν τὸ κορμί.

Τί περιμένεις; Τὸν περιμένεις λοιπόν;
Κι' αὐτὴ —ἢ καυτὴ κουτὴ βροχὴ,
κι' αὐτὴ ἢ λειψή, ψιλή, δειλὴ βροχὴ
θὰ σοῦ χαλάσει τὰ μαλλιά;

Ναὶ ξέρω.
Ἡ ζωούλα σου ἦταν ὄξος καὶ χολή
(ἢ μητερούλα νεκρὴ κ.τ.λ.
κι' αὐτὸς ὠραίος κ.τ.λ.).
Τί νωθροί, Ἰθὲτ, (γιὰ συντομιά!),
τί νωθροὶ χρονοδειχτες,
τί σκληροὶ λεπτοδειχτες
μᾶς σημάδεψαν ἀπόψε. Τί βροχές!

Καλύτερα φύγε. Αὐτὸς δὲν θάρθει, τὸ ξέρω.
(Ἡ ζωὴ μας, Ζανέτ, δὲν
εἶναι φιλμ ἐξ Ἀμερικῆς
μὲ τὰ γλυκερά —μὰ ἀπίθανα—
χάπυ ἔντς).

Τὸ πρῶτὸ περιμένει «ἀμφοτέρως»
τὸ ξύλινο γραφεῖο τοῦ μόχθου στὶς ὀκτώ.
Καλύτερα φύγε, Ζανέτ.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΝΟΣ

ΤΟ ΚΛΑΜΑ ΤΟΥ ΜΩΡΟΥ

Χιόνιζε! Πολύ ὄψιμα κείνη τῆ χρονιά—ἔμπα τοῦ Φλεβάρη—ἔδινε ἐπὶ τέλους τῆ συγκατάθεσὶ του ὁ καλὸς Θεοῦλης νὰ τὸ στρώσει. Τ' ἀναζητάγανε—στ' ἀλήθεια—μέρες τώρα, ἢ στεγνὴ ἀπ' τὸ πιπίλισμα τοῦ ξεροβοριά φλοῦδα τῆς γῆς, σκισμένη σ' ἀμέτρητα διφασμένα χεῖλια κ' οἱ πιτσιρίκοι, γιὰ νὰ φτιάξουνε τὸ χιονάνθρωπο, σὰν ἄλλοτες, χαλνώντας τῆ γειτονιά μὲ τῖς φωνές τους. Μὲ τῆ σειρά τους κ' οἱ μεγάλοι, θὰ πῆγαιναν στὴν ἐξοχὴ νὰ πιάσουνε πουλάκια μὲ τὰ νηματένια βρόχια. Μὲ τὸ χιόνι δὲ δρίσκανε τίποτε νὰ ταιμπήσουν τὰ κακόμοιρα! Οὐτ' ἕνα σπόρο, ἕνα σκουλήκι! Ἐκεῖ ποὺ τὰ κοιτάζεις νὰ πετᾶν μὲ μισοπαγωμένες τῖς χρωματιστές φτερούγες, τ' ἄσπρο στοιχεῖο τῆς φύσης τοὺς θάμπωνε τὴν ὄραση καὶ χυμοῦσαν μὲ τὰ μούτρα στὸ σημεῖο τῆς γῆς ποὺ ἀγνάντευαν παστρεμένο ἀπ' τὸ χιόνι, μιὰ μικροσκοπικὴ μαύρη ὄραση σὲ μιὰν ἔρημο ἄσπρη δίχα σύνορα: στὴ φάκα, ποὺ μαστορικά τοὺς ἔστηνε τὸ ἐφευρετικὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Σὰ δυὸ πόρτες ἀνοιχτές τὰ βρόχια, τὰ κρυβὲ τὸ χιόνι. Ἐνα λεπτὸ σύρμα συνδεόταν μαζὶ τοὺς, στερεωμένο στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς πρόχειρης καλύβας, μὲ δυὸ τρύπες ψηλὰ σὰν πολεμίστρες πύργων ἀκριτικών, γιὰ παρατηρητήρια. Δυὸ μάτια παραμόνευαν ἀκούραστα κι' ὅταν τὸ θῦμα σίμωνε, τὸ χέρι γύριζε γρήγορα τὸ σύρμα, καὶ τὰ δίκτυα ἐκλείναν πάνω στὸ φτερωτὸν αἰχμάλωτο, σὰ σιδερένια πόρτα φυλακῆς...

* * *

Τὸ πελώριο ρολοῖ, σκαλωμένο ψηλὰ στὸ καμπαναριὸ τ' Ἀθ Βαρθολομαίου, χτυποῦσε μιάμισυ. Στὸ διπλανὸ μεταξουργεῖο οἱ ἐργάτριες ἀλλάζαν βάρδια. Ἐνα φουστάκι ἀπὸ γυναικίεις σιλουέττες, ξεχυνόταν σὲ λίγο ἀπὸ τῆ μεγάλη πόρτα τοῦ ἐργοστάσιου στὴ χιονισμένη στράτα. Τρέχανε βιαστικά στὰ σπιτία τους, ὅπου ἡ ζεστὴ «πολέντα» (1) τοὺς πρόσμενε στρωμένη στὸ τραπέζι, πλάι στὸ ἀναμμένο τζάκι. Στὸ διάβα τους ἀφίνανε ἀνεξάλειπτα, βέβηλα ἀχνάρια στ' ὀλόσπρο ἀτέλειωτο χαλὶ τοῦ χιονιοῦ. Ἡ κυρὰ Τερέζα, γυναικίκα περασμένη τὰ σαρόντα, μὲ ἀνάστημα ψηλὸ καὶ χαρακτηριστικὰ ντελικάτα, ἀνέβαινε δυὸ-δυὸ τὰ σκαλοπάτια γιὰ τὸ ἐπάνω πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ της. Στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι κόντοστάθηκε νὰ τινάξῃ ἀπ' τὸ λεπτό, σκούρο μαντήλι τοῦ κεφαλοῦ της τὸ χιόνι, μὴν τῆς παγώσουν τὰ μαλλιά. Πίσω ἀπ' τὴν πόρτα κρυμμένο τὸ παιδάκι της, ὁ Δάντης, τὴν πρόσμενε σὰν πάντα νὰ τῆ ξαφνιάσῃ. Ἐνα «μπᾶ» στὴν ἀρχή, ἀπὸ μιὰ ψιλλή-ψιλλή φωνούλα—λὲς χελιδονίσια—κ' ὕστερα δυὸ χεράκια ἄσπρα, παχουλά, μ' ὄλη τὴν ἔχτασή τους τενωμένα γύρω ἀπὸ τὸ μακρὸ της φουστάνι. Τὸ κεφάλι του, στρογγύλο σὰ μεγάλο αὐγὸ, μὲ μαλακὰ ξονθὰ μαλλιάκια λὲς μετὰξί, στραμμένο ἀπάνω τὴν κοιτάζει, μὲ δυὸ ματάκια γκριζὰ γεμάτα ἔκφραση καὶ γλύκα.

—Ἐνα φιλι μαμά! μαμά, ἕνα φιλι!

Τὸ φιλι αὐτὸ ἦταν ὁ ἀπαραίτητος φόρος τῆς εἰσόδου. Σὰν ὁλόλος Χριστιανοῦ στὴν ἐκκλησιά.

Μ' ἀνείπωτο καμάρι, ἔσκυψε ἡ γυναικίκα τὸ κορμὶ της, τόσο ποὺ νὰ δρίσκεται ἀντίκρου στὸ κρινέιο του μουτρακι, ρόδινα μάγουλα, μυτίσκα καὶ αὐτιά κανονικά—ἢ φαντασία της καμιὰ φορὰ σὲ ἔξαρη τὸ παρομοίαζε μὲ ἀριστούργημα Φειδία ἢ Ραφαήλου σκαλισμένο σὲ μάρμαρο πεντελικὸ—κ' ἔνοιωσε δυὸ χεράκια νὰ τῆς δένωνται σὰ φίδια γύρω ἀπ' τὸ λαιμὸ καὶ δυὸ χεῖλιάκια νὰ σφραγίζουν μὲ θέρμη τὰ μαρμαμμένα, μεσηλικὰ της μάγουλα. Συνεπαρμένη ἐκείνη τότες, σὰν ἀπὸ μεθύσι ἡδονικὸ, τὸ σήκωνε σὰν πάντα ψηλὰ σὰ μπάλα καὶ τὸ ἔσφιγγε στὸν κόρφο της βαθειά, μὲ μιὰ τρελλὴ μανία, θαρροῦσες νὰ τὸ ξεκάνῃ. Καὶ ὅσπου φιλιὰ ἀμέτρητα μὲ δίχα ἀνικανοποίητη, στὰ χεράκια, τὸ μέτωπο, τὸ στόμα καὶ τὸ γιασεμένο του λαιμὸ. Κ' ἔκεινο γελούσε-γελούσε κελαρυστά, ἀφήνοντας νὰ ξεπροβάλλουν ἀθέλητὰ του ἀπ' τάνοιχτο του στοματάκι τὰ κάτασπρα δοντάκια του, δυὸ σειρὲς λαμπρὰ μαργαριτάρια.

Στὸ ἀσημαντο αὐτὸ πλάσμα, τὸ μικροῦτσικον ὄγκο, ποὺ μπόραγε κανεὶς μ' ἕνα σφίξιμο νὰ κἀν λῶμα στὰ δάχτυλα, ἦταν ἀγκυροβολημένες, δοσμένες ἀσυνθηκολόγητα, τόσο τ' ἀντρούγγου οἱ ψυχές ὅσο καὶ τῶν παιδιῶν. Ὁ Ἐχτορας μονάχα, τὸ προτελευταῖο ἀγόρι,—ἔξι χρονῶν τώρα, πῆγαινε σχολεῖο—τοῦ κρατοῦσε λίγο φθὸ. Δὲ μπορούσε νὰ τὸ χωνέψῃ πῶς ἤρθε ξαφνικὰ στὸν κόσμῳ ν' ἀποσπᾶται μονοψῶλιο τὴν ἀγάπη του, ν' ἀποκληρώσῃ αὐτὸν τόσο νωρίς!

(1) Κατασκευάζεται ἀπὸ φαρίνα καλαμποκιοῦ καὶ σερβίρεται στὴ Βόρειον Ἰταλία κι' ἄλλες ἀγροτικὲς περιοχές τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης.

Μὰ σάμπως κι' αὐτοὶ θέλαν νὰ τ' ἀδικήσουνε; Θεὸς φυλάξοι! Ἀγάπη καὶ στοργὴ δὲ μπαίνουνε στὸ ζῦγι, οὐτ' ἐξαρτιοῦνται ἀπ' τὸ τιμὸν τῆς ἀνθρώπινης θέλησης. Ἡ φύση ἔφταιγε πού τὸ στείλε ἔτσι ὡμορφο, ἀγγελιοφτιαγμένο! Τὰ φιλιὰ του, ὕστερα, οἱ ἀθῶες του ματιές καὶ τὰ χρυσὰ λογάκια του πού τοὺς ὑποδοῦλναν. Μὰ παράλληλα στὴ ζήση τους, γιὰ νὰ τὸ λέγαν καθαρά, ἦταν ἀκόμη τὸ κλειδί τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς χαρᾶς τους. Ὁ μῶλος πού θρυμματιζόταν τῆς καθημερινῆς θλίψης τὸ κύμα, τὸ πηγάδι πού ἀντλοῦσαν ἐλπίδα καὶ κουράγιο γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ πολέμου τῆς ζήσης.

Στὴν κουζίνα, πού ἦταν καὶ τραπεζαρία μαζί, δυὸ μεγάλα κορίτσια δεκαεξὶ μὲ δεκαοχτῶ χρονῶ καὶ δυὸ ἄλλα ἀγόρια μικρότερα, τοὺς καρτεροῦσαν καθισμένα στὸ τραπέζι. Ἡ ζεστὴ πολένια ἀχνίζε σερβιρισμένη στὰ πιάτα.

Ὁ Δάντης μονάχα, ὄλο χαρὰ κ' εὐθυμία, δὲν εἶχε ὄρεξη γιὰ φαί. Σκαρφάλωσε μὲ γοργότη στὸ σκαμνάκι του καὶ δείχνοντας μὲ τὸ μικρὸ του δειχτὴ τενωμένο μέσ' ἀπ' τὸ τζάμι, ἔκανε νόημα στὴ μάνα νὰ σιμῶση, ν' ἀντικρούη κι' αὐτὴ τὸ πρῶτό-τυπο γι' αὐτὸν θάμα τῆς φύσης: τὸ χιόνι, πού ἀσπρίζε τὴ γῆ σὰ φαρίνα ἀμολημένη ἀπὸ ἀμέτρητα τσουβάλια, κι' ἄλλο πού κρεμῶτανε σὰ λυωτὸ κερὶ ἀκανόνιστο, ἀπὸ τὰ γυμνὰ κλώνια τῶν δέντρων.

Μαμά! μαμά! ἀναφώνουσε ὄλο περιέργεια κοιτάζοντάς τὴν στὰ μάτια, ἐνῶ τὸ δαχτυλάκι του τενωμένο ἔδειχνε ὄλο ἔδειχνε. Πρῶτὴ φορὰ στὴ ζωὴ του ἀντίκρυζε τέ-
τιο θέαμα

Γελούσαν οἱ ἄλλοι μὲ τὴν καρδιά τους. Γιὰ τὴν ἀθωότητά του πρῶτα κ' ὕστερα γιὰ τὸ περιεργὸ τὸ ὕφος.

—Χιόνι, χρυσὸ μου! χιόνι, πουλάκι μου! Τ' ἀπάντησε ἡ κυρὰ Τερέζα.—Φαρίνα τοῦ Θεοῦ! Καὶ γελαστή, σηκώνοντας τὰ μισοπαγωμένα τῆς χεῖρια ἀπὸ τὴ φλόγα τοῦ τζακιού, ἔτρεξε μὲ λαχτάρια νὰ τὸ ξαναγκαλιάση.

* * *

Ὁ Ἀντώνιο, τῆς Τερέζας ὁ ἄντρας, δούλευε ἀπὸ μῆνες τώρα σ' ἓνα ἐργοστάσιο πυρομαχικῶν κάτω ἀπ' τ' ἴς Ἄλπεις, μιὰ τριανταρῖα χιλιόμετρα ἀπ' τὸ Σάν Σαλβατόρε, τὸ χωριὸ τους. Γύριζε σπῆτι κάθε Σαββάτο βράδυ μὲ τὸ τοαῖνο τῶν ἔξι κι' ἀναχωροῦσε Δευτέρα αὐγὴ-αὐγὴ στὶς πέντε, γιὰ τὴ δουλειά. Τὸ καλοκαίρι πού οἱ μέρες μεγάλωναν κι' ἄργουσε τὸ σούρουπο νὰ πέση, τὰ μεγαλύτερα του ἀγόρια ὁ Τζισοβάνης κι' ὁ Ἐχτορας πῆγαιναν τὰ Σαββατόβραδα ἀπ' τὶς πέντε, νὰ τὸν ὑποδεχτοῦνε στὸ Σταθμὸ.

Κατὰ τὴν κυρὰ Τερέζα, ἄντρας μάλαμα! Στὰ εἴκοσι χρόνια πού κάναν παντρεμένοι τὸν κακὸ του λόγου δὲν τὸν ἄκουσε ποτέ. Λάτρευε τὸ σπῆτι του σὰν οἶκο τοῦ Θεοῦ! Σὲ καφενεῖα καὶ ταβέρνες δὲ σίχναζε ποτέ. Ἐκεῖ πού θάπινε, τὸ μοιράζονταν ἀπὸ κοινοῦ ὄλο στὸ τραπέζι. Μὰ Κύριος, ὄν ἀγαπὰ παιδεύε! Ὅς Θεοῦ ἔλλημα, ἢ κατάρια ἀπ' τὴ μοῖρα, ποῖος τὸ προμάντευε νὰ ζῆ πάντα ἐξόριστος μακριὰ ἀπ' τὴ γυναῖκα καὶ τὰ παιδιά του. Κ' ἡ αἰτία: ἡ δουλειά, Στὰ νεανικά του χρόνια καὶ τὰ πρῶτα τοῦ γάμου τους δούλευε μινιαδόρος στὶς γαλιᾶρες τοῦ τοιμέντου, πού κάτεχε προνόμιο μιὰ ἀμερικάνικη ἐταιρεία, μόλις δυὸ χιλιόμετρα ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸ τους. Χαρὰ θεοῦ ἦταν τότες! Ὅ,τι μογνήτιζε τὸ μάτι, καὶ τοῦ πουλιού τὸ γάλα ἀκόμη ἔβρισκε κανένας ν' ἀγοράση: Τρόφιμα! Ρουχισμὸ! Γλυκίσματα! Εἶχαν τὰ μικρὰ τους, τὴ Τζοκάντα καὶ τὴν Ἐλντα στὸ σχολεῖο καὶ τὸν Τζισοβάνη στὰ σπάργανα. Τὰ βράδια διασκεδάζαν μαζί τους, κ' ἡ κούραση τῆς μέρας ἐξατμιζόταν στὰ γέλια τους.

Μὰ τὸ ποτήρι τῆς ζωῆς τους γλυκὸ στὴν ἀρχή, πῆρε κατόπι νὰ πικραίνει. Σύννεφα μούρα βγήκαν νὰ καλύψουν τὸν ἀνεφελὸ οὐρανὸ, κ' ἡ καταιγίδα ἔξεπασε! Ἐτυχε ποτέ κανεὶς ν' ἀντικρούη λειψίμα ναυαγίου, ξύλα, κάρτια καὶ σανιδιά νὰ χοροπηδοῦνε σκόρπια στὴ μανιασμένη θάλασσα, καὶ νὰ συλλογιστῇ πῶς τὰ ὑλικά αὐτὰ λίγο νωρίτερα, συναρμοσμένα ἀποτελοῦσαν τ' ὠραῖο κοράβι πού μ' εὐθυμία καὶ χαρὰ ταξίδευε τὸ δρόμο του; Κλείσανε οἱ μίνιες. Τὸ παραθύρι τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ζωῆς μαζί. Τὸ γιατί δὲν τὸ μαθε κανεὶς. Κάθε κίνηση σταμάτησε αὐτόματα, λές, κ' ἔχωσε τὸ δάχτυλό του ὁ χάρος. Φύγαν οἱ εὐθυμοὶ ἀμερικανοὶ μηχανικοὶ μὲ τὶς ὁμοίμορφες μπλέ μπλουζές τους. Οἱ πλούσιοι ὑπάλληλοι μὲ τὶς λεπτές, κομψοτυμένες τους κυρίες πού σκορποῦσαν ἀγάπη καὶ χάδια στὰ μικρὰ τῆς γειτονιάς, πού ἀφί-
νανε γενναϊοδωρα ρεγάλα καὶ μπουρπουᾶρ σὲ ὄλους. Τὸ κάβει συμμαζεύονταν κ' ἔ-
φευγε. Τ' αὐτοκίνητα πηγαينوέρχονταν στοὺς δρόμους νευρικά, φορτωμένα ἴσαμε ἀπά-
νω ἀπὸ βαλίτσες, μπαούλα, ἐπιπλα, κρεβάτια, ἓνα σωρὸ πράματα, ἀφίνοντας στὰ ὡμορφα χτήρια πού τοὺς ξενίζαν τόσα χρόνια τὴ σκόνη τους κι' ἓνα τελευταῖο ἀντίο.

Παίρναν μαζί τους τὸ χρήμα καὶ τὸ λούσα, τὸ νέκταρ καὶ τὴν ἀμβροσία τῆς ζωῆς. Ἄρχισαν κατόπι νὰ φτιάχνουνε τὸν μπόγο τους κ' οἱ ξενομερίτες ἐργάτες. Τὶ βάρκαν πιά ἐκεῖ πέρα; Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς γεννήθηκαν ἐκεῖ καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μεταλλωρύχου τὸ πήραν κληρονομιά καὶ συνέχεια ἀπ' τὸν πατέρα τους. Λυπότανε πού φεύγανε, γιατί δὲν ξέραν πού πῆγαιναν. Καταλάβαιναν μονάχα πὼς οἱ ξένοι πήραν μαζί τους τὴ ζωὴ γιατί τοὺς ἀνῆκε—Κρίμα! Δὲν τὸ σκεφτήκανε ποτές αὐτοὶ—καὶ τώρα νοιώθαν μονάχα μιὰν ἀόρατη δύναμη πού τοὺς ξεπόρτιζε. Ὑπῆρχαν δέβαια κ' οἱ ἀλαφρόμυαλοι, οἱ ἄπιστοι Θωμάδες πού πίστεβαν στὴν τύχη. Ποιὸς ἤξερε; Ἡ ἀρρώστεια μπορούσε νάταν σοβαρὴ μὰ ὄχι θανατηφόρα καὶ τὸ μεταλλεῖο νὰ ξανάπιανε δουλειά. Ἔμειναν ἔτσι δυὸ τρεῖς μέρες νὰ δοῦν τὸ ἀποτέλεσμα. Μὰ τ' ἀποτέλεσμα ἦταν ἕνα κ' ἀμετάκλητο. Φεύγανε κ' οἱ ντόπιοι κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι πού κάνανε τὸν ἔλεγχο, οἱ ζαχαροπλάστες στὸ τέλος κ' οἱ ἔμποροι πού τὸ ἐπάγγελμά τους ἀχρηστεύτηκε μὲ τὸ κλεῖσιμο τῶν μίνιων. Ἐκκένωση τοῦ κάθε τι σὰν νὰ σίμωνε ἐχθρός. Καὶ στὴν περίπτωση αὐτῆ ἐχθρός σήμαινε ἀνεργία, μιζέρια, πείνα! Ἄδειες παραάγκες, ἄδεια χτήρια, ἄδειο δρόμο, χάθηκε γιὰ πάντα τὸ στολίδι τοῦ χωριοῦ, σὰν ἀνώτερος λειτουργὸς πού τοῦ κάνανε καθαίρεση! Τὶ ἄσκημο ἔδειχνε τώρα! Οὔτε καὶ τὸ τραῖνο δὲν καταδεχόταν νὰ κάνῃ πιά σταθμὸ ἐκεῖ, γιατί ἔπαψαν νὰ ἀναγνωρίζουνε τὸ χωριὸ γιὰ κέντρο. Μείνανε μονάχα θυμητήρια ἀνεξάλειφτα μιᾶς ἐνδοξῆς ζωῆς, κομμάτια σίδερα πού κάναν τὶς γραμμὲς τῶν βασιονῶν, χώματα, πέτρες δῶ καὶ κεῖ πού πάγαιναν νὰ φράξουν τὸ ποτάμι, τίτλοι καὶ νοῦμερα πάνω στὶς παραάγκες καὶ τὰ χτήρια, γιατί κανεὶς δὲν εἶχε χρόνο ἢ διάθεση νὰ τὰ ἐξαλείψῃ. Κ' οἱ τρύπες τῶν γαλασιῶν, στόματα πελώρια πού χάσκαν μ' ἄπορία. Ἡ ζωὴ τοῦ τόπου ἀπόμεινε γυμνὴ σὰ δέντρο πού τὸ πάρτηκε τὸ χῶμα γύρω ἀπ' τὶς ρίζες.

Ὅσοι ἀπ' τοὺς ἐργάτες εἶχαν ἕνα κομμάτι γῆς, δάθηκαν νὰ τὸ καλλιεργαῖνε. Ἄλλοι πάλι παίρνανε χωράφια μὲ τὸ νοῖκι. Μὰ δὲ βαρύνεσαι! Δύσκολο πρᾶμα νὰ εἰδικευτοῦνε στὴ νέα τους δουλειά καὶ πιο πολὺ δύσκολο νὰ περιμένουν εἰσόδημα σωστὸ ἕνα χρόνο, κ' αὐτὸ, ἂν οἱ συνθήκες τοῦ καιροῦ ἦταν εὐνοϊκές. Ἄλλο πρᾶμα οἱ μίνιες, πού στὴ δεκαπενθημερία γέμιζε ἡ παλάμη ἑκατοστάρικα. Δὲν τὸ σκεφτήκανε ποτές στὸ παρελθόν πὼς ἡ ζωὴ μπορούσε νὰ κρυβε μιὰ φάτσα τόσο σοβαρὴ καμιά φορά. Σὰν τὸν ἄνθρωπο πού ἐχτιμάει τὴν ὑγεία του μονάχα σὰν ἀρρωστήση. Ἔτσι οἱ καθένας γύρευε σωσιῖο ἢ παραμεινὴ στὴν ἐπιφάνεια τῆς ζωῆς, ἀδιάφορο τὸ πῶς. Τὸ μάρμαρο εἶχε ραγίσει! Καινούργιο δὲν γινόταν μὰ τοῦλάχιστο μπορούσε νὰ κολληθῆ.

Ἐνας φελλὸς νὰ σωθῆ ἀπ' τὸ ναυάγιο τῆς ἀπότομης αὐτῆς καταράκulas παρουσιάστηκε καὶ στὸν Ἀντώνιο. Ἐνας ξάδελφος του ἡλεκτρολόγος πού δούλεβε στὸ Μιλάνο τόνε σύστησε νὰ πάρῃ δουλειά στὸ ἴδιο ἐργοστάσιο πού ἦταν ἐκεῖνος. Τούγραφε ὅμως πὼς ἀναβολὴ δὲ χῶραγε, γιατί οἱ ἀνεργοὶ γυρίζανε χιλιάδες καὶ μπορούσε ἡ θέση νὰ πληρωθῆ ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή. Ἀποχαίρετρε λοιπὸν γυναῖκα καὶ παιδιά καὶ πήρε δρόμο γιὰ τὴν ἀκόσια ἐξορία, μὲ τὴν ἐλπίδα πάντα στὴν καρδιά, πὼς τὸ κακὸ ἦταν περαστικό. Ἡ παλιά ζωὴ σὰν ἀποδημητικὸ πουλὶ—ποιὸς ἤξερε;—μπορούσε γρήγορα νὰ ξαναγυρίσει!

Αὐτὴ δὲν ἦταν παρὰ ἡ ἀρχὴ τῶν συμφορῶν. Ὡστόσο δοξάζανε τὸ Θεὸ πού βρέθηκε μὴ τῶνα παρὰ καὶ βολεῦτηκαν. Ἀλλιώς τί θὰ γίνονταν; Δυὸ αὐτοὶ καὶ τρία τὰ παιδιά, πέντε ψυχές. Χωρὶς νὰ λογαριάζουνε τὶς ἔχταχτες ὑποχρεώσεις τῆς συντήρησῆς τῶν γέρον. Ἀληθινὰ ὅμως, ἡ κακόμοιρή του γυναῖκα—ἡ κυρὰ Τερέζα—τοῦ στάθηκε ἄξιος σύμμαχος στὸ πλάϊ. Μὲ τὶς οἰκονομίες πού φρόντιζε νὰ κάνει—φῶτιση κ' αὐτὴ ἀπ' τὸ Θεὸ—κράτησε τὸ φρένο τοῦ αὐτοκινήτου τῆς ζήτησῆς του, σὰν ἔκανε νὰ πάρῃ τὸν κατήφορο. Μοναχὸς τους πλοῦτος μέναν τώρα τὰ δυὸ τους χέρια. Τὸ στομάχι δὲν σῆκανε καμιάν ἀνακαχή. Τὰ μικρὰ παιδιά κλαῖαν σὰν δὲν εἶχαν ψωμί, χωρὶς ν' αὐτιάζονται καμιά δικαιολογία ἢ ἐξήγηση. Ἀκόμη καὶ τὸ σπῆτι ἦταν μὲ ἐνοίκιο.

Ἦστερα ἀπὸ τὸν πηγαμῖο τοῦ Ἀντώνιο στὸ Μιλάνο, ἡ Τερέζα, μὲ τὰ λίγα μέσα πού διέθετε, τὴ γνωριμία της δηλαδὴ μὲ τὸν παλιὸ διευθυντὴ τοῦ μεταξουργείου καὶ τὸ πιστοποιητικὸ καλῆς διαγωγῆς πού πήρε σὰν ἀποσύρθηκε ἀπ' τὸ ἐργοστάσιο, τὴν ἐποχὴ τοῦ γάμου τους, κατῴρθωσε νὰ ἐπαναχτήσῃ τὸ ἄλλο της πόστο στὴ δουλειά. Ἔτσι θὰ ἐξάλειφανε κομμάτι τῆ ζωῆ τοῦ συζύγου της. Δὲν ὑπῆρχε ἀμφιβολία πὼς ὁ μιστὸς πού θάπαρνε ὁ Ἀντώνιο στὴ νέα του θέση, θὰ ἦτανε κατώτερος ἐκείνου πού ἔπαρνε στὶς μίνιες, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ ἀτομικὲς του ἀνάγκες—μπεκιάρης σὲ μιὰ τέτια μεγαλούπολη!—θ' αὐξάινανε. Δὲν λείπανε βέβαια κ' οἱ κακὲς γλώσσες, πιο πολὺ ἀνάμεσα στοὺς στε-

νούς της συγγενείς, πού την κακολογούσαν γι' αυτό. "Οχι βέβαια πώς ήταν μικροπρέπεια να δουλεύη μιὰ γυναίκα—ήταν τόσες και τόσες άλλες σάν αυτήν πού δουλεύανε—. Αύτηνς ωστόσο τ'αυτή της δέν 'δωανε από κουτσουμπολιά. Φτάνει ο άντρας της να μὴ τὴν ἀποδοκίμαζε. "Όσο γιὰ τὰ παιδιὰ, τὸ βλεπε πὼς ήταν κομμάτι δύσκολο, μὰ σκέφτηκε πὼς ἡ πεθερὰ της θὰ μπορούσε νὰ ρίχνη μιὰ ματιὰ καὶ στὸ δικὸ τους σπίτι ἴσαμε τὶς δυὸ ἡ ὥρα πού θὰ γυρίζε ἀπ' τὸ ἐργοστάσιο. Ἡ πεθερὰ της ἐνέκρινε δίχως συζήτηση τὸ σχέδιο κι' ὁ άντρας της πού τοῦκανε ἀναφορὰ στὸ γράμμα της, δέν ἀπάντησε οὔτε ναί, οὔτε ὄχι. 'Απόδειξη πὼς τὸ ἐνέκρινε μὲ μερικὲς ἐπιφυλάξεις πού θὰ συσκέφτονταν μαζί προσωπικὰ στὸ τέλος τοῦ μηνὸς σὰ θὰ γυρίζε. Γιὰ τὴν ὥρα τῆς ἔγραφε συχνὰ καὶ τῆς ἔμποζε χρήματα μὲ τὸ ταχυδρομεῖο κάθε βδομάδα. Μὲ τὴ λαιμαργία καταβρόχθιζε τὰ γράμματα του! Τὰ διάβαζε, τὰ ξαναδιάβαζε—μικροῦτσικοὶ χασοκτῆρες κεντημένοι μὲ μολύβι ἀπ' τὴ μιὰν ἄκρη τοῦ χαρτιοῦ ὡς τὴν ἄλλη, σάν ἀλέτρι τοιγκοῦνη γεωργοῦ πού πάει νὰ καλλιεργήσῃ καὶ τὸν ὄχτο τοῦ γείτονα, καὶ τὸ δημόσιο μονοπάτι ἀκόμη. Λόγια πολλὰ πού ἐκφράζαν τὴν ἀγάπη του, τὴν ἔγνια τῶν παιδιῶν. Πολὺ συχνὰ ρωτοῦσε, τί γίνονταν οἱ μίνιες, λέγαν ἢ ὄχι πὼς θὰ ξανανοίγανε; Οἱ μίνιες! Τὸ ἐρώτημά του ἔμοιαζε μὲ κείνο τῆς βασιλοπούλας τοῦ ἀθάνατου νεροῦ πού ἔγινε γοργόνα «Ζῆ ὁ βασιλεῖος! Ἀλέξανδρος;» στὰ καρδιά πού διάβαιναν σιμὰ της. Πρᾶμα ἀκατόνητο! Τόση ἀφοσίωση σὲ κείνες τὶς καταραμένες τρύπες, πού δολοφονοῦσαν τὴ ζωὴ καὶ τὴ γεροῦσαν πρῶτιμα μὲ τὶς ὑγρὲς ἀνήλιαγες στοῖές τους! 'Ωστόσο τὶς νοσταλγοῦσε! "Οχι μονάχα αὐτός, μὰ κ' οἱ ἄλλοι του παλιοὶ συντρόφοι. Μοιάζανε—στ' ἀλήθεια—ψάρια πού τὰ βγάλανε ἀπ' τὸ νερὸ τους!

Κ' ἐκείνη, τί θ' ἀπαντοῦσε! Στὴν πραγματικότητα δὲ γινόταν λόγος καθόλου γι' ἀνανέωση τῆς δουλειᾶς τῶν μίνιων. Ἡ μόνη εἴδηση γύρω ἀπ' αὐτές, ήταν πὼς οἱ «μπασιάρδοι» τῆς γειτονιάς—κοτὰ τὴν ἐκφραση τοῦ μπάμπου Ἰννοκέντη, τοῦ φύλακα—τὸν ξεγελοῦσαν τὰ βράδια καὶ παίονανε τὰ κουτσουκα κάτὰ ἀπ' τὶς γραμμὲς τῶ βογονιῶν. Ἡ ξυλεια ἦταν ἀκριβὴ καὶ περιζήτητη! Μὰ δέν τοῦ τόγραφε αὐτὸ ἡ Τερέζα, μὴν τοῦ χαλοῦσε τὴν καρδιά. Τοῦγραφε γι' ἄλλα πράματα μὲ λιγώτερο ἐνδιαφέρο μὰ πιὸ ἐγκαρδιωτικά. Γιὰ τὰ παιγνίδια τῶν κορισιῶν, τὸ μικρὸ 'Αλεξαντρίκι πού μεγάλωσε κι' ἄρχισε νὰ μαθαίνει τὶς πρῶτες προσευχὲς. Οὔτε λέξη γιὰ τὶς μίνιες! Γιατὶ ν' ἀναφέρη κανεὶς τὴ λέξη «κρᾶσι» μπροστὰ σὲ μπεκρὴ πού δέν δρίσκει νὰ πιῇ, ἢ «τσιγάρο» μπροστὰ σὲ φουμοδόρο; Μεθύσι ήταν καὶ τὸ δικὸ του καὶ θὰ διάβαινε μὲ τὸν καιρὸ, σάν καταπιανόταν, στὰ σοβαρὰ μὲ τὸ κινούργιο τοῦ ἐπάγγελμα.

Μὲ τὸν καιρὸ, οἱ προϊστάμενοι τοῦ 'Αντώνιο, εὐχαριστημένοι μὲ τὴν ἀπόδοση τῆς δουλειᾶς του, ἐξὸν ἀπ' τὴν αὐξηση πού τοῦ κάναν στὸ μιστό, τοῦ παραχώρησαν ἄδεια κ' εἰσιτήριο τραίνου «ἄλλε-ρετοῦρ» νὰ ἐπισκέφεται τὸ σπίτι του δυὸ φορὲς τὸν μῆνα. Νά, πού ἡ τύχη δέν τοὺς ἀποκλήρωσε δολότελα. Ἄπλωνε ξανά τὸ χέρι: τὴς νὰ τοὺς χαϊδέψη, νὰ ρίξη ἐπουλωτικὸ καυτήριο στὶς πληγὲς τοῦ παρελθόντος. Σάν ἔμπαινε τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του τὸ κάθε τι ἔλαμπε ἀπὸ εὐτυχία καὶ χαρὰ. Λὲς κι' ὁ ἴδιος ἦταν ὁ ἥλιος πού ἡ λάμψη τῶν ἀχτίδων του ἔλυανε τοὺς χειμωνιάτικους πάγους καὶ χαμογελοῦσε τὴν ἀνοιξη στὰ δέντρα καὶ τὴ φύση. Ἡ λάμψη, βέβαια, τοῦ προσώπου του ἦτανε κομμάτι προσποιητῆ. Ἄπ' ὄλους ὅμως μονάχα ἡ γυναίκα του μπόρεσε νὰ διακρίνη αὐτὴ του τὴν προσποίηση. Τὸ ψηλό του ἀνάστημα διατηροῦσε πάντα τὴν παλιὰ του μεγαλοπρέπεια καὶ τὸ κάπχα κίτρινο χρώμα πού τοῦ δώρησε ἡ μίνια στὴν πολυχρονὴ δουλειὰ του, ἄρχισε ν' ἀλλάξῃ σὲ γλυκὺ μελαχροινό. Τὸ ἴδιο κι' ἀπ' τὶς παλάμες τῶν χειρῶν του τὰ μαῦρα σημάδια τοῦ μετάλλου ἄρχισαν νὰ σβήνουν. Τὰ μόνια πού πρόδιναν τὴ θλίψη του ἦταν τὰ μάγουλα, συνεπτουμένα λίγο πρὸς τὰ μέσα, σχηματίζοντας δυὸ κοιλώματα. Ἡ Τερέζα ὅμως καμώθηκε πὼς δέν εἶδε πασοῦ εὐτυχία σάν τότε σίμωσε καὶ μ' ὄλο πού ἡ πραγματικὴ τῆς ἐντύπωση ἔπρεπε νὰ ἐκφραστῆ: «Μὰ Ἄντωνιο, πὼς κατάντησες ἔτσι δὰ ξεραγκιανὸς σάν πασοῦ ψάρι», πρόφερε μὲ φανὴ γλυκειὰ, χρωματισμένη ἐπιτήδεια. «'Ω! τί ὡμορφος πού ἔχεις γίνει τώρα, ἐκεῖ δὰ στὸ Μιλάνο! Τὸ κλίμα καὶ τὸ ἀλλαγμὰ τῆς δουλειᾶς σ' ὠφέλεσαν. Τί γλυκὺ χρώμα ἔχεις πάρει στὸ πρόσωπο, πού πρῶτύτερα στὶς μίνιες ἦτανε κίτρινο κι' ὠχρὸ σὰ φθισκοῦ!».

Ἦταν ἡ πρώτη της πετριὰ ριγμένη μὲ μαστοριά γιὰ νὰ ξεκάνη ὅ,τι ἀπόμεινε στὴ ψυχὴ του, σχετικὸ μὲ τὴν παλιὰ ζωὴ.

Μὲ τὴ σειρά του ἐκείνος ἀνταπέδωκε τὴ φιλοφρόνηση, χωρὶς νὰ ἐξωτερικέψη τὴν

ἀπογοήτεψή του πού ἔβλεπε τή θωριά της κάπως κουρασμένη, τὰ χέρια της λιγώτερο λεπτὰ καί περιποιημένα παρὰ πρῶτα.

—Χάρηκα πολύ—νὰ ξέρης—πού σέ βρήκα πιό γλυκειά, δυό φορές πιό ὡμορφη παρὰ πρῶτα.

Στὰ παιδιὰ ὁ πατέρας μοίραζε κάθε φορά πού ἐρχόταν γλυκίσματα κι' ὡμορφα χρωματισμένα παιγνιδάκια. Κοῦκλες στὰ κοριτσάκια, πού σκυβαν ὅλη τή μέρα ἀπάνω τους νὰ τοὺς ταιριάσουν φορεματάκια καί κορδέλλες ἀπὸ βελούδο, στὸν Ἀλέξανδρο ἕνα αὐτοκίνητο μικρὸ, πού κούρδιζε μ'ἕνα σίδερο καί τ'άφηνε νὰ τρέξη σφυρίζοντας στὸ πάτωμα. Κι' ὁ Ἀντώνιο μὲ τή γυναίκα του καθισμένοι πλάι-πλάι λιγάκι παραπέρα, τὰ καμάρωναν καί γέλαγαν μαζί. Τὰ χελιδόνια ξαναχτίζαν τή φωλιά τους.

* * *

Μὲ τὸ πρόνομιο πού πήρε ἀπ' τὸν διευθυντή του νὰ ἐπισκέπτεται τὸ σπίτι τοῦ συχνά, ἐξασφάλιζε καθαριότητά γιὰ τὸ στρώμα καί τὰ ρούχα, πού δίχωνε ἄλλο ἀπὸ ξένα χέρια θὰ τοῦ κόστιζαν πολύ. Τοῦ τὰ πλενε ἡ γυναίκα του, τὰ σιδέρωνε καί τὰ ταχτοποιοῦσε διπλὰ στῆ θαλίτσα, σὲ τρόπο πού νάχη ν'ἀλλάξη κάθε βδομάδα. Καί τὴν Κυριακὴ τοῦ ἐρχομοῦ του ἡ Τερέζα μεταβαλλόταν σ'αὐτόματο νὰ φτιάξη τοῦτο καί κείνο, γλυκίσμα ἀπὸ καστανάλευρο καί ζάχαρη πού ἤξερε πὼς τ' ἄρεζε πολὺ, κ' ἕνα σωρὸ πράματα νὰ τὸν εὐχαριστήση. Κοί τὸ κατάφερνε —στ' ἀλήθεια—μιὰ χαρά. Ἀπ' τὴν ὥρα τοῦ ἐρχομοῦ ὡς τῆ στιγμῆ σχεδὸν τῆς ἀναχώρησής του, ὁ Ἀντώνιο δὲν ξεκολλοῦσε ἀπ' τὸ σπίτι. Δὲν χόρταινε ν'ἀποθαυμάζῃ τὸ δικό του κόσμο, ἐνῶ τὸν ἄλλο—ἐκείνο τῷ Μιλάνου—τὸν θεωροῦσε σὰ φυλακὴ καί πᾶστο τῆς ἐξορίας του. Γνώριζε ὅμως σύγκαιρα, πὼς ὅσο πιό πολὺ πειθαρχικός κι' ἐπιμελής δειχνόταν στῆ δουλειά του ἐκεῖ, τόσο πιό λαμπρῆ ἀνταύγεια ἀγκάλιαζε τὸν κόσμο του ἐδῶ πού μοσκοβολοῦσε χαρά, δροσιά κ' ὕγεια.

Κ' οἱ μίνιες; Σὰν ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς ψυχῆς του, σὰ σκιά του, ἡ ζωὴ τοῦ παρελθόντος τὸν ἀκολουθοῦσε σὲ κάθε του βῆμα, στὸ ζῦπνιο του καί στ' ὄνειρο, γιὰ μερικὸς ἀκόμη μῆνες. Μιὰ Κυριακὴ, ἔκανε ἀπόφαση νὰ βγῆ ἕνα περίπατο ὡς ἐκεῖ, ν' ἀποθαυμάσῃ «τὰ παλιά τους λημέρια» ὅπως συνήθιζε νὰ λέη. Πόσο ἀλλόκοτο τοῦ φάνηκε τὸ μέρος. Ἐνα νεκροταφεῖο ἀπὸ πέτρες. Σωλῆνες ἐγκαταλειμμένες καί θαγόνια ἀναποδογυρισμένα πού σκουριάζανε. Γραμμὲς κρέμονταν στὸν ἀέρα, γιὰ τὰ παλιό-παιδα, «οἱ μπαστάρδοι»—τὸ κοσμητικὸ ἐπίθετο ἀνῆκε στὸ γέρο-Ἰννοκέντη τὸν φύλακα—σκάβανε στὰ κρυφὰ καί παίρνανε τὰ ξύλα. Κι' αὐτὸς ἀγαναχτοῦσε γιὰ τὴν πράξη τους, χωρὶς νάτανε οὔτε μέτοχος στὴν ἔταιρεία, μῆτε νὰ ζήμιωνε στὸ κάτω-κάτω οὔτε λιρέττα. Οἱ γαλιάρεις χάσκα ἀκίνητες, στόματα πελώρια, σὰν τότε πού τοὺς εἶπε ἀντίο. Βρῆκε καί τὸ μπάρμπα Ἰννοκέντη στὴν παράγκα του, συναδέλφο παλιὸ κι' ἀπόμαχο τοῦ μεταλλείου. Χρόνια πρωτύτερα, τοῦ εἶχε δλαφτεῖ ἡ δεξιὰ χούφτα ἀπὸ δυναμίτη κι' ὁ διευθυντῆς τῆς ἔταιρείας ἀπὸ συμπόνεση τὸν ὠριζε στὶς ἀλαφροδουλειές, ἐνῶ στὸ μεταξύ τὸ μεροδούλι τοῦ τὸ πλέρωνε ἀκέραιο. Μὲ τὸ κλεισίμο τῆς δουλειᾶς τὸν διορίσανε φύλακα, νὰ ἐπιβλέπῃ τὰ ἐγκαταλειμμένα ὑλικά, σίδερα καί σάνδια τὸν ἐγκαταστάσεων μὴν κλαποῦνε, ὅσο πού νὰ παίρναν ὀδηγίες ἀπ' τὴν Ἀμερικὴ ἂν θὰ ξανάρχιζαν τὴ δουλειά ἢ ἂν θὰ κουβαλοῦσανε καί τὸ ρέστο.

Χάρηκε πού τὸν ἀντίκρισε ὁ γέρος. Τοῦ ἔδωσε σκαμνὶ νὰ καθίσῃ καί τοῦ πρόσφερε τσιγάρο. Κάπνιζαν σιωπηλά, βυθισμένοι στὴ σκέψη τους κ' οἱ δυό, ἀφήνοντας ὁ ἕνας στὸν ἄλλο τὴν πρωτοβουλία ν' ἀνοίξῃ θέμα. Γιὰ μιὰ στιγμὴ ὁ Ἀντώνιο φαντάστηκε τὸν τόπο γιὰ νεκροταφεῖο, τὸ μπάρμπα Ἰννοκέντη καστελλάνο καί τὸν ἑαυτὸ του, στὸ τέλος, ἀνθρωπο, πού ἔφερνε λιβάνι καί κερί σὲ κάποιον τοῦ πεθαμμένο. Τόληψε ἐπὶ τέλους νὰ ρωτήσῃ.

—Χμ! Ζοῦμε! Μόνο αὐτοὶ οἱ μπαστάρδοι πού μοῦ λύνουνε τὸ σηκῶτι κάθε ὥρα καί στιγμῆ.

—Ναί! Κάτι ἔχω ἀκούσει! Κλέβουνε τὰ ξύλα! Σάμπως νὰ μὴν εἶναι τὸ δάσος διπλά!

—Χμ! Τὰ ξύλα μόνο; Καί ἡ λειψή του ἀπαλάμη ἔκανε δυό τρεῖς γύρους στὸν ἀέρα... Παίρνουνε καί σίδερα. Τὶς βίδες ἀπὸ τὰ θαγόνια. Τὶς πόρτες ἀπ' τὶς παράγκες ἀκόμα! Ἐρχονται νὰ παίζουν μὲ τὰ θαγόνια καμιά φορά «οἱ μπαστάρδοι», τ' ἀφήνου ὕστερα καί κατακυλοῦνε στὸ κανάλι καί σπάνε.

—Κακὸ αὐτό! Καί γιὰ τὴ δουλειά τί λένε; Ἐχουνε σκοπὸ νὰ ξαναρχίσουν;

—Κανεὶς δὲ ξέρει τοὺς σκοποὺς τους. Γιὰ τὶς παράγκες ξέρω μονάχα πὼς συν-

τομα λογαριάζουν νάρθουν νά πάρουν τὰ σανίδια. Ἄλλιῶτικα οἱ «μπαστάρδοι» θὰ τὶς ξεσηκώσουν.

—Μὲ τὴν ἰδέα σου, τὶ λὲς ἐσύ, μπάρπα Ἰννοκέντη; Θὰ ξαναβοῖξῃ ἡ ἐργασία ἐδῶ; Νὰ γυρίσουν τάχα οἱ παλιοὶ καιροὶ ἐκεῖνοι...

Ἄνοητη καὶ δίχως σημασία ἦταν ἡ ἐρώτησή του, θὰ βγήκε ἀθέλητά του ἀπ' τὸ στόμα. Τί μπορούσε νὰ ξέρῃ ἕνας γέρος ἄνθρωπος σὰν κι' αὐτὸν περισσότερο ἀπ' ἐκεῖνοι; Μὰ θὰ νοιωθε μεγάλη ψυχικὴν ἰκανοποίηση ἂν συμφωνοῦσε στὶς ἐλπίδες του. Θὰ εἶχε τουλάχιστο ἓνα σύμμαχο.

—Μπᾶ! Οἱ καιροὶ ἐκεῖνοι! . . . —ἀπεκρίθη ὁ ἄλλος—Ἀπὸ δική μου γνώμη δὲ ξαναγυρίζουνε! Τί καλοὶ ἄνθρωποι ποῦ σοῦ ἦταν ἐκεῖνοι οἱ ξένοι! Οἱ καιροὶ ἐκεῖνοι! . . .

Τόνιζε τὶς λέξεις «οἱ καιροὶ ἐκεῖνοι» μ' ἓνα τέτιο χρῶμα πένθιμο στὴ φωνή του, ποῦ τοῦ Ἀντώνιο βασίλειψε γιὰ πάντα τ' ἀστέρι τῆς ἐλπίδας.

Σὰ γύρισε στὸ σπίτι μὲ τὴ στενοχώρια ζωγραφισμένη στὸ μούτρό του, καὶ τὸν ρώτηξε ἡ κυρὰ Τερέζα γιὰ τὴν ἐντύπωσή του ἀπ' τὴν ἐπίσκεψη τῶν μινίων, ἀποκρίθηκε μὲ τὰ ἴδια λόγια τοῦ μπάρπα Ἰννοκέντη:

—Οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι πᾶνε πειὰ, δὲ ξαναγυρίζουν!

—Θὰ ξαναγυρίσουν, ἀντρούλη μου, τοῦ εἶπε ἔτοιμη ἐκείνη. —Καὶ χωρὶς τὸ μεταλλεῖο ποῦ χτικιάζει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κάνει νὰ γερνᾷ πρῶιμα. Θὰ βρούμε τὴν ἰσορροπία—ἐγὼ λέγω τὴ βρήκαμε καὶ χωρὶς ἐκεῖνο.

—Τὴν ἰσορροπία χωρὶς ἐκεῖνο! Χτικιάζουν οἱ ἄνθρωποι! Ψέλλιζε δύσπιστα κι' ἀπορροφημένος στὴ σκέψη του ἐκεῖνος.

—Ὅσο γι' αὐτό, εἶν' ἀλήθεια! Γκρεμίζονται καμιά φορὰ καὶ οἱ γαλαρίες καὶ σκοτώνουνε τόσοσους καὶ τόσοσους ἀπὸ κάτω.

—Τέτια δυστυχήματα συμβαίνουνε παντοῦ, Τερέζα. Καὶ στὸ Μιλάνο ποῦ εἶμαι τώρα, σκοτώνονται καμιά φορὰ ἄνθρωποι ἀπ' τὶς μηχανές.

Δὲν τοῦ ἀπάντησε πιά ἐκείνη. Ἐβλεπε πὼς ἦταν περιττό. Μὰ λίγους μῆνες κατόπι, μιά ἀπ' τὶς γαλαρίες—τὸ μουσεῖο!—ποῦ φύλαγε ὁ μπάρπα Ἰννοκέντης—χάλασε· κι' ὅλοι δόξασαν τὸ Χριστὸ καὶ τὴν Παναγιά, ποῦ εὐδόκησαν καὶ δὲ δουλεύανε μέσα ἄνθρωποι. Ἄλλιῶτικα, ποῖος μπορούσε νὰ ξέρῃ, πόσα θύματα θὰ κλαίγανε! Αὐτὸς ἦταν ὁ ἐπίλογος τῆς ὅλης ἱστορίας. Ἀπολύθηκε ὁ μπάρπα Ἰννοκέντης ἀπ' τὸ πόστο του, δὲν εἶχε πιά τί νὰ ἐπιστατεύσῃ. Κουβάλησαν τὰ «παλιόπαιδα» τὸ μεγαλύτερο μέρος κι' ὅ,τι δὲ μπόρεσαν τὸ πήρανε σιγά-σιγά μὲ τ' αὐτοκίνητα. Ἐτσι ἔπαψε καὶ τὸ παράσιτο τῆς προσδοκίας νὰ βασανίζῃ τὸ μυαλὸ τοῦ Ἀντώνιο. Ὑστερα ἀπ' τὸ βούλιαγμα τῆς γαλαρίας παραδέχτηκε πιά πὼς ἡ γυναῖκά του εἶχε δίκην κι' ὅλη ἡ ὑπόθεση ἦταν θέλημα θεοῦ.

ΠΑΡΙΣ ΛΑΓΚΑΔΗΣ

(Τὸ τέλος στὸ ἐπόμενο).

ΟΙ ΔΥΟ ΚΡΙΝΟΙ

Στ' ὀλανθισμένο περιβόλι κάτω
κοντὰ στὸ γιασεμί τὸ μυρωδάτο
ἀγκάλια ἀγκάλια χαίρονται δυὸ κρίνοι
μὲς τὴ μαγευτικὴ τοῦ Μάη γαλήνη!

Βράδου κι' αὐγῆ ἡ δροσιά ἀπ' τοὺς κρίνους στάζει
κι' ἀναρωτιέσαι, ἂν εἶν' νερὸ ἢ τοπάζι.
Σὰν κελαιδοῦν τ' ἀηδόνια στὰ κλωνάρια
δένεται ἡ μουσικὴ μαργαριτάρια!

Κι' ἀνάμεσα στοῦ κήπου τὰ λουλούδια
τ' ἀηδονιοῦ τὰ ὀλόγλυκα τραγούδια,
στὸ ταίριασμα τῶν κρίνων σιγοςτάζει
κάποιος παληῆς ἀγάπης τὸ μαράζι!

ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΛΕΚΟΥ

Η ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ (*)

Β΄

Καθώς είναι γνωστό, στην περίοδο που κυριαρχεί κριτικά ὁ νοῦς τοῦ συγγραφέως τῶν Εἰδῶλων καὶ τῆς «Πάπισσας Ἰωάννας», ἀρχίζει νὰ δρᾷ κι ὁ μαχητικὸς Δημοτικισμὸς. Ἡ λογοτεχνικὴ κριτικὴ τοῦ εἶναι πολὺ μονοκόμματῃ καὶ ἀπλοϊκῇ στὴ σκοπιμότητά της. Ξεκινώντας ἀπ' τὴν ἰδέα, πῶς «ἀλυσσοδέοντας τὴ γλῶσσα, ἀλυσσοδέει τὸ πνεῦμα—γιατί ἡ γλῶσσα εἶναι τὰ φτερά τοῦ πνεύματος—», παραδέχονται, πῶς μόνο τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα τῶν Δημοτικιστῶν ἀξίζουν. Τῶν ἄλλων, τίποτε. Αὐτὸ εἶναι τὸ πιστεύω τους. Ὑστερ' ἀπὸ τόσα χρόνια, ξαναγίνεται μ' αὐτοὺς τὸ λάθος τῶν ἀρχαίων: «Ὅ,τι δὲν ἦταν γραμμένο στὴ γλῶσσα ποὺ ἐκείνοι ἀγωνίζονταν νὰ ἐπιβάλλουν, ἐρρέτω. Ἡ γλῶσσα ξαναγίνεται γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ κ' αἰσθητικὸ κριτήριον.

Κ' ἔπρεπε νὰ προστεθῇ στὴ μοναδικότητα τούτῃ τοῦ μαχητικοῦ Δημοτικισμοῦ ὁ κριτικὸς ὄγκος ἑνὸς Παλαμά—πού, ἄλλωστε, δὲν ἦταν καὶ δὲν ἤθελε νὰ εἶναι παρὰ Ποιητῆς μόνο—γιὰ νὰ προσγειωθῶμε στὴν πραγματικότητα τοῦ Ὠραίου, ὅπου καὶ νὰ τὸ συναηθίσουμε: Αὐτὸς ἀνακάλυψε κ' ἐπέβαλε τὸν ξεχασμένον Κάλβο—αὐτὸς ἔγραψε περισπούδαστον κριτικὸ ἄρθρον ὑπὲρ τοῦ Παπαδιαμάντη, στὴν «Τέχνη» τοῦ Κώστα Χατζόπουλου, τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1899.

Δὲν τὸν ἤξερε καὶ κείνος τὸν Κάλβο. Εἶχε πάει, λέει, στὸ γνωστὸ του βιβλιοπωλεῖο, δηλ. Παλαιοπωλεῖο, ἀγόρασε ὅλα τ' ἄλλα ποὺ ἤθελε βιβλία, παζαρεύοντάς τα φυσικὰ, γιατί δὲν ἦτανε δὰ καὶ πλούσιος ποτέ του, κι ὁ βιβλιοπώλης γιὰ κάτι ρέστα ἐκεῖ, τὸν ἐφόρτωσε καὶ μὲ τὴν «Λύρα»—Ὡδὰς Α. Κάλβου Ἰωαννίδου, τοῦ Ζακυνθίου. Στὸ στίπτι του, ὁ Παλαμὰς εἶδε ὅλα τ' ἄλλα—κι ἄφησε τελευταία τὴν «Λύρα» τοῦ ἀγνωστοῦ του ποιητοῦ. Μὰ ὅταν τῆς ἔριξε τὴν πρώτη ματιά, δὲν ἤθελσε πιά νὰ τὴν ξαναφήσῃ, ὅλη τὴ νύχτα. Τὸν εἶχε σαγηνεύσει ἡ ὁμορφιά της, ἡ ἰδιόρρυθμη γλῶσσα της, ὁ ὕψλός της καὶ θερμὸς ποιητικὸς τόνος. Ἀπὸ τότε τῆς ἔγινε ἐραστῆς ἀφωσιωμένος. Γιατί ὁ μέγας ἐκεῖνος στοχαστής, τὴν ἀγάπη τοῦ ἔθαξε βεμέλιο τῆς κριτικῆς ἐποπτείας του. Πρέπει νὰ εἶσαι τρυφερὸς ἐκεῖ ποὺ κρίνεις, γιατί τότε κρίνεις ἀποτελεσματικώτερα, ἔλεγε ὁ Παλαμὰς. Μὰ οἱ ἀγάπες τοῦ ἦτανε τόσο ἐκτεταμένες καὶ εἶχανε τόση συνάρτηση καὶ μὲ τοῦ δικοῦ του ἔργου τ' ἀντίκρουσμα ἀπ' τοὺς ἄλλους, ὥστε χωροῦσανε ταχτικά καὶ πολὺ δευτερώτερους ἔρωτες... Ποιὸς ὅμως νὰ τοῦ ἀρνηθῇ τὸν ὀξύτατον κριτικὸν σοχασμόν, τὴν εὐρύτητα τῆς πολυμάθειάς του καὶ τὴν σπάνιαν αἰσθητικὴν του συγκρότησιν; Ἄλλωστε, ὁ Παλαμὰς δὲν ἐφιλοδόχησε κριτικὰς δάφνες. Ἐγράφε κριτικὰ κ' αἰσθητικὰ σημεῖωματα καὶ προλόγους στὰ βιβλία του καὶ στὰ βιβλία τῶν φίλων του, ἢ γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ δικὸ του ἔργο, ποὺ φοβότανε μὴ τύχη καὶ δὲν τὸ νιώσουν οἱ ἄλλοι—καὶ δὲν τὸ ἐκτιμῆσουνε στὴν ἀξία του τὴν ποιητικὴν, ἢ γιὰ νὰ διακηρύξῃ τις δικῆς του καλλιτεχνικῆς ἀρχῆς, ἢ τέλος γιὰ ν' ἀνταποδώσῃ τις φιλοφρονήσεις ποὺ ἄκουγε γιὰ τὸ ἔργο του.

* * *

Ἀντίποδας τοῦ Παλαμά στὸν τομέα ποὺ ξεγετάζουμε, στάθηκε ὁ Φῶτορς Πολίτης. Καὶ τοῦ Πολίτη ἡ συγκρότησις κ' ἡ προπαρασκευὴ ἦταν εὐρύτατη καὶ βαθύτατη, ὅπως καὶ τοῦ Παλαμά. Μὰ ἡ κριτικὴ ἐποπτεία τοῦ Πολίτη ἀνάδρυνε περισσότερο ἀπὸ διάθεσις ἐλέγχου καὶ λιγώτερον ἀπὸ ἀγάπη, ἀπὸ τρυφερὴ δηλαδὴ συναισθηματικὴ τοποθέτησίν του ἀντίκρου στὸ κρινόμενον ἔργο. Γιατί ὁ Πολίτης, τὸ εἶπανε κι ἄλλοι, ἦταν ἀρκετῆς φορὲς ἕνας Προκρούστης, ποὺ τέτανε τὸ ἔργο καὶ τὸν κρινόμενον συγγραφέα τοῦ ἴσαμε ποὺ νὰ φτάσῃ, δηλαδὴ γιὰ νὰ φτάσῃ στὰ δικά του τὰ μέτρα, στοῦ Πολίτη τὰ μέτρα. Κι ἀλλοίμονον στὸν κρινόμενον ἂν δὲν τὰ ἔφτανε. Καὶ τοῦτο, γιατί ὁ Πολίτης ἐβλεπε στὸ λειτουργήμα τοῦ κριτικοῦ μίαν ἀνάγκη συνολικοῦ ἀντικρίσματός του νεοελληνικοῦ προβλήματος. Τὴν ἀνάγκη νὰ ὑψωθῇ ἡ πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ στάθμῃ τοῦ τόπου. Ἐνας Πολυλάς, σ' αὐτὸ, τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος. Ἄν στάθηκε αὐστηρὸς (τὸν εἶπανε κι Ἀρνητῆ!) σὲ πολλὰ τῆς φανερώματα, γενικώτερα καὶ μεμονωμένα, δὲν πιστεύω ν' ἀδίκησε κανένα ἀπὸ ταπεινότερη πρόθεσις ἢ ἀπὸ ἔλλειψις γνήσιων καλλιτεχνικῶν κριτηρίων, ἀλλ' ἀπ' τὴν πει-

(*) Τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελέτης τοῦ κ. Δ. Γιάκου δημοσιεύτηκε στὸ τεῦχος παρελθ. Μαρτίου τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων» σελ. 87 κ.έ.

ρ ι ρ ρ έ ο υ σ α φλόγα του ιδανικού του. Γιατί ο Πολίτης κι ανώτερος πνευματικός άνθρωπος στάθηκε και στέρεα («π ρ ι ω π η ς») κριτήρια δεν του έλειψαν ποτέ. Το κυριώτερο ελάττωμά του, έγραψε ο Γιάννης Παναγιωτόπουλος, «υπήρξεν η άδυναμία του να αισθανθή με μεγαλοφυχία, με ειλικρινή και άνοθευτη εύρυχωρία. "Αν υπήρχε τούτο, πολλά πράγματα θα εδικαιώνονταν στα μάτια του, χωρίς να ζημιωθή η εύθυκρία του και η φωτισμένη του άσπληρότης».

* * *

Ήσώπιος, Ζαμπέλιος, Πολυλάς, Ροΐδης, Παλαμάς, Πολίτης. Νά, οι σταθμοί του Νεοελληνικού Κριτικού Λόγου. Ό Άσώπιος είναι το ποτισμένο με την κλασσική παιδεία πνεύμα, που σκύβει ώστόσο, αρκετά καλοδιάθετος, και προς την πραγματικότητα του καιρού του. Ό Ζαμπέλιος τη βλέπει μέσ' από την ένότητα του Βυζαντινισμού, του Διγενή Άκρίτα και του Δημοτικού Τραγουδιού. Προωθεί πάντως την κριτική σκέψη κοντύτερα προς την εποχή της. Ό Πολυλάς την εξηγεί και τη ζή αρκετά τη λογοτεχνικήν εποχή του. Ό Ροΐδης είναι ο λόγιος, που πάει να τη ζυγώσει και να την κατακτήσει, κοιτάζοντας και λίγο μακρύτερα. Ό Παλαμάς και ο Πολίτης τη δάμασαν. "Άλλωστε, η λογοτεχνική πραγματικότητα του καιρού τους, των τριών αυτών τελευταίων έννοώ, δεν είναι πια οι άφηγήσεις του Ράμφου κ' η επιφυλλιδιογραφία του Ξένου: μήτε η όλοφυρόμενη ποίηση των Σούτσων και των Παράσχων. Τεράστια άλματα έχουν από τότε γίνει. Η κριτική έχει πια ύλικό να κρίνει, να αναλύσει, να συνθέσει. "Έτσι, φθάνει ως τις ημέρες μας ώπλισμένη με όνόματα σεβαστά και με αξιόλογους τίτλους. Μας δίνει όμως και το δικαίωμα να ρωτήσουμε: Στέκει τάχα στο ύψος της ή σύγχρονη κριτική; Και υπάρχουνε σήμερα προβλήματα, πνευματικά και αισθητικά, για τα όποια η Κριτική πρέπει να πή το λόγο της και να πάρη τη θέση της;

"Ένα ρώτημα προβάλλει εύθως έξ άρχης: Για να νομιμοποιηθή ήθικά ο Κριτικός, πρέπει τάχα να είναι κι ο ίδιος δημιουργός; "Όχι θέβαια! Το πρωταρχικό είναι να έχη τη γ ε ύ σ η του Λόγου, την αίσθηση της Ποίησης, σ' όποια μορφή της. Αύτη η γεύση κ' η αίσθηση δεν μαρτυρείται θέβαια στους κριτικούς μας εκείνους, που μόνον όταν ανακάλυψαν πώς δεν είναι δημιουργοί, μόνο δηλαδή όταν απέτυχαν στην καθαρά δημιουργική λογοτεχνική εργασία, απέφασισαν να άσκήσουν το έργο του κριτικού. Μερικοί άπ' αυτούς, συνεχίζουν παράλληλα το διπλό τούτο λειτουργήμα, χωρίς να καταφέρνουν μήτε καλοί κριτικοί να γίνουν, μήτε καλοί δημιουργοί. Το πράγμα είναι πολύ φυσικό: "Όταν από τα ποιήματά σου π.χ. ή από τα διηγήματά σου άπουσιάζη έξωφθαλμα το αισθητικό μέτρο ή το καλλιτεχνικό κριτήριο, πώς θ' αποδείξεις πώς το έχεις μόνον όταν κρίνης τους άλλους κι όχι όταν δημιουργήσ' ο ίδιος; Πώς θα νομιμοποιηθής να το ζητήσης άπ' αυτούς, άφου λείπει από έσένα; Και πώς θα τους πείσης, πώς το αισθάνεσαι και πώς μπορείς να το αναλύσης, για να το παινήψης ή να το κατακρίνης άδιάφορο, άφου ήδη, με τα δικά σου τ'α λογοτεχνήματα, απέδειξες πώς το στερείσαι; "Έτσι σκεπτόμενοι μπορούμε άμέσως να εξηγήσουμε, γιατί στην Έλλάδα οι καλύτεροι κριτικοί μας στάθηκαν ίσαμε σήμερα τουλάχιστον, οι λογοτέχνες μας: Ό Παλαμάς, ο Ξενόπουλος, ο Νιρβάνας, ο Παπαντωνίου, ο Γκόλφης. Ό Ξενόπουλος, που πρώτος επέβαλε τον Γρυσάρη, τον Καβάφη και τον Βουτυρά, ο Παλαμάς των «Πεζών Δρόμων» και των «Πρώτων Κριτικών», ο Ροΐδης των «Ειδώλων». Αύτοι όλοι ήταν δημιουργοί—και καλοί μάλιστα δημιουργοί: Των «Φτωχών και των Πλούσιων» ο πρώτος, των «Βωμών» και των «Τάφων» ο άλλος, της «Πάπισσας Ίωάννας» ο Ροΐδης. Μά θα μου πíte: Και η κριτική, δημιουργική δουλειά είναι. Το είδος αυτό της Τέχνης δεν στέκεται, καθώς είπε κι' ο Παλαμάς, μήτε πολύ μακριά, μήτε πολύ παρακάτω από το είδος το υπέρτατον, από τη Δημιουργία. Σύμφωνοι. Είναι δημιουργική δουλειά η Κριτική. "Έστω. Μά φτάνει μόνον αυτό; "Αν δηλαδή ένας άνθρωπος άποφασίση επί ένα χρονικό διάστημα να διατυπώνη κάποια γνώμη—και κανένας επί τέλους δεν στερείται κάποιας γνώμης—άρκει για να πάρη και τον τίτλο του δημιουργού, δηλ. του Κριτικού; Δεν είναι τάχα ανάγκη, να πείσης τον άλλον για την άλήθεια της υποκειμενικής σου γνώμης; "Όυκ ίσμεν δε το άληθές άνευ της αιτίας», έλεγε ο Άριστοτέλης. Αύτη την α ί τ ι ο λ ό γ η σ η του ά λ η θ ο ύ ς και του Ό ρ α ί ο υ ζητούμε από τον κριτικό: Να ξεσκεπάζη, όπως είπε ο Παλαμάς, πλατύτερα και βαθύτερα την έντύπωση από το Ό ρ α ί ο ν σε όσους δεν φάνουν να τη νιώσουν από μόνον τους την έντύπωση αύτη.

Γιὰ νὰ ἐπιτευχθῆ ὁμως τοῦτο, χρειάζεται ἕνας κάποιος ἐξοπλισμός.

Χρειάζεται πρώτα-πρώτα μιὰ στέρεη μόρφωση, στραμμένη σὰ φῶς πρὸς ὃ,τι δημιουργήθηκε ὡς τὰ σήμερα καὶ πρὸς ὃ,τι πορεύεται γιὰ νὰ γεννηθῆ. Μόνον αὐτὴ θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πλήρη κατοχὴ τοῦ θέματος, τὰ σίγουρα πνευματικὰ κριτήρια. Ὅταν ὁ κριτικὸς περιφέρεται σὰν ἄθωο κι ἀνήξερο παιδί καὶ ἰσχυρίζεται ὁ ἴδιος, ἢ τοῦ ἀποδείχνουν οἱ ἄλλοι, πῶς δὲν καταλαβαίνει καὶ πολλὰ πράγματα ἀπὸ ὅσα διαβάσει κι' ἀκούει, δὲν ὑπάρχει βέβαια κριτικὴ. Ἐπειτα, χρειάζεται μιὰν ἔμφυτην εὐαισθησία καὶ μιὰ ἰδιαίτερη γεύση καὶ αἴσθησι τοῦ Λόγου—αὐτὸ πού λέμε αἴσθη-τικὴν ἀντίληψη.

Τέλος, ὁ Κριτικὸς χρειάζεται ἦθος, γιὰ νὰ κάμνῃ ὑπεύθυνη κριτικὴ κι ὄχι φιλι-κά ἢ ἐχθρικά σημειώματα, ἀνάλογα μὲ τὶς προσωπικὲς του συμπάθειες κι ἀντιπά-θειες. Ἦθος δὲ θὰ πῆ σεμνότητα, ἀντικειμενικότητα καὶ ἀνδρισμός.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΙΑΚΟΣ

Μ Π Α Λ Α Ν Τ Α

Ὅπου βρεθῆς, κι' ὅπου κι' ἂν πάεις,
θὰ νοσταλγεῖς παντοτινά,
τὴ μαγεμένη μας ἀγάπη,
τὰ πλάνα κείνα δειλινά.

Ποῦ ἀγκαλιασμένοι στ' ἀκρογιαλί,
προσμέναμε γιὰ νὰ φανεῖ,
πέρα, μακρὰ γιὰ νὰ μᾶς πάει,
βαρκοῦλα μὲ λευκὸ πανί.

Πέρα μακρὰ γιὰ νὰ μᾶς πάει
σ' ἕνα νησάκι μαγικό,
σ' ἕνα νησάκι λουλουδένιο,
σ' ἕνα γιορτάσι ἐξωτικό.

Κι' ἐκεῖ νὰ κτίσουμε φωλίτσα,
στὴν ταντελένια ἀκρογιαλιά,
μὲ τὴν ἀγάπη μας θεμέλιο,
στῶν λουλουδιῶν τὴν ἀγκαλιά...

Κι' ἦλθε ἡ βαρκοῦλα τῶν ὀνείρων
μιὰ ροδαυγούλα τοῦ Μαγιοῦ,
κι' οἱ πόθοι ἀρμένιζαν σιμά της,
πάνω στ' ἀτλάζια τοῦ γιαλοῦ.

Δὲν πρόφτασα ν' ἀναγαλιάσω,
στὸν ἀπαλό της ἐρχομό,
κι' ἔφυγε ἀνάλαφρα σὰν ἴσκιος,
ἀφήνοντάς με στὸν καημό...

Ἐφυγε, παίρνοντας μακρὰ μου,
Σέ, τ' ὄνειρο μου τ' ἀκριβό,
κι' ἔμεινα μόνη στ' ἀκτοβράχια
σὰν μι' ἄλλη ἱέρεια Ἑρῶ.

Χρόνια καὶ χρόνια ἔχουν περάσει,
μὰ ἡ ψυχὴ μου λαχταρᾷ,
νᾶλθῃς ξανά μὲ τὴ βαρκοῦλα,
νὰ μοῦ χαρίσεις τὴ χαρά.

Ἦλθαν τὰ χιόνια στὰ μαλιά μου,
κι' ἀπόστασα στὴν προσμονή.
Μὰ ἡ βαρκοῦλα ἡ μαγεμένη,
δὲν εἶναι ἀκόμα νὰ φανεῖ...

ΤΟΥΛΑ Ν. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

OSCAR WILDE

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΠΟΥ ΠΟΥΛΗΣΕ ΤΗΝ ΨΥΧΗ ΤΟΥ

Διαβάζοντας τούς δρόμους μιάς απέραντης πολιτείας, κάποιος ταξιδιώτης συνάντησε ένα άνθρωπο που τὸ πρόσωπό του πρόδινε μιά ἄμετρη θλίψη. Ὁ ταξιδιώτης, περιέργως γιὰ τὰ μυστικά τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς, τὸν σταμάτησε καὶ τοῦ εἶπε :

— Ποιὰ εἶν' αὐτὴ ἡ λύπη πού φανερώνεις σ' ὄλους τούς ἀνθρώπους, πού εἶναι τόσο ἐκδηλῆ ὥστε νὰ μὴ μπορεῖς νὰ τὴν κρύψεις, καὶ πού εἶναι τόσο βαθειὰ ὥστε νὰ μὴ μπορούμε νὰ μαντεύσουμε τὴν αἰτία τῆς;

— Δὲν εἶμ' ἐγὼ πού εἶμαι τόσο πολὺ θλιμμένος, — ἀπάντησε ὁ ἄγνωστος. — Εἶν' ἡ ψυχὴ μου, ἀπ' τὴν ὁποία δὲν μπορῶ ν' ἀπελευθερωθῶ. Εἶναι πιὸ ὀδυνηρὸ νὰ ὑποφέρω τῆ ψυχῆ μου παρὰ τὸ θάνατο, γιατί ἐκείνη μὲ μισᾷ καὶ τὴ μισῶ.

— Ἄν θέλεις νὰ μοῦ πουλήσεις τὴν ψυχὴ σου, θὰ ἀπελευθερωθῆς, πρότεινε ὁ ταξιδιώτης.

— Πῶς μπορῶ νὰ σοῦ πουλήσω τὴν ψυχὴ μου; ρώτησε ὁ ἄλλος.

— Δὲν ἔχεις παρὰ νὰ δεχθῆς νὰ μοῦ παραχωρήσεις τὴ ψυχὴ σου ἔναντι τῆς πραγματικῆς τιμῆς τῆς, καὶ στὴ διαταγῆ μου θὰ μ' ἀκολουθήσει. Ἡ κάθε ψυχὴ ὁμως ἔχει καὶ τὴν τιμὴ τῆς, κι' εἶναι ἀνάλογα μὲ τὴν τιμὴ πού θὰ μπορέσουμε νὰ διαπραγματευθούμε.

— Σὲ τί τιμὴ θὰ σοῦ πουλήσω αὐτὸ τὸ φρικτὸ πράγμα πού εἶν' ἡ ψυχὴ μου;

— Ὅταν ἕνας ἄνθρωπος πουλάει τὴν ψυχὴ του, — ἀπάντησε ὁ ταξιδιώτης, — μοιᾶζει μ' ἐκείνον πού προδίνει τὸν κύριό του, κι' ἡ τιμὴ τῆς ψυχῆς του δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ τριάντα ἀργύρια. Ἐπειτα, ὅμως, ἂν περάσει σ' ἄλλα χέρια, ἡ τιμὴ τῆς κατεβαίνει, γιατί οἱ ἄνθρωποι δίνουν πολὺ λίγη ἀξία στῆς ψυχῆς τῶν ὁμοίων τῶν.

Ἔτσι λοιπόν, ὁ θλιμμένος ἄνθρωπος πούλησε τὴν ψυχὴ του γιὰ τριάντα δηνάρια στὸν ταξιδιώτη, πού ἔφυγε παίρνοντάς τῆς μαζί του.

Σὲ λίγο καιρὸ, ὁ ἄνθρωπος πού δὲν εἶχε πειὰ ψυχὴ ἀντιλήφθηκε πῶς δὲν μπορούσε πειὰ ν' ἀμάρτησει. Μ' ὄλο πού τοῦ τέντωνε ἰκετευτικά τὰ χέρια του, τὸ ἀμάρτημα, παραμέριζε :

— Γιατί νάρθω σὲ σένα, δὲν ἔχεις πειὰ ψυχὴ. Τί ὄφελος μπορεῖ νὰ μοῦ προσφέρει ἕνας ἄνθρωπος πού δὲν ἔχει πειὰ ψυχὴ;

Ὁ ἄνθρωπος πού δὲν εἶχε ψυχὴ ἔνοιωθε τὸν ἑαυτὸ του ὀλοένα πιὸ δυστυχισμένο. Τὰ χέρια του, στὴν ἐπαφὴ μὲ τὸ αἶσχος, παρέμεναν καθαρὰ· ἡ καρδιά του, μὲ τὸν πόθο τῆς διαφθορᾶς, παρέμενε ἀγνή, καὶ τὰ χεῖλη του, πού διψοῦσαν φλόγες πύρινες παρέμεναν δροσερά. Ἐνας μεγάλος πόθος νὰ ξαναβρεῖ τὴ ψυχὴ του τὸν γέμισε, καὶ ξεκίνησε νὰ πάει σ' ὄλο τὸν κόσμο γιὰ νὰ βρεῖ τὸν ταξιδιώτη, στὸν ὁποῖον τὴν εἶχε πουλήσει, νὰ τὴ ξαναγοράσει ἀπ' αὐτὸν καὶ νὰ ξαναοἰώσει πάλι μέσα στὸ σῶμά του τὴ γεύση τοῦ ἀμάρτηματος.

Ἐπειτα ἀπὸ πολὺ καιρὸ, ὁ ταξιδιώτης τὸν συνάντησε, κι' ἀκούοντας τὴν παράκληση του, ξέσπασε σὲ γέλια :

— Ξέκανα γρήγορα τὴν ψυχὴ σου καὶ τὴν ξαναπούλησα σ' ἕνα ἔβραϊὸ πολὺ πιὸ φτηνὰ ἀπ' ὅσα σοῦ εἶχα δώσει.

— Ἀχ, — φώναξε ὁ ἄνθρωπος, — ἂν εἶχες ἔρθει σὲ μένα, θὰ σοῦ τὴν εἶχα πληρώσει πολὺ πιὸ ἀκριβά.

Ὁ ταξιδιώτης ὁμως ἀπάντησε:

— Δὲν θὰ μπορούσες, γιατί μιά ψυχὴ δὲν μπορεῖ νὰ πουληθῆ ἢ ν' ἀγοραστῆ στὴν πραγματικὴ τῆς τιμῆ. Ἡ δικὴ σου εἶχε χάσει πολὺ ἀπ' τὴν τιμὴ τῆς μαζί μὲ μένα· κι' ἐγὼ, θέλοντας ν' ἀπολλαχθῶ ἀπ' αὐτὴ, τὴν ἔδωσα γιὰ ἕνα ποσὸ πολὺ μικρότερο ἀπ' ὅσα σοῦ εἶχα καταβάλλει.

Ὁ ἄνθρωπος ξανάρχισε τὸ δρόμο του, περιπλανώμενος στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς γιὰ νὰ ξαναβρῆ τὴν ψυχὴ του.

Μιά μέρα, ἐξαντλημένος ἀπ' τὴν κούραση, κάθησε στὴν πλατεία τῆς ἀγορᾶς μιάς μεγάλης πόλης. Μιά γυναῖκα πού περνοῦσε τὸν διέκρινε καὶ τὸν ρώτησε :

— ὦ ξένη, γιατί εἶσαι τόσο θλιμμένος; Δὲν βλέπω καμμιά αἰτία γιὰ μιά τέτοια θλίψη.

— Εἶμαι θλιμμένος, γιατί δὲν ἔχω πειὰ ψυχὴ τὴν ἀναζητῶ.

—“Ένα δράδυ,—εἶπε ἡ γυναῖκα,—ἀγόρασα μιὰ ψυχὴ ποῦ εἶχε περάσει ἀπὸ τόσα χέρια ὥστε νὰ τὴν πάρω γιὰ μῆσαμινὴ τιμὴ. Γιὰ τὴν ἀλήθεια, τὴν πλήρωσα μὲ νὰ τραγοῦδι, καὶ μιὰ ψυχὴ δὲν μπορεῖ ν’ἀγοραστῆ παρὰ στὴν πραγματικὴ τῆς τιμῆ. Τὶ πρέπει νὰ κάμω γιὰ νὰ σοῦ τὴν πουλήσω, γιατίι τί εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ἀξίζει λιγώτερο ἀπὸ ἕνα τραγοῦδι. Κι’ἦταν ἕνα ἐξευτελισμένο τραγοῦδι ἐκεῖνο ποῦ τραγοῦδισα, πίνοντας ἕνα ποτήρι κρασί με τὸν ἄνθρωπο ποῦ μοῦ τὴν πουλήσε.

—Εἶν’ ἡ ψυχὴ μου,—φώναξε ὁ ἄλλος,—Πούλησέ μου τὴν καὶ θὰ σοῦ δώσω ὅ,τι ἔχω.

—‘Αλοῖμονο,—ἀπάντησε ἡ γυναῖκα,—τί τιμὴ μικρότερη ἀπὸ ἕνα τραγοῦδι μπορῶ νὰ σοῦ ζητήσω ;

‘Ο ἄνθρωπος ποῦ δὲν εἶχε ψυχὴ ἔβαλε τὸ αὐτί του πάνω στὸ στήθος τῆς γυναίκας, κι’ ἄκουσε τίς κλήσεις τῆς ψυχῆς του ποῦ ἰκέτευε νὰ ξαναβρεῖ τὸ σῶμα ἀπ’ ὅπου εἶχε φύγει.

—Εἶμαι δέβαιος,—φώναξε ὁ ἄνθρωπος.—Εἶναι ἡ δική μου ψυχὴ. ‘Αν θέλεις νὰ μοῦ τὴν πουλήσεις, θὰ σοῦ δώσω τὸ σῶμά μου, ποῦ ἀξίζει λιγώτερο ἀπὸ ἕνα τραγοῦδι τῶν χειλιῶν σου.

‘Η γυναῖκα τοῦ ἐπέστρεψε τὴν ψυχὴ του σ’ ἀντάλλαγμα τοῦ κορμιοῦ του. Μόλις ὁμως ἐκεῖνος τὴν πήρε, τινάχτηκε, γεμάτος τρόμο :

—Τί ἔκαμες; Τί εἶναι τὸ βδελυρὸ αὐτὸ πράγμα ποῦ με γέμισε; Σίγουρα δὲ θᾶναι ἡ ψυχὴ μου αὐτὴ ποῦ μεῦδωσες.

‘Η γυναῖκα ξέσπασε σὲ γέλια, καὶ τοῦ εἶπε :

—Πρὶν πουληθῆ ἡ ψυχὴ σου ἦταν ἐλεύθερη μέσα στὸ ἐλεύθερο κορμί σου. Δὲν μπορεῖς νὰ τὴν ἀναγνωρίσεις τώρα ποῦ γύρισε ἀπ’ τὴν ἀγορὰ τῶν σκλάβων; ‘Η συμπόνια τῆς ψυχῆς σου εἶναι πιὸ μεγάλη ἀπ’ τὴ δική σου, ἀφοῦ αὐτὴ σὲ ἀναγνώρισε καὶ θέλησε νὰ ξαναγυρίσει σὲ σένα, μ’ ὅλο ποῦ ἔδωσες τὸ κορμί σου στὴν ποταπώτερη δουλεία.

Κι’ ἔτσι μόρρεσε ὁ ἄνθρωπος, πουλώντας τὸ κορμί του, νὰ ξαναπάρει τὴ ψυχὴ του ποῦ εἶχε δώσει γιὰ τριάντα ἀσημένια δηνάρια.

Μεταφρ. Ν. ΚΑΣΙΟΣ

Ο Ν Η Σ Ι Λ Ο Σ

‘Η δόξα σὲ στεφάνωσε, ‘Ονήσιλε, ἠττημένο,
γιὰ τὴν ἰδέα πολέμησες, σκοτώθηκες, καὶ τώρα...
Τὸ ἱερὸ κεφάλι σου στὴν πύλη ἀναρτημένο,
μακάβριο τρόπαιο νικητοῦ στὴ νικημένη χώρα.

Μ’ ἂν εἶναι τὸ κεφάλι σου, ἥρωα, σκλαβωμένο,
εἶν’ ἡ ψυχὴ σου λεύτερη καὶ δόξα ἐλπιδοφόρα
σὲ παραστέκει, ‘Ονήσιλε, σύμβολο τιμημένο,
νὰ ζωντανέψεις φοβερός στῆς λευτεριάς τὴν ὥρα.

Καὶ τότε τὴ θυσία σου λεύτερος νὰ θρηνήσει,
ἕνας λαὸς ποῦ ἔζησεν αἰώνια μ’ ἄλυσίδες.
Κι’ ὅπως μες τὸ κρανίῳ σου ἐφώλιασε μελίσι,

ἔτσι καὶ στὴν ἀτέλειωτη σκλαβιά μας, οἱ ἐλπίδες
σάμπως ἀρχαῖες μέλισσες τὸ μέλι τους νὰ κάνουν
καὶ τὸν πικρὸ μας τὸ ζυγὸ λίγο νὰ μᾶς γλυκάνουν.

Ν. ΟΝΗΣΙΦΟΡΟΥ

ΠΟΘΟΣ ΤΡΑΝΟΣ ΠΑΝΤΟΤΙΝΟΣ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΟ ΧΡΩΜΑ....

Στὸν ὕπνο μας γλυκόνειρο, στὸ ξύπνο τὸ κεντρί μας,
πόθος τρανός, παντοτινός, τὸ Ἑλληνικὸ τὸ χρῶμα!
Ἄπὸ τὰ νύχια ὡς τὴν κορφή πλάστηκε τὸ κορμί μας
ἔπὸ τ' ἄγιο κι' αἱματόβρεχτο τὸ Ἑλληνικὸ τὸ χρῶμα.
Ἄπ' τῆς Ἑλλάδας τὴν πνοή, τὸ φύσημα θγαλμένη,
μῆθε στὸ εἶναι μας ψυχὴ ἀγνή καὶ τιμημένη.

Εἶναι ἡ ψυχὴ μας ἐκκλησιὰ πανώρηρα, μυρισμένη.
Μέσα ἡ καρδιά κι' οἱ πόθοι μας ὀλόφωτη λαμπάδα
κι' ἡ σκέψη προσευχή, ψαλμός, λιθάνι ποῦ ἀναβραίνει
στὴ δόξα τὴν ἀθάνατη, ποῦ τὴν καλοῦν Ἑλλάδα!

Ἑλλάδα! Ἥλιε, δύναμη καὶ γίγαντα τῆς σκέψης,
ποῦ πίστεψες κι' ἀνάθρεψες τ' «ῶραϊο κι' ἀληθινό»,
πηγὴ, γεννήτρα τῶν Ἰδεῶν ποῦ τρέφουν τοὺς αἰῶνες,
ποῦ γαλθανίζουσι τις ψυχές κι' ἀνάθουσι τὸ μυαλό!

Ὡσὰν μαχαίρι δίκωπο τῆς σκέψης σου τὸ μάτι
βυθίστηκε μέσ' τὴν ψυχὴ, στοὺς οὐρανοὺς, στὴ φύση,
στὸ κάθε μονοπάτι.

Εἶδες, στοχάστης κι' ἐπλάσες, κι' ὅσα ἔχεις μᾶς ἀφήσει
σὰν σηματοδούρες στέκουσε φῶτα πλημμυριστὰ
νά δείχνουσι πάντα τοῦ καὶ πῶς ὁ νοὺς νὰ περπατᾷ.

Σὲ νοιώθουμε στοὺς στοχασμοὺς, στὸ αἶμα, στὴν ψυχὴ μας.

Ἕνα κομμάτι κάνουμε. Δικοί σου καὶ δική μας!
Πίστη κι' ἀγάπη σοῦ ἴφιαξαν τὸ θρόνο στὴν καρδιά μας,
οὔτε σαλεύει, οὔτε χαλᾷ.

Στεφανωμένη κάθεται μέσα στὰ σωθικά μας
κι' ἡ δόξα σου ἀχτιδοβολᾷ!

* * *

Μπροστὰ στὴν αἴγλη τῆ λαμπρῆ, στὸ θεῖο σου μεγαλεῖο,
ἐργάτη ἀκαταπόνητε, θαθεῖε μελετητή,
κάθε παιδί σου εὐλαστικὰ τὴν κεφαλὴ του σκύβει
μὲ λάτρα κι' ἀφοσίωση στὸ νοῦ καὶ στὴν ψυχὴ!

Βρύσες κι' ἀστείρευτες πηγές ἔμπνευσης καὶ σοφίας
κυλοῦνε ἀπὸ τὰ στήθια σου, τῆς σκέψης ὀδηγήτρα.
Ὅποιοι σὲ νοιώθουσι πιὸ θαθεῖα, πιὸ λαίμαργα ρουφοῦνε
γιὰ νὰ σμιλέψουσι τὰ μυαλά, σκλαβιάς ὦ καταλύτρα!

Κι' ὅσοι δὲν σὲ γνωρίσανε, τυφλὰ ἔχουσι τὰ μάτια.

Ὅποιοι δὲν σ' ἐνοιώσε ἡ ψυχὴ καὶ δὲν εὐοκνηθήσῃ,
δὲν πίστεψε στὰ πίστεψες, τὴν ἔχουσι διεφθαρμένη,
σάπια κι' ἀρρωστημένη.

Κι' ὅποιοι σ' ἀρνιῶνται, Μάνα μας, τὰ φῶτα, τις ἰδέες,
τὴν πίστη κι' αὐταπάρνηση, ὦ μάρτυρα τοῦ κόσμου,
αὐτ' εἶναι χτήνη καὶ ὀχιές, μπαστάρδοι λερωμένοι!

* * *

ᾠ ἀκατάβλητη φυλὴ! Στὸν κόσμον δὲν εἶν' ἄλλη
ποῦ νὰ ἴμιξε τὴν ὑπαρξὴ μ' ἓνα σκοπὸ μαζί,
ὅλο τὸν κόσμον νὰ ὠφελεί, στὸν δρόμον νὰ τὸν θάλλει,
καὶ ποῦ ἴπαθε ὅσα ἴπαθες καὶ πάσχεις κι' ὅμως ζεῖ!

Τὸ Σύμπαν εἶν' πατρίδα σου, ποῦ σύνορον δὲν ἔχει.
Εἶσαι τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸ, Μάνα τῆς λευτεριάς.

Μὲ τὴν ψυχὴν ἀδάμαστη κι' ἀσάλευτη τὴν Πίστη
γιὰ ὅ,τ' εἶναι δίκηο καὶ σωστὸ κτυπιέσαι, πολεμᾶς!
Χάσκουν σὰν στόματα οἱ πληγές, γέρνεις μὰ δὲν πεθαίνεις
καὶ πάλι ἀνασηκῶνεσαι, νίκες πάλι κερδαίνεις!

Τὸ δόρυ καὶ ντουφέκι σου χιλιόχρονα βροντοῦνε,
ὑπέρμαχη προστάτρια σὲ φτώχεια, σ' ἀρχοντιά,
στὸ αἶμα, στίς θυσίες σου, ψηλά γιὰ νὰ κρατοῦνε
τοῦ νοῦ μας τὸ ἀνεξάρτητο ψυχῆς τὴ λευτεριά!

* * *

᾿Ω λευτεριά, πού σ' ἔψαλλαν χιλιάδες τώρα χρόνια,
χιλιάδες τόσα στόματα σὲ πόλεις καὶ χωριά,
στοὺς κάμπους, στίς βουνοπλαγιές, γιालοὺς καὶ σὲ κοτρόνια,
ὅπου κι' ἂν ἔζησε Ρωμηός, κι' ὅπου Ρωμηὸς πατᾶ!

Τῆς Ρωμηοσύνης σ' ἔθρεψε πνοή ζωντανεμένη,
πού ἔχυσε μὲς τίς ρίζες σου τὸ αἶμα τῆς ποτῶ,
σ' ἐδόξεσε εἰς τὰ ἔργα τῆς, στὸν κάθε στοχασμὸ
καὶ στέκει ἥλιος μέσα τῆς καὶ φέγγεις πυρωμένη!

᾿Ω λευτεριά, Θεοῦ παιδί κι' ἀπ' τὸ Θεὸ βγαλμένη,
μόνο μὲς τὴν ψυχὴ Ρωμηοῦ θέριεψες φουντωμένη.
Σὰν σὲ πατοῦν τινάσσεσαι κι' ἀστράφτεις καὶ γιομίζεις
λάμπεις καὶ φλόγες τὴν ψυχὴ, τὸ νοῦ καὶ τὴ ματιά.

Τὸ χέρι τοῦ Ρωμηοῦ κτυπᾶ.
Κρότοι τῆς μάχης καὶ καπνοί.
Τὸ πάτημα μόνο πονεῖ
καὶ τ' ἄλλα δὲν λογιζεις!

Βραχνές φωνές, οὐρλιάσματα, αἶμα, ρημάδια, φρίκη!
Πάτησαν πάλι οἱ βάρβαροι. Κατέβηκαν οἱ λύκοι!

* * *

Τί κι' ἂν μᾶς ποῦνε μερικοὶ ἀνίδεοι καὶ ξένοι,
πού στὸ συμφέρο ἢ σκέψη τους εἶναι προσκολλημένη,
τὰ λόγια τὰ θαριά;

Τὰ λόγια τους τὴν ἀκοή ἀλύπητα μᾶς γδέρνουν,
μᾶς ταπεινῶνουν, μᾶς πατοῦν. Μ' ἂν τὴν ψυχὴ μας δέρνουν
αὐτὴ δὲν πέφτει χαμηλά!

Τὸ αἶμα μὲς τίς φλέβες μας κι' ἂν ἦταν νὰ τ' ἀλλάξουν,
πάλ' ἡ ψυχὴ μας θάμενε αἰώνια ἑλληνικὴ
καὶ δὲ μποροῦν οἱ τέχνες τους κὰν οὔτε νὰ χαράξουν
τοῦ Κυπριώτη τὴν ψυχὴ.

Βαρὺ τὸ χέρι θάζουνε στοὺς πόθους, στὰ παιδιά μας,
στρίβουν ν' ἀλλάξουν τὴν ψυχὴ χρόνια καὶ χρόνια τώρα,
μ' αὐτὴ ἀσάλευτη, γερὴ μένει στὰ σωθικά μας
πιστὴ σὲ σένα, Μάνα μας. Τῆς χειμωνιάς ἡ μόρα
θά φύγει — τὸ π ι σ τ ε ὑ ο υ μ ε — κι' ἡ Πίστη θά σὲ φέρει
νὰ στεφανώσεις Λευτεριά καὶ στὰ δικά μας μέρη.

Τοὺς ξένους! Τοὺς χορτάσαμε! Οἱ ξένοι εἶναι κατάρρα.
Φαρμάκι εἶναι καὶ μούχλιασμα. ᾿Ανοιγμα ἀναζητοῦμε.
Θέλουμε ἀγέρα! ᾿Ας φύγουνε! Τὴ Μάνα μας ποθοῦμε
κι' ἄς εἶναι κουρελιάρρα!

Πικρὸ εἶν' τὸ δάκρυ τῆς σκλαβιάς. Βαρειά ἔναι ἡ ἀλυσίδα
τοῦ ξένου ἢ σκέψη κι' ὁ σκοπός, μολόπετρα, παγίδα.

Μ' ἀσάλευτη μὲς τὴν καρδιά
μᾶς μένει μιὰ παρηγοριά
ἢ Πίστη μας κι' ἡ Ἑλπίδα!

MERVYN JONES

Τ Ο Π Ο Δ Ι *

Σ' αυτό τὸ ζητιάνο, ἡ ἀρρώστεια χτύπησε στὸ δεξί του πόδι. Μεγαλόπρεπο μὰ ἀνατριχιαστικό, πελώριο μὰ τερατώδες, ἀπλώνονταν μπροστά του στὸ δρόμο. Τραβούσε τὸ μάτι τοῦ παρατηρητῆ σάμπως ὁ ἄνθρωπος ὅλος νάταν πόδι μονάχα. Ἦτανε σὰ μιά κακοτραβηγμένη φωτογραφία, ἀπὸ μπροστά, ἐνὸς ἀνθρώπου σὲ μιά πλαγιασθή. Τὸ μεγάλο σαρκώδες πόδι, ἕνα θέαμα τόσο γελοιοῦ ποῦ πείραζε στὰ νεύρα, ξεφύτρωνε ἀπὸ τὴν ἰσχνή κι' ἀτροφικὴ κνήμη τοῦ φτωχοῦ Ἴνδου.

Μὲ μιά προσπάθεια γύρισα στὸ Σμῶλλεϋ. Ἔνοιωσα κάτι σὰ θυμὸ σὰν τὸν εἶδα νὰ κοιτάξῃ ἔτσι τὸ ζητιάνο· καρδιοχτύπι ἀνάκατο μὲ στοργή, σὰν ὅταν ἕνας πατέρα-ρὸς ἄρσκει τὸ παιδί του νὰ παίξῃ μὲ σπύρτα. Ἔνοιωσα, προτοῦ νὰ τὸ σκεφτώ, πὼς αὐτὸ δὲν ἔκανε νὰ τὸ βλέπῃ· πὼς ἦταν κίνδυνος γιὰ τὸ ἡμερο μάτι καὶ τὸν ἡσυχου τοῦ παιδιοῦ. Αὐτὸ τούλάχιστο βρήκα σὰν ἀνάλυσα ἀργότερα τὰ αἰσθήματα μου, ὅταν πιά ὅλα τέλειωσαν· γιὰ τὴν ὥρα ἔνοιωσα μονάχα τὸ καρδιοχτύπι. Πήγα κοντὰ του κι' εἶπα φωναχτά. «Γεῖα σου, Σμῶλλεϋ.»

Δὲν ἀπάντησε. Σάμπως νὰ μὴ μ' ἄκουσε. Ἡ προσοχή του δὲ διαταράχτηκε οὔτε στὸ ἐλάχιστο ἀπὸ τὸ πόδι.

Αὐτὴ τῆ φορά ἔβαλα τὸ χέρι στὸν ὦμο του. «Σμῶλλεϋ, εἶπα, φαίνεσαι μιλία μακρὰ!».

Συνήρθε μ' ἕνα ξάφνισμα, ὄχι τὸ ξάφνισμα τὸ συνηθισμένο σ' ἕνα ἄνθρωπο ποῦ τοῦ διακόπτουνε τίς σκέψεις. Ἦταν ἕνα παράξενο, σπασμωδικὸ ξάφνισμα, σὰν παιδιοῦ ποῦ ξυπνὰ ἀπὸ ἐφιαλτικὸ ὄνειρο. Λένε πὼς τὰ μέντιουμ συνέρχονται μὲ τὸ ἴδιο ξάφνισμα ὅταν ἴσχυι καὶ μιά ἐξωτερικὴ ἀνωμαλία διακόψῃ τὴν ὑπνωση.

«Μὲ συγχωρεῖτε, εἶπε, δὲ σὰς πρόσεξα».

Εἶπα: «Τὸ βλέπω. Φαινόσουνα τόσο ἀπορροφημένος, ποῦ κι' ἂν ἀνατινασσόταν τὸ Τὰξ Ὅτελ καὶ πάλι δὲ θάπαιρνες εἶδηση. Τί στὴν ὀργὴ συμβαίνει!»

«Τί συμβαίνει; Τίποτα δὲ συμβαίνει. Γιατί;»

Τὸν κοιτάξα ἀπὸ κοντά. Οὔτε ἴχνος ἀπόκρυψης σὲ κείνα τὰ μεγάλα μελίσσα μάτια. Ἦταν δυνατὸ, ἀποροῦσα, ἡ τωρινὴ στιγμὴ νὰ ξεχωρίζῃ τόσο φανερά ἀπὸ τὴ συγκέντρωση τῆς στιγμῆς ποῦ μόλις πέρασε, ὅσο καὶ τὸ συνειδητὸ ἀπὸ τὸ ἀσυνειδητο; Ὅπως καὶ νάταν κανένα ὄφελος στὶς ἐξηγήσεις καὶ τίς συζητήσεις.

«Ἄν δὲ συμβαίνει τίποτε, τότε πάει καλά, εἶπα. Μοῦ φάνηκες κάπως χλωμός, μπορεῖ ὅμως νὰ γελάστηκα. Κοίταξε, τέλειωσα τὸ ψώνισμά μου. Μποροῦμε νὰ πάμε νὰ πάρουμε ἕνα τσάι».

Πήγαμε σ' ἕνα καφενεῖο στὸ Φλόρα Φάουνταιν. Παρακολουθεῖσα τὸν Σμῶλλεϋ προσεχτικά, μὰ δὲ βρήκα τίποτε τὸ ἀφύσικο στὴ συμπεριφορὰ του. Μιλοῦσε μὲ τὸν τόνο ἀνάγκτου σεβασμοῦ κι' οἰκειότητος ποῦ χρησιμοποιεῖ ἕνας προσωρινὸς στρατιώτης πρὸς ἕνα προσωρινὸ ἀξιωματικό. Συζητήσαμε, ἂν θυμοῦμαι καλά, γιὰ τὴν ἀτυχία τῆς ἰνδικῆς ομάδας τοῦ κρίκετ σὲ μιὰ σειρά συναντήσεων στὴν Ἀγγλία. Ἄρχισα ν' ἀναρωτιέμαι ἂν ἀνησχοῦσα ἐκεῖ ποῦ δὲν ἦταν τίποτε. Εἶχε ὁ Σμῶλλεϋ κοιτάξῃ τὸν ζητιάνο μὲ κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴ φυσιολογικὴ περιέργεια καὶ τὴν ἀποστροφή ποῦ νοιώθει ἕνας σὰ δὴ γιὰ πρώτη φορά ἕνα θῦμα τῆς ἐλεφαντιάσης;

Κι' ὅμως ὅταν ἀναλογιζόμουνα τὸ βλέμμα του, δὲ μποροῦσα ν' ἀπαντήσω στὸ ἐρώτημα μ' ἕνα τίμιον ναί.

Μετὰ δυὸ μέρες, πήγα στὴν ὁδὸ Πάρσι Παζάρ. Μόλο ποῦ ἐπέμενα στὴ θεωρία μου τῶν δυσάρεστων εἰδήσεων ἀπὸ τὸ σπῆτι, καταλάβαινα πολὺ καλά ἀπὸ τότε, πὼς κάποια σχέση ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ μεταξὺ τοῦ ζητιάνου καὶ τοῦ θαρύθμου ρεμβασμοῦ τοῦ Σμῶλλεϋ. Ἦθελα νὰ ἐξακριβώσω ἂν ὁ ζητιάνος ἀναστάτωσε τὸ παιδί μὲ κανένα του λόγο —καμμιά παθητικὴ του ἐκκλῆση γιὰ βοήθεια πέρα ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ Σμῶλλεϋ ἢ καμμιά ἀποκήρυξη τῆς βρετανικῆς διακυβέρνησης τὴν ὁποία οἱ Ἴνδοι θεωροῦν ὑπεύθυνον γιὰ ὅλα τους τὰ κακὰ. Δὲν περίμενα νὰξερὲ ὁ ζητιάνος ἐγγλέζικα κι' ἦταν ἀπίθανο νὰ τοῦ ἀφῆκε ἡ ἀρρώστεια τόσο νοῦ γιὰ μιά τέτοια ἐπίκληση ἦταν ἀπλῶς μιά γραμμὴ στὴν ἔρευνα. Πήγα τὴν ὥρα τῆς παράταξης γιὰ ἐπιθεώρηση, γιατί δὲν ἤθελα νὰ συναντήσω τὸν Σμῶλλεϋ κάτω ἀπὸ τίς ἴδιες περιστάσεις. Στὸ δρόμο ἔλεγα μόνος μου πὼς ἄδικα ἀνησχοῦσα· καὶ μόνος πάλι ἀπο-

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

κρίθηκα πώς ὅπως καὶ νάταν θὰ πήγαινα στοὺς Ἀλδούντ'ς κι' ἡ ὁδὸς Πάρσι Παζάρ δὲν ἦταν παρὰ τρία λεπτά πάρα κάτω.

Ὁ ζητιάνος καθότανε στὸ δρόμο στὴν ἴδια θέση σὰν καὶ πρὶν. Κοίταζε μπροστὰ τοῦ χαζά, κι' οὔτε ποὺ πρόσεχε ὅσους περνοῦσαν, οὔτε κείνους ποὺ τοῦ ἔδιναν ἐλεημοσύνη. Τὸν κοίταζα γιὰ λίγο προτοῦ νὰ τὸν πλησιάσω. Κανένα σημάδι ἀπὸ μέρους του νὰ ζητᾷ φωναχτὰ ἐλεημοσύνη, εἴτε μεροκαματιάρης ἦταν ποὺ περνοῦσε, εἴτε πλούσιος ἔμπορος ἢ, ὅπως σὲ μιὰ περίπτωση, ἕνας Ἄγγλος λοχίας. Πήγα κοντὰ καὶ τοῦ ἔδωσα ἕνα ἀσημένιο νόμισμα. Πρέπει νάταν σπουδαῖο τὸ γεγονός στὴ ζωὴ του, μπορεῖ καὶ τὸ μοναδικό. Ὅμως δὲ γύρισε νὰ μὲ κοιτάξῃ παρὰ σὰν ἔχωσε τὸ νόμισμα κάτω ἀπὸ τὰ κουρέλια του.

Κατάπληξη μοῦ ἔκανε ἡ ἔκφραση τῶν ματιῶν του. Καμμιά δουλοπρέπεια δὲ δείχνανε. Οὔτε κι' ἦταν βλέμμα ἐγγυνομοσύνης, μὰ κατανόησης καὶ συμπάθειας. Ἐγὼναι τὸν καθαρό καὶ καλοντυμένο βρετανὸ ἀξιωματικό ποὺ σκοποῦσε ἀσημένια νομίσματα τροφὴ στὴν περιέργειά του, μὲ τὸ βρωμιάρη καὶ παραμορφωμένο ζητιάνο γιὰ τὸν ὁποῖο κι' ἕνα γρόσι ἦταν φραγμός στὴ λιμοκτονία, σὲ μιὰ παράξενη ἀνθρώπινη συναδέλφωση. Σὰ νάθελε νὰ πῆ πὼς ἡ κατάστασή μου δὲν ἦταν καλύτερη τῆς δικῆς του καὶ πὼς ὁ καθέννας μας ὑπέφερε μὲ τὸ δικό του τρόπο καὶ βασανίζοταν μὲ μιὰ ἄχαρη κι' ἀνάξια του ζωῆ κατὰ πολὺ διάφορη ἀπὸ ὅ,τι ὄνειρεύτηκε. Σὺγχρονα τὸ βλέμμα δὲ μὲ κατέβασε στὸ ἐπίπεδο τοῦ ζητιάνου· τὸν ἀνύψωσε μᾶλλον στὸ δικό μου κι' ἀναμέτρησε καὶ τοὺς δύο μας, τὴν παντοτεινὴ ἀθλιότητά μὲ τὸ ἐπίπεδο τῶν δυνατοτήτων ποὺ ἐξουδετέρωναν τὴν τωρινή μας διαφορά.

Σκοπὸς μου δὲν εἶναι νὰ καταπλήξω τὸν ἀναγνώστη σὰν ἕνας ταξιδιώτης μὲ παραμύθια ἀνατολίτικου μυστικισμοῦ. Ἡ σκέψη τοῦ ζητιάνου, τὴν ὥρα ποὺ ἀστραψε ἀπὸ τὸ μάτι του στὸ δικό μου, δὲν ἦταν ἀπόγνωση οὔτε ἄλλου κόσμου. Μιλοῦσε γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς δικῆς μας —τῆς δικῆς μας, λέω— κατάστασης σ' αὐτὸ τὸν κόσμο, καὶ φανέρωνε, σὰ μιὰ λαμπρὴ σημαία στὸ ξετύλιγμά της, πόσο διάφορη μποροῦσε νὰν' ἡ ζωὴ αὐτῆ. Γιὰ μιὰ στιγμή εἶται σκλαδωμένα σὰν ἦταν τὰ μάτια μου ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ ζητιάνου, εἶδα τὴ συναδέλφωση τοῦ Ἀνθρώπου.

Ὁ ζητιάνος γύρισε ἄλλοῦ καὶ τὰ μάγια λύθηκαν. Ἦταν στιγμὲς τέτοιας μαγικῆς ἐξαύλωσης καὶ τόσο ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια, ποὺ κι' ἡ ὁποία προσπάθεια νὰ μεταδώσω μὲ λέξεις τὸ νῆμά τους θάταν ἀνώφελη. Ὅσο γιὰ μένα, τοὺς ἀρνήθηκα κάθε νύχια σὰ γύρισα στὰ πλήθη τῆς ὁδοῦ Μέχτα. Θὸ πιστέψω ὁποῖο μου πῆ, καὶ νὰ μοῦ πῆ μ' εἰλικρίνεια, πὼς εἶναι μεγάλη ἡ διαφορά ἀνάμεσα σ' ἕνα βρετανὸ στρατιωτικό γιατρό κι' ἕνα παραμορφωμένο ζητιάνο· πὼς ἕνα δῶρο ἐνὸς ἀσημένιου νομίσματος δὲν εἶναι καμμιά πνευματικὴ ἀπόλαψη· πὼς ἡ ἐλεφαντίσια ἀπαμθλύνει τὸ μυαλό καὶ κάνει τὰ μάτια νὰ χάνουν τὴν ἔκφρασή τους. Δὲν τ' ἀρνίεμαι ὅλ' αὐτά. Ἀπλῶς γράφω κείνο ποὺ εἶδα.

Πήγα μὲ σκοπὸ τὰ ὅλα στὸ ζητιάνο μερικὲς ἐρωτήσεις μὲ τὰ σπασμένα μου ἰνδιάνικα. Δὲ μπόρεσα ἦταν ἀδύνατο, ἦταν ἀνώφελο καί, ἂν αὐτὸ φανερώνη καλύτερα τί θέλω νὰ πῶ, θάταν ξεδιουτροπία.

Τὴν ὥρα ποὺ ἔμπαινα στὴν ὁδὸ Χόρνμπυ σταμάτησα ἀτότομα σὲ μιὰ σκέψη. Μοῦ ἦρθε ξαφνικὰ πὼς τὸ βλέμμα τοῦ ζητιάνου ἦταν ἀκριβῶς οἱ ἀντίποδες ἐκείνου ποὺ εἶχα παρατηρήσει στὸ Σμῶλλεϋ. Ἡ ἴδια φλογερὴ συμπάθεια, ἡ ἴδια ἔνταση στὴ συγκέντρωση, ἡ ἴδια ποιότητα στὴ θωριά. Ὡς καὶ τὰ μάτια, τὰ ἴδια· μόνο ποὺ στὴ μιὰ περίπτωση πλαισιωμένα μ' ἕνα καθαρίο ὠχρὸ δέμα, ἐνῶ στὴ ἄλλῃ βυθισμένα ἀνάμεσα σὲ χελωνόδερες πιυχές· ὅμως καὶ στοὺς δύο μεγάλα, καὶ στοὺς δύο ἐλαφρὰ μελίσσα, καὶ στοὺς δύο ἡμερα, μὲ θαθεῖα κατανόηση γιὰ τὸν Ἀνθρώπο.

Πῆρα ἕνα ταξὶ καὶ συνέχισα τοὺς συλλογισμούς μου. Ἐβαλα σὲ τάξη τὸ μυαλό μου τὴν κάθε λεπτομέρεια ποὺ μπορούσα νὰ θυμηθῶ γιὰ τίς δύο ἐκφράσεις, τοῦ Σμῶλλεϋ καὶ τοῦ ζητιάνου. Καὶ τότε μοῦ φάνηκε πὼς τὰ δύο βλέμματα δὲν ἦταν ταυτόσημα. Στὸν πρώτο ἦταν ἕνα κάτι ποὺ ἐκαθάρθη —δὲ μπορούσα νὰ βρῶ ἄλλη λέξη— ἀπὸ τὴ ματιά τοῦ ζητιάνου. Ἦταν τὸ στοιχείο τοῦ φόβου· μὰ τώρα τὸ εἶδα, ὄχι ἀπλῶς σὰ φόβο, μὰ σὰν ἐπιθυμία νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ μιὰ δύναμη ποὺ τὸν κυριεψε καὶ δὲν τὸν ἄφηνε. Καὶ κάτι ἄλλο: τὸ βλέμμα τοῦ ζητιάνου ἦταν πιὸ ἐντατικό, πιὸ ἐκφραστικό παρὰ τοῦ Σμῶλλεϋ. Τοῦ Σμῶλλεϋ, στ' ἀλήθεια, ἦταν ἡ ἀντανάκλαση ἐκείνου τοῦ ζητιάνου· περισσότερο, πήγαζε ἀπὸ κείνο. Ἀναθυμήθηκα πὼς, ὅταν εἶδα κατὰ ποῶτο τὸν Σμῶλλεϋ στὴν ὁδὸ Πάρσι Παζάρ, ἡ ἔκφρασή του μοῦ φάνηκε ἀπλῶς ἀσυνήθιστη, ἀφύσικη.

Μεταφρ. Ν. ΧΑΤΖΗ-ΓΩΑΝΝΟΥ ΚΟΥΡΡΑΣ

(Ἡ συνέχεια στὸ ἐπόμενο).

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΓΕΡΑΣΤΑ

Είνα, καμιά φορά, μερικές χαρές— πνευματικές χαρές— τόσο βαθιές και τόσο έντονες που δέ μπορείς να τις προσδιορίσεις εύκολα με τα συνηθισμένα μέσα του λόγου. Ἡ δύναμή τους είναι πολύ ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἰκανότητα τῆς ἔκφρασης. Ἀφοῦ τὸ περιεχόμενό τους ἀπλώνεται κυριαρχικὸ σ' ὀλόκληρο τὸν ἐαυτὸ σου πὸν τὸν κροδίζει πέρα γιὰ πέρα καὶ τὸ μεθᾶ. Δὲν ἔχεις τότε παρὰ νὰ περιοριστῆς στὴ σιωπὴ σου καὶ νὰ ζήσεις τὴ συγγίνησή σου μὲ τὸν τελετουργικὸ τρόπο πὸν ἔχεις νὰ σμίγει μὲ τὰ πιὸ ἅγια τῆς ἕπαξῆς σου. Κι' ὅταν θὰ ἔχουν περάσει οἱ πρώτες ἐντυπώσεις κι' οἱ ξηπνημένες νοστολγίες θὰ ἔχουν κάπως τακτοποιηθῆ, νιώθεις νὰ σὲ ἀναταράξει μιὰ ἡδονικὴ ἀνανέωση πὸν εἶναι σὰν νὰ σὲ σπρώχνει μ' ἐπιμονὴ σὲ σοποὺς καὶ σ' ὄνειρα, πὸν ὡς τὴ στιγμή θεωροῦσες σὰν ὀριστικὰ παραμερισμένα κι' ἀδικημένα. Ξαναγίνεσαι παιδί..

Τὸ ἴδιο, παιδί ἐννοῶ καὶ ἐγὼ προχθὲς μὲ τὸ «Γεροστάθη» τοῦ ἀειμνήστου Λέοντος Μελά. Ἀπροσδόκητα ὅπως ἔπεσε στὰ χέρια μου, μὲ ξάφνιασε. Κι' ἀκολούθησαν, ὕστερα, οἱ θρήνησες τῶν μαθητικῶν μου χρόνων. Ὁ καλὸς παλιὸς δάσκαλος πὸν ζωντάνευε τις ἀλησιμόντες σελίδες. Τὰ ἄγγα ἰδανικά πὸν μὲ τοὺς φίλους προφοροκομοῦσαμε. Ἡ περηφάνεια πὸν ἤλεχτιζε καὶ μᾶς καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς τάξης γι' αὐτὸ πὸν ὁ σοφὸς ἡλειώτης ἀφηγητῆς μᾶς δίδασκε πὸς εἰμασταν. Ἡ πίστη καὶ ἡ θέληση πὸν ἀκόνιζαν οἱ πλούσιες πατρικὲς συμβουλές του...

Ἄχ, αὐτὸ τὸ ἀντίκρισμα τῶν ἀγαπημένων κειμένων πὸν μᾶς προτόσπειραν στὶς ψυχές τῶν ἀνθρωπιᾶ, τὴν ἐλληνικότητα, τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ γνώση. Τὰ χρόνια πὸν φεύγουν δὲν τὰ σβήνουν ἀπὸ τὴν μνήμη. Κι' ὅταν ὄμοιος πιά γυρίσεις στὴ ζεστασιά τῶν σελίδων τους, νιώθεις σὰν νὰ βρίσκεισαι μπρὸς σὲ σεβαστὸ σου δάσκαλο. Κι' ἀναπλάει ὀλόκληρος ὁ ἐαυτὸς σου. Λὲς καὶ πρόκειται νὰ ξαναορίσεις τὸ δρόμο τῆς ζωῆς. Ἀφοῦ, μάλιστα, μὲ τὸ μοιραῖο ἀπολογισμὸ βρίσκεις τὸ τί δὲν πέτυχες ἀπ' ὅ,τι μὲ τὸ πρῶτο διάβασμα τους λαχτάρισες. Ἀλήθεια, εἶναι πολλὴ περιεργὴ ἡ χαρὰ κι' συγγίνηση πὸν σου προσφέρουν.

Ὁ «Γεροστάθη» πὸν ἀπόκτησα προ-

χθὲς δὲν εἶναι αὐτὸς πὸν ἔφερα. Ἐτοῦτος ἔχει πολυτέλειες. Καὶ στὸ τύπομα, καὶ στὸ χροῖτι, καὶ στὸ δέσιμο, καὶ στὶς εἰκόνες. Κι' ἀκόμα εἶναι καὶ μοντέρνος! Ὁ «Σύλλογος πρὸς Λιάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμματῶν», πὸν εἶχε τὴν ἐμπνευση νὰ τὸν ἐπανεκδώσῃ, «προσήγορεσε κατὰ τὸ δυνατόν τὸ ἀρχαῖον κείμενον πρὸς τὸ σημερινὸν αἶσθημα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἵνα οὕτω καταστῆ εὐχερὴς καὶ εὐχάριστος ἡ παρ' αὐτοῦ καὶ ἴδια παρὰ τῆς συγχρόνου νεολαίας ἀνάγνωσις του».

Ἄλλαξε, λοιπὸν, τὸ γερασμένο ντύσιμό του ὁ «Γεροστάθη». Μὰ ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρεῖ ὄλες τις ἀγέραστες ἰδέες του. Γιὰ νὰ μᾶς διδάξει καὶ τοῦτο: πᾶνω ἀπὸ τοὺς λογιῆς-λογιῆς τύπους πὸν ὑπαγορεύουν οἱ διάφορες ἐποχές ὑπάσχει πάντα ἡ Ἀλήθεια. Πὸν δὲν ξεφτιίζει. Καὶ πὸν ἔχει νὰ μιλά μὲ κάθε γλῶσσα καὶ σὲ κάθε ἐποχῇ: «Ἡ ἀντιζήλια, ἡ διχόνοια, ἡ περιφρόνηση τῶν ἄλλων, ἡ ἀνόρητη πελοίθηση στὸν ἐαυτὸ μας, ἡ ἀθάθεια, οἱ πατραγαθίες κ' ἡ ἀπνονία κ' ἡ ἀδιαφορία γιὰ τὸ κοινὸ παρὸν καὶ μέλλον ὑποκάπτουν καὶ γρομμίζουν...» Ἡ «...» Ὅταν λέγω πατοῖδα δὲν ἐννοῶ τὸ κεφαλοχώρι μᾶς ἢ τὸ χωριὸ ἢ τὴν πόλη ἢ τὴν ἐπαρχία, ὅπου γεννηθήκαμε. Τὰ μῆλα τῆς μηλιάς δὲν εἶναι προϊόντα τοῦτου ἢ ἐκεῖνου τοῦ κλωναριοῦ ἢ τοῦ κλαδιοῦ τῆς· εἶναι καρποὶ τοῦ ἴδιου δένδρου, ὅσο διαφορετικά κι' ἂν εἶναι τὰ κλαδιά καὶ τὰ κλωνάρια, πὸν τὰ κρατοῖν. Ἐτσι κι' ὄλοι οἱ Ἑλληνες εἶναι καρποὶ τοῦ ἴδιου δένδρου, παιδιὰ μιᾶς μεγάλης μητέρας, γι' αὐτὸ κι' εἶναι ἀδελφοὶ ἀδιάσπαστοι». Κι' ἀκόμη: «Φοτίζετε μὲ ζῆλο καὶ μὲ ὀφέλιμες γιὰ τὴ ζωὴ γνώσες, τὸ νοῦ τῶν μικρῶν μαθητῶν. Γυμνάσετε καὶ δυναμώνετε ἰδίως τὴν κρίση τους, τὴν καλαισθησία καὶ τὸ αἰσθημὰ τους πρὸς τὴν ἀρετῇ. Συνηθίσετε τους στὴ σεμνότητα, στὸ σεβας, στὴν ὑπομονὴ καὶ στὴ φιλοπατία, καὶ μὴν τοὺς ἐπιτρέπετε ποτὲ ν' ἀγαποῦν τὸ φθαρτὸ ὄμμα τους περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀθάνατη ψυχὴ τους...»

Κλείω τὸ «Γεροστάθη» κι' οὔτε τις κομπότητες του συλλογίζομαι οὔτε καὶ τὴν καινούργια γλῶσσα του, πὸν δὲν ἔχει τὸν ἀθεομητισμὸ καὶ τὴ μαγεία τῆς παλαιᾶς. Μ' ἀναλογίζομαι τὴν πείρα καὶ τὴ σοφία τοῦ οἰκοδόμου πὸν τὸν προτόφταξε. Τὴ θερμὴ καὶ μεγάλη του

καρδιά, πού χόρεσε μέσα της και μόρφωσε τόσες ελληνικές γενιές. Και στέχω με σεβασμό μπρός στο Ξανάνειωμά του πού ἦδη ὑπόσχεται τὸ ἄνθισμα και στις συνειδήσεις τῶν σημερινῶν παιδιῶν.

Ἄμποτε νὰ μπορούσαν ν' ἀξιοποιήσουν τὸ παράδειγμα τοῦ Μελά κι' ὅσοι ἀπὸ τοὺς παιδαγωγοὺς τοῦ καιροῦ μας καταπαύονται μ' ἀνάλογες προσπάθειες.

ΦΡ. Π. ΒΡΑΧΑΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ

Σήμερα, μονάχα σήμερα.

Σήμερα. Μονάχα τὸ σήμερα. Οἱ ἐφήμερες ἡδονές τοῦ πειθὸς ὠμοῦ αἰσθησιασμοῦ ἀποτελοῦν τὸ ἰδανικὸ πού προβάλλει ὁ ὕλιστικὸς κατακλισμὸς τῆς σημερινῆς νεολαία. Ρυθμοί, μελωδίες, ποίηση και φιλολογία γενικά, πού τρέφουν τὴ σημερινῆ νεολαία, τίποτε ἄλλο δὲν ἀνταναλοῦν ἀπὸ τὰ βαρχεικά κουνήματα και τίς μαζορσορτες κορρυβαντικῆς κραιγιῆς τῆς περιορισμένης σόρκα.

Σήμερα, ἔλα, μορὸ μου, σήμερα, γιατί εἶναι ὅλα ἐφήμερα
μέσ τῆ ζωῆ.

Καμιά ἀξία, πού νὰ ἐπιζει τοῦ σήμερα, δὲν ἀντιλαεὶ τὸ τραγοῦδι, πού νικητόμερα τραγοῦδει ἡ σημερινῆ νεολαία. Καὶ δὲν ἔχει ἐξοστρακισθεὶ ἀπὸ τὸ τραγοῦδι τῆς σημερινῆς νεολαίας μονάχα ὁ ἀνώτερος ἠθικός και πνευματικὸς κόσμος. Ἐχουν ὑπόστη ἀναγκαστικὴ ὀλοκληρωτικὴ ἐκλειψὴ τὸ φεγγάρι, ἡ αἰγούλα, ἡ δροσοῦλα, ὁ μπάτης, τὸ λουλοῦδι κι' ἡ φῆση γενικά. Ἐδῶ και 20 χρόνια προίπου τίλοτ' ἄλλο δὲν ἐξυμνεὶ στῆ μεγάλη του πλειονότητα τὸ τραγοῦδι τῆς νεολαίας ἀπὸ τὴν πλάξ, τὴν πίστα, τὴς γάμπες, τὸ σπῆξε με, πνῆξε με, φάγε με και τὰ ὅμοια. Αὐτῆς εἶναι οἱ ἔννοιες, πού κατὰ δόσεις ἀναγοράφουν ἀπὸ τὰ συνταγολόγια τους οἱ σημερινοὶ ἠχοστικοπλόκοι, και, ἂν με τὸ καλὸ ἡ ποίηση παρακολληθῆση πειθὸ στενὰ τὸ θέατρο, δὲν ἀποκλείεται νὰ προστεθοῦν αἰριο στὸ συνταγολόγιο τῆς μελοποιημένης ποίησης και ἔννοιες πού ἀποκλείονται σήμερα ἀπὸ τοὺς κανονισμοὺς προστασίας τῶν δημοσίων ἠθῶν.

Αἰριο. Μονάχα τὸ αἰριο, τὸ αἰῶνιο, ἐκαλιεργοῦσε ἡ παλιὰ ποίηση, κι' ἐπεριφρονοῦσε, με ἀσκητικὴ θαρρεὶς νοοτροπία, τὸ σήμερα. "Ὅλα ἠψηλά, ἀνεφρῆτα, ἄλλα τὰ ἠθελε, κι' ἔτσι τὰ τραγοῦδοῦσε, περιφρονώνοντας τὴ μεγαλύτερη πραγματικότητα τῆς ζωῆς, τὴν ὕλη,

κι' ἀφῆνοντάς τὴ νὰ φαίνεται σὰ μὲ ἀφοροστρημένη πραγματικότητα, πού κατ' ἀνάγκη γίνονταν δεκτῆ. Κι' ἡ ὕλη, τὸ σήμερα, λῆς κι' ἐμψυγώθησε γιὰ νὰ ἐκδικηθῆ τὴν περιφρόνηση.

Μονάχα τὸ αἰριο λοιπόν; "Ὅλα ἰδέα; Θὰ ἰδῆτε, σὺν εἶν' ἔτσι.

Κι' ἐξοστρακίσσε ὀλοτελα τὸ αἰριο, τὸ αἰῶνιο, τὸ αἰλο, και χῆρξε ἀμειλικτη, ὠμῆ τὴν τυραννία τοῦ

Χρυσὸ μου, μορὸ μου,
σάμπα, καιράμπα,
γλυκὰ φιλιὰ, χίλια φιλιὰ,
μὴ κουνῆσαι μπέμητη

κι' ὅλης τῆς ἀτέλειωτης συνοδείας τῶν σαχλῶν, ἀνοήσιων, χωρὶς κινῆνα περιεχόμενο μὰ με πολλὰ ὑπονοούμενα τραγοῦδιων, πούκαναν γιλοῦχοις τοὺς σιχοπλόκοις και τους ἠχογοάφοις των, στῆ στιγμή πού δεκάδες ἀξιόλογοι ποιητῶν και μουσικῶν πέρασαν τὴ ζωῆ των στερήσεων, ὄσες φορῆς δὲν πέθαναν στῆ ψάθα.

Τὶ νὰ γίνεῖ λοιπόν, ἀφοῦ αὐτὰ τὰ τραγοῦδια τραβᾶν τὴ νεολαία; Νὰ τ' ἀφῆσοιμε, και νὰ γυρῆσοιμε στὴν παλιὰ μελοδία και τὴν παλιὰ ποιητικὴ νοοτροπία; Νὰ περιφρονῆσοιμε τὴν ὕλη, τὸ σήμερα, και νὰ γυρῆσοιμε στὴν ἰδέα, τὸ αἰριο; Καὶ ποῖος θ' ἀγοράζει και θὰ τραγοῦδει τὰ τραγοῦδια αὐτὰ;

Κανένας δὲ λῆει αὐτό. Γιατί, ὅπως τὸ αἰριο κι' ἡ ἰδέα εἶναι δύο πραγματικότητες στῆ ζωῆ τοῦ ἀνθρώπου, ἔτσι κι' ἡ ὕλη και τὸ σήμερα. Ν' ἀγκαλιῶσοιμε και τὰ δύο μαζί. Γιατί τάχα, μαζὺ με τὸ σήμερα και «τὰ ματάκια κλειστὰ» νὰ μὴν ἀγκαλιῶσοιμε και τὸ αἰριο και «τὰ ματάκια ἀνοιξῆ τα» ὅπου τάχεις και μάλιστα ἐκεῖνα τοῦ νοῦ, τῆς ψυχῆς και τῆς καρδιάς, και ἔξορε, πὸς δὲν εἶσα μονάχα μάγουλα, χεῖλη, μῦρῶτα κλπ., μὰ και ψυχη και νοῦς, πού χερσιάζονται ἠθικῆς και πνευματικῆς συγκινήσεις γιὰ νὰ ζῆσουν; Γιατί τάχα τὰ τραγοῦδια τῆς σημερινῆς νεολαίας και μὴ ἔχουν και κάποιο ἠθικό και πνευματικό περιεχόμενο, στῆ στιγμή πού κι' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦν συστατικὰ τῆς ζωῆς;

"Ἄς μὴ τὰ φορτόνοιμε ὅλα στῆ δύναμη των ρευμάτων τῆς ἐποχῆς Ἡ νεολαία τραγοῦδει ὅ,τι τῆς δίνουν, κι' οἱ ἐργοστασιαῶχοις τοῦ στίχου και τῆς μελωδίας ἄς ἔχουν ὑπ' ὄψη τους πὸς δὲν πρέπει νὰ δίνουν ὅ,τι συμφέρει στοὺς ἴδιοις, μὰ ὅ,τι συμφέρει στῆ νεολαία και στὸ ἔθνος, πού τρέφεται ἀπὸ τὴ νεολαία. Ἄς κηρύξουν ἀθέμητο τὸ συναγο-

νισμό τῆς κατανάλωσης κ' ἄς ὑψώσουν τὴν μπαντιέρα τοῦ ποιοῦ, καὶ βλέπουμε.

—Κι' ἂν δὲν τὸ κάνουν; θά πουν μερικοί.

Κάποιος ἔλεγχος ἐπὶ τῶν ἀναγνωσμάτων παρ' ὀλίγο νὰ πῶ καὶ τῶν θεαμάτων— ὑπάρχει. Γιατί νὰ μὴ δημιουργηθῇ κ' ἐπὶ τῶν τραγουδιῶν; Ἐνα ἄσχημο βιβλίον τὸ παιδί μιά φορὰ θά τὸ διαβάσει, μιά φορὰ θά βλαφτῇ. Ἐνα ἄσχημο τραγουδί τὸ τραγουδαίει κάθε μέρα καὶ, τὸ χειρότερο, κάθε νύκτα. Ἐπειτα τὸ βιβλίον ἀποτείνεται περισσότερο στὴ διανόηση τοῦ νέου, ποὺ δὲν εἶναι πολὺ ἀνεπτυγμένη, καὶ μπορεῖ νὰ μὴ τὸ ἀφομοιώσει ὀλότελα, ἐνθὸς τὸ τραγουδί ἀποτείνεται στὸν συνασθηματικὸ του κόσμο, ποὺ εἶναι δυνατός, πολὺ δυνατός καὶ ὁ.ξ.δ.

ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΥΣΟΣ ΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

R. E. Wycherley: "How the Greeks built cities". Macmillan, London 1949. Σελ. xxι+228. (52 σχεδιάσματα + 16 πίνακες).

Ἐότερα ἀπὸ ἓνα χροῖσμον πρόλογον, ἀπὸ τοὺς πίνακες περιεχομένων, εἰκότων καὶ συντομογραφῶν, καὶ ἀπὸ ἓνα σύντομον εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα, ἀρχίζει τὸ κύριον θέμα τοῦ βιβλίου, ποὺ χωρίζεται ἐντὸς ἐξῆς κεφάλαια: (1) Ἀνάπτυξη τῆς ἑλληνικῆς πόλεως. (2) Πῶς οἱ Ἕλληνες σχεδίαζαν τίς πόλεις. (3) Ὀχυρά. (4) Ἡ ἀγορά. (5) Ἱερά, καὶ ἐπίσημα κτίρια. (6) Γυμνάσιον, στάδιον καὶ θέατρο. (7) Ἑλληνικὰ σπίτια. (8) Κρήνες καὶ ὑδραγωγεία.

Στὸ πρῶτον κεφάλαιον παρέχει σύντομη ἐκθεσις γιὰ τὴν γένεσιν καὶ ἀρχιτεκτονικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πόλεως, ἀναφέρει δὲ ποιά εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κτίσματος, ποῖες ἀνάγκες ὑπαγόρευσαν τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦς. Κάνει μερικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸν τόπον ἰδρύσεως τῶν πόλεων, καθορίζει τὴν ἔννοιαν τῆς πόλεως καὶ δίνει ἰδέαν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Τὴν θεωρεῖ ὡς προῖον καθαρὰ ἑλληνικόν, παρ' ὅλον ποὺ ἐπιδρώσεις ἀπ' τὴν παράδοσιν τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων παρῆσαν κάποιον πρῶτον γιὰ τὴν ἰδρυσήν τῆς.

Στὸ δεύτερον κεφάλαιον δείχνει τίς συνθήκες ποὺ εἰνόθησαν ἢ ἀπαίτησαν τὸ κτίσμον νέων πόλεων ἢ τὸ ξανακτίσμον παλαιῶν μετὰ βάσιν τῶρα ὡρισμένον σχέδιον—Περσικοὶ πόλεμοι, ἀποικισμὸς κ.ἀ. Ἐκτιμᾷ τὴν μεγάλην συμβολὴν τοῦ Ἰπποδάμου γιὰ τὸ σχεδιάσμα τῶν πόλεων καὶ

κάνει σύγκρισιν τῶν νέων κατεθύνσεων μετὰ τὴν παλαιὰ τακτικὴν τοῦ τυχαίου καὶ χωρὶς πρόγραμμα κτισίματος τῶν πόλεων. Ἀναφέρεται σ' ἄλλα σχετικὰ ζητήματα, ὅπως τὸν προσανατολισμὸν τῶν πόλεων, τὴν διέθνησιν, τὸ πλάτος τῶν δρόμων καὶ τὰ ὑλικά τῆς κατασκευῆς τοῦς, τὴν θέσιν τῶν ἱερῶν, ναῶν, ἀγορᾶς, τειχῶν, στοᾶς κ.λπ.

Τὰ δύο πρῶτα αὐτὰ κεφάλαια εἶναι γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος, διευκολύνουν δὲ τὴν κατανόησιν τῶν ἄλλων, ἐντὸς ὁποῖα ἐξετάζονται εἰδικώτερα πᾶν τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως, χωριστὰ τὸ καθένα. Ὁ ἴσως χῶρος καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν λεπτομερῆ ἀνάλησιν τοῦ κάθε κεφαλαίου. Θὰ περιοριστῶ λοιπὸν ἀναγκαστικὰ ἐπὶς γενικῆς κατεθυντήριες γραμμῆς ποὺ διέπουν τὸν κτισμὸν τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν συγγραφεῖα: (α) Ἐξετάζει τὰ ζητήματα ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς τοῦς πορείας, βραβεῖ τὴν πρῶτην τοῦς ἀρχήν, ὅπου τοῦ ἐπιτρέπουν οἱ πηγῆς, καὶ παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τοῦς, ὡς τοὺς ἑλληνιστικοὺς ἢ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Πάντως μεγαλύτερη προσοχὴ δίνει ἐπὶ τὴν πόλιν τοῦ βου, 5ου καὶ 4ου αἰῶνα. (β) Προσπαθεῖ νὰ δειξῇ τὴν θέσιν τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων ἐπὶ τὴν πόλιν τῆς παλαιότερης ἐποχῆς, ποῖν ἀπὸ τὴν μισθῆσιν τῶν μεθόδων τοῦ Ἰπποδάμου, τῶν ὁποῖων δείχνει πάντα τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν μετὰ τὴν συστηματοποίησιν τῶν συστατικῶν μερῶν τῆς πόλεως, ποὺ ἐπέφεραν. (γ) Βραβεῖ πῶς οἱ ἕξενες ἐπιδράσεις ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας ἀρχιτεκτονικοὺς εἶναι ἀσημαντῆς ἢ ὀλότελα ἀνίπαρκτης, συναρτᾷ δὲ τὴν γένεσιν καὶ ἐξέλιξιν τῶν στοιχείων τῆς πόλεως μετὰ τίς ἰδιαιτέρας συνθήκες καὶ ἀνάγκες τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνος. (δ) Παρατηρεῖται σχετικὴ συντηρητικότης, ἀπότομοι δὲ σταθμοὶ ἐπὶ λίγας περιπτώσεις παρουσιάζονται (π.χ. ἐπὶ τὴν εἰσαγωγὴν ῥωμαϊκῶν τεχνουργῶν). Κι' ὁ Ἰπποδάμος ἀκόμα δὲν ἔφερε ἐπανάστασιν μὰ ῥύθμισε στοιχεῖα ποὺ ἦδη ὑπῆρχαν. Ποικίλοι παρόμοιοι ἐπιφῆρον τὴν ἐξέλιξιν, ἐπὶ τοῖς ὁποῖοις συγκαταλέγει τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ὡραῖον καὶ τὸν συνδυασμὸν τοῦ μετὰ τὸ χρῆσμον, τὸ ἀλάνθαστον αἶσθημα τῆς ἀρμονίας καὶ ἀναλογίας, ποὺ ἀποκάλυφθησαν καὶ ἐπὶ τὴν μορφοποίησιν ἐνὸς ἀπλοῦ κεραμικοῦ, καθὼς ὁ ἴδιος ὁ Σ. διατείνεται. (ε) Ἡ ἐξέτασις τοῦ κάθε ἰδρύματος εἶναι πολυπλευρῆ. Δὲν καταπίνεται μετὰ ζητήματα καθαρὰ τεχνικῆς φύσεως μόνον, ὅπως ἡ μορφή καὶ καλλιτεχνικὴ τοῦς ἐξέλιξιν κ' ἐπέκτα-

ση, ή θέση κ' ὁ προσανατολισμός τους, τὰ εἶδη τους κ.ά., μὰ δίνει μιά καλή ἰδέα γιὰ τὴ χρήση τους καὶ τὴ σημασία πού εἶχαν γιὰ τὸν ἰδιωτικό καὶ δημοσίο βίο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. (ζ') Ὁ δογματισμός λείπει ἀπὸ τὸ ἔργο. Κανόνες ἀπαράβατοι δὲν ὑπάρχουν, ἀλλ' ὑπάρχει ἀπεναντίας κάτι τὸ ὑπερβολικά ἀτομικό γιὰ τὴν κάθε πόλη, ὅχι μονάχα τῆς ἐποχῆς πλὴν ἀπ' τὸν Ἰππόδαμο, ἀλλὰ κ' ὕστερα ἀπ' αὐτόν. Παλιές τεχντροπίες ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν παράλληλα μὲ τὶς νέες ἢ συγχωνεύονται μ' αὐτές. Οἱ εἰδικές συνθήκες καὶ ἡ συντηρητικότητα ἐπαιξαν πάντα σπουδαῖο ρόλο. (ζ) Εἶναι ἄφθονες οἱ περιπτώσεις ἀπὸ ἀρχαίες πόλεις πού ἀναφέρονται, γιὰ νὰ κάμουν συγκεκριμένο τὸ κάθε ζήτημα πού ἐξετάζεται. Δὲν περιορίζεται μονάχα στὶς πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Πολλὲ εἰςεργητικά εἶναι καὶ τὰ σχεδιάσματα, κ' οἱ προτάσεις εἰκόνας.

Τὰ ζητήματα ἐκτίθενται μὲ μεγάλη σαφήνεια καὶ συστηματικότητα, μὰ ἡ φύση τοῦ ὕλικου καθιστᾷ τὴ συνεχή ἀνάγνωση κάπως κορυφατική, ὅταν πρόκειται νὰ παρακολουθηθεῖ κανεὶς τὶς διαφορὲς στὶς πόλεις, εἴτε σάν σύνολα εἴτε σὰ συστατικά τους μέρη. Στὴν πραγματικότητα τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν εἶναι γιὰ νὰ διαβαστῆ «ἀπᾶς καὶ διὰ παντός». Πρέπει ὁ ἀσχολούμενος μὲ τὸν ἀρχαῖο κόσμο νὰ τὸ ἔχει πρόχειρο καὶ νὰ προστρέξει πολλὰς φορές γιὰ ν' ἀφομοιώσει τὸ ὕλικό του. Καὶ εἶναι μὲ ἀλήθεια, πὼς στὸν κάπως προχωρημένο φιλόλογο πλείστα σημεῖα τοῦ ἔργου τυγχάνουν γνωστά, ζήτημα ὅμως εἶναι, ἂν αὐτὸς μπόρεσε νὰ μορφώσει συνολικὴ εἰκόνα μιᾶς ἀρχαίας πόλεως, μὲ ὀργανικὴ σύνδεση τῶν στοιχείων τῆς. Ἐδῶ δ' ἀκριβῶς βραβεύεται ἡ μεγαλύτερη ἀξία τοῦ ἔργου. Εἶναι — τὸ λέγει — καὶ ἀρχὴ καὶ μορφεὶ ν' ἀκολουθηθεῖ ὀλόκληρη σειρὰ ἀπὸ λεπτομερέστερες εἰδικές μελέτες ἀπὸ ἄλλους. Μόνο πὸν πιστεύω, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον μας, στὸν τομέα αὐτὸ θὰ παραμείνει καὶ σήμερα «ἱστορικό καὶ αἰσθητικό», καὶ δὲν πρόκειται ἡ γνώση τῆς ἀρχαιολογικῆς τῶν ἀρχαίων πόλεων νὰ ἐπηρεάσει ἢ νὰ ὑποδοθηθεῖ σημαντικὰ στὸ κτίσιμο νέων. Μεγαλύτερη ἀλήθεια νομίζω πὼς κρύβει ἡ ἄλλη γνώμη τοῦ συγγραφέα, ὅτι οἱ συνθήκες καὶ τὰ προβλήματα τῆς σημερινῆς εἶναι πολὺ διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ παλαιά. Ἄν γνωρίζομε τοὺς ἀρχαίους εἶναι ὅχι γιὰ νὰ μεταφέρωμε αὐτοῦσιο τὸν πολιτισμὸ τους, ὕλικὸ ἢ πνευματικό, στὴν ἐποχὴ μας (πράγμα πού δὲν δια-

τείνεται οὔτε ὁ συγγραφέας), ἀλλὰ γιὰ νὰ ὑποδοθηθεῖμε στὴ λύση τῶν προβλημάτων μας ἀπὸ τὴ δική τους πείρα. Στὸν τομέα δὲ αὐτὸ, τῆς ἀρχαιολογικῆς τῶν πόλεων, οἱ ἀρχαῖοι θὰ μᾶς δώσουν τὴ μικρότερη, νομίζω, συμβολή.

Στὸ τέλος τοῦ ἔργου ὑπάρχουν σύντομες σημειώσεις, ἀναφερόμενες στὸ κάθε κεφάλαιο χωριστά. Ἡ πρώτη ἀναφέρεται στὰ κομητιῆρα, πού δὲν τοὺς δόθηκε θέση στὸ ἔργο. Στὴν ἀρχὴ τῶν σημειώσεων κάθε κεφάλαιον ὑπάρχει σύντομη βιβλιογραφία. Οἱ σημειώσεις, ὅπως κ' ὁ χειρισμὸς τοῦ θέματος δείχνουν τὴ στενὴ ἐπαφὴ τοῦ συγγραφέα μὲ τὶς πηγὲς καὶ τὰ βοηθήματα. Τὰ ἑλληνικά ὀνόματα καὶ ὅσοι εἶναι μεταγλωττισμένα στὴν Ἀγγλική, χωρὶς νὰ παρατίθεται τὸ ἀντίστοιχο ἑλληνικό, παρ' ὅλο πού θὰ ἦταν ἀκομμιώτερο νὰ γινόταν τὸ δεύτερο. Τὸ βιβλίον κλείει ἐνδιαφέροντες πίνακες προσώπων καὶ πραγμάτων.

Κ. ΧΑΤΖΙΣΤΕΦΑΝΟΥ

Γιώργου Γεραλή: «Λυρικά ποίη», Ἀθήνα.

Εἶναι τόσο μεγάλη ἡ ποιητικὴ παραγωγή τῶν τελευταίων ἐτῶν, καὶ συγχρόνως τόσο φτωχὴ, ποιητικὰ, ὥστε εἶναι πολὺ σπάνιο τὸ νὰ διαβάσει κανεὶς ποίημα καὶ ν' ἀναζητήσει μὲ θαυμασμὸ τὸν δημιουργὸ του, ἢ τὸ νὰ συναντήσει ἕνα ὄνομα πού νὰ σὲ προκαλεῖ νὰ διαβάσεις τοὺς στίχους του. Θυμᾶμαι ὡστόσο ὅτι ἕνα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα ὀνόματα πού μοῦ εἶχαν κινήσει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἦταν τοῦ Γιώργου Γεραλή, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀναμφισβήτητα χαράξει ἕνα δικό του, προσωπικό, δρόμο, στὴ σύγχρονη μας ποίηση, δρόμο, πού εὐρίσκεται ἀριστερότερα ἀπὸ τὴν καθιερωμένη, καὶ δεξιότερα ἀπὸ τὶς μετριοπαθέστερες τάσεις τοῦ ὑπερρελισμοῦ. Εἶναι ὁ ποιητὴς πού δανείσθηκε ὅτι καλὸ κρύβουν οἱ νέες τάσεις (προτότυπες εἰκόνας, διατύπωση, ἐκφραστικὰ μέσα) διατηρώντας πολλὰ, τὰ βασικότερα στοιχεῖα τῆς καθιερωμένης (νόημα, μέτρο καὶ πολὺ συχνὰ στορσές, ὁμοκαταληξίαι καὶ ἐξωτερικὴ γενικὰ μορφὴ τελείως ἀφορηγῆ). Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ διαβάσει κανεὶς πολλὰ ποιήματα, γιὰ ν' ἀντιληφθῆ ὅτι πρόκειται γιὰ ἕνα δεξιότεχνον τὸν στίχον, καὶ γενικά γιὰ ποιητὴ μὲ μεγάλη στιχοτυπικὴ πείρα καὶ εὐχέρεια, καθὼς ἀποδεικνύεται συχνὰ ἀπὸ μὴ λέξη καλοποθετημένη, ἀπὸ ἕνα ρυθμὸ μελωδικὸ ἢ κ' ἀπὸ ἕνα ἀπὸ σημασιὸ τῆς στίξεως. Τὸ λεξιλόγιό του πλούσιο, ἡ γλῶσσα του στρωτὴ δημοτικὴ, χωρὶς ἀκρότητες καὶ μὲ μερικὰ δά-

νεια από την άρχαία ή την καθαρεύουσα, που δείχνουν ότι ο ποιητής δεν είναι γλωσσικά προκατειλημένος κι' ότι δανείζεται τις καταλληλότερες λέξεις, με την εκλεκτικότητα που τον διακρίνει, χωρίς να ενδιαφέρεται για την προέλευσή τους.

Ο Γ. Γεραλής χρησιμοποιεί ασφαλώς ένα από τα καλύτερα μείγματα παλαιάς και νέας ποιήσεως, και είναι από τους αξιολογότερους συγχρόνους λογοτέχνες μας, διότι άφησε το ταλέντο του να ξεχρηθεί σέ έντελως καινούργια προσωπικά καλούπια. Το πιο πολύτιμο δέ στοιχείο της ποιήσεώς του είναι ο καθαρός κι' άγιος λυρισμός.

Κύρια χαρακτηριστικά της ποιήσεώς του είναι: ευαισθησία στην περιγραφή και τις εικόνας γενικά, εκλεκτικότητα στο λεξιλόγιο, λεπτότης και ευγένεια στους τρόπους και τη διατύπωση, συγκρατημένη μελαγχολία στα συναισθήματα και το περιεχόμενο.

Κάπου κρυώνει του 'Ανέκφραστου
[ή μαγεία, σκοτεινή.
'Απ' τους τρόπους μακραίνοντας
[ένος δάσους έρημου,
ή Πεντάμορφη ξέχασε τη χλωμή της
[φωνή
στην ψυχή μου.

Δέν είναι ο ποιητής που θυμάται την άσθενη φωνή της ήρωίδας του (όπως θα το διετύπωνε ή καθιερωμένη ποίηση) αλλά ή ίδια ή Πεντάμορφη «ξέχασε» στην ψυχή του τη «χλωμή» της φωνή. Το όρημα «ξέχασε» πιαίνει καινούργια όντότητα, και απολαμβάνουμε μια πρωτότυπη διατύπωση χωρίς τις τυπανοκρουσίες του «έγώ». Θα σημειώσω άκόμη το «χλωμή», που είναι «όπιζό» και όχι «άκουστικό» έπιθετο. Κάτω από την αισθητική αυτή ύπαλλαγή, μαντεύουμε βέβαια την νέα έννοια που θέλει να δώσει ο ποιητής στο έπιθετο και που ασφαλώς δεν είναι άλλη από την συνακόλουθο της ώχρότητας: χλωμή=άδυναμη, άσθενηζή. Πρό της τελευταίας λέξεως του πρώτου στίχου κάθε στροφής, επανέρχεται επίμονα ένα κόμμα, που την καθιστά πιο άξιοπρόσεκτη (κατηγορούμενο) κλπ.

Από τις πρώτες σελίδες, φαίνεται καθαρά, πως κάποια άγαπημένη ύπαρξη (να τη λένε τάχα Πεντάμορφη; Λευκή; 'Αγέρινη; κι' έξησε άρα γε πραγματικά; πλάσθηκε στη φαντασία μόνο, του ποιητού; άδιάφορο) έλειψε για πάντα από τον κόσμο αυτών, κι' άφησε ένα τεράστιο κενό μέσ' την ψυχή του ποιητή, κενό, που μάταια επιδιώκει να γε-

μίσει με τους μελαγχολικούς, σαν τους πιο κάτω, στίχους του:

κι' ή 'Αγαπημένη συνάζει χιόνια για [Την καρδιά μας,
Τά μαλλιά της ταξίδευαν με τη νύχτα [του κόσμου.

ή Γύμνωσε ή νύχτα τά παλάτια της να τη [δρεχτεί,
και στο εαυθότερο άδυτο παραρική, [Έδωσε πιά ή 'Αγέρινη...

ή Το άκροθαλάσσι που ή 'Αγαπημένη ά- [πώθεσε την προσμονή της
το πήρε γλάρος νοσταλγός στά ώρατά [φτερά του
—θλίψης φορτίο—κι' έπόντισε στον [ώκεανό...

"Όλα κοιμήθηκαν άθώα σαν ποιήματα [λησμονημένα.
Τά μάτια εκείνης νεύονται δρυούς [θαθείς
σ' ένα πλανήτη όπου κανείς ήχος δε [λάμπει...

Ός σύνολο, ένα από τά ωραιότερα ποιήματα είναι το «Ένα κορίτσι κι' ένα όνειρο». Με δυσκολία ξεδιάλεγο στίχους για να παραθέσω, διότι ό ένας είναι κομψότερος από τον άλλο.

Γαλάσιος ήλιος γέλασε, Γενάχη μήνα,
στά νοτισμένα έλέφαρα, στη χλωμή [πλάση...
... με άνθη άπ' της Μουσικής τη μετόπη [γερμένα...
... ό άγέρας που φυσάει από το παραμύθι.
... Κι' έκει μάς καρτερούν άκρογαλιές [και χέρια
κλαμένα για τών χωρισμών την [λείμαρμένη.
Κι' ένα πλοίο λευκό, κατάφορτο από [άστέρια
που κινάει να μάς πάει σε μια έποχή [χαμένη.
Και λικνίζουν οι άσγές το φώς τους,
[και θραδιάζει...

«Χέρια κλαμένα»: εύγλωττη ύπαλλαγή «πλοίο... κατάφορτο από άστέρια» (=νυκτερινό ταξείδι με έαστεριά!). Πιο άνάγλυφος όμως ό τελευταίος στίχος: Οί (μητέρες;) Αυγές βάζουν στην ζούνια κι' άποκομίζουνε το (παιδί;) φώς τους, κι' έτσι, θραδιάζει!...

Εικόνα μεγαλόπρεπη και λιτή, που θυμίζει την (άντίστροφή όμως) 'Ομηρική:

ήμος δ' ήλιος κατέδου και επί κνέφας ήλθεν
δή τότε κοιμήσαντο παρά προμηΐσια νηός.
ήμος δ' ήριγένεια φάνη ροδοδάκτυλος 'Ηώς
δή τότε 'έπειτ' άνάγοντο...

«Η χαμένη φωνή», ποίημα με βαθύ περιεχόμενο. «Άνοιξιάτικο ξύπνημα», στιχούορημα όλο δροσιά, μολονότι μερικές λέξεις που μπήκαν μόνο για όμοιοκαταληξία, ξεχωρίζουν σαν ξένες (χαμπύλη, δόξα, άστέρια κ.ά.) 'Όραία, έπίσης, το «Χεμωνιάτικο στίχο», «Δέν ήταν τίποτε άλλο» και πολλά άλλα. Στίχοι και σύνολα εκλεκτών στίχων ύπάρχουν

πολλά, σ' όλα, αλλά ιδίως στο τελευταίο μέρος της συλλογής.

Δύο τελευταία αποσπάσματα δίγως σχόλια:

Τώρα τ' αυστηρά δώματα εφρουρούσε μόνη
 ή Σιωπή, με τους άγκώνες σπριγγμένους
 σ' ένα θαρό κλειστό θιέλιο, συλλογισμένη,
 ενώ στα ώχρά της δάκτυλα μελαγχολούσαν
 ένα μπουκέτο εύγενικές σκέψεις και στίχοι.

Άλλο:

Μόνο το άλαφρό σάλεμα στο άκρο του
 σημάδι άπ' το παιδιάτικο παράπονο σου,
 νόστιμο μιά στιγμή τ'ο κρύσταλλο της λήθης
 και σ' άναγνώρισα...

Γιά το τελευταίο όμως αυτό μέρος, ξεχωρίσαμε βασικές επιφυλάξεις. Όπως ό ερασιτέχνης που κάθεται στο βολάν, καταλαμβάνεται από την ριφοκίνδυνη μανία, να τρέχει όλο και περισσότερον, έτσι κι' εκείνος που θά μνηθί στον υπερρεαλισμό, σιγά-σιγά άποικιά την τάση να γίνεται όλο και πιο εξοριστής. Τα τελευταία ποιήματα της συλλογής (να είναι τάχα και χρονικώς τελευταία;) δείχνουν πως τρέφει ό ποιητής άοχτη συμπάθεια και προς τόν άδολο υπερρεαλισμό. Δέν διατάζω βέβαια να πω ότι τά ποιήματα έχουν πολλά ωραϊότητα σημεία' νομίζω όμως, ότι ή θέση του κ. Γεραλή, είναι στην ποίηση, στην όποια έδωσε την ιδιαίτερη σφραγίδα του, και με την όποια κατάκτησε μιάν από τις πρώτες-πρώτες θέσεις της σύγχρονης μας λογοτεχνίας. Άλλωστε, έφόσον ούσιαστικά έχει διαμάσει την υπερρεαλιστική τάση, για να δημιουργήσει το προσωπικό του στυλ, δέν συμφωνεί κι' ό ίδιος ότι είναι κοίμα, ν' άφήσει τόν έαυτό του να παρουσθη μέσ' στον ώκεανό του άκρατον υπερρεαλισμού από τόν όποιον ούσιαστικά δέν έχει να κερδίσει σχεδόν τίποτε;

Οι εξοριστικές τάσεις, μοιάζουν σαν τις ζωτικές Σειρήνες' είναι όμορφες κι' έλκυστικές και τό τραγοίδι τους ποικιλοκοστό. Είναι όμως επικίνδυνο να τις πλησιάζει κανείς και να δοθί όλόφωνα σ' αυτές. Είναι προτιμότερο να περνάει από μακροιά, και άκούγοντας τό πρωτότυπο τραγοίδι τους, να εμπνέεται....

Θά κλείσω την κριτική μου με μερικους μελαγχολικούς στίχους του Γεραλή:

—Έλα, ή γλυκειά σαν τό αίμα της αύγης
 των παλιών μου ημερών, μακαρισμένη
 Μελαγχολία, Μητέρα μου.
 Πάλι να ξαναδώ τά πρώτα μάτια μου
 μέσ' στα δικά σου τά μεγάλα μάτια.
 Έλα ν' αλλάζουμε τά δώρα τά άκριβά.

Μιά λάμπα, δυό λευκές κόλλες χαρτί,
 ένα ζεστό μαντήλι μοναξιάς,
 ένα μπουκέτο ποιήματα άσημένα.

N. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

A. J. A. Waldock: Sophocles the dramatist. Cambridge, 1951, pp. VIII+234. \$3.25.

Ό Α. J. A. Waldock ήταν καθηγητής της Άγγλικής λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο του Sydney και πέθανε λίγους μήνες μετά την άποπεράτωση του βιβλίου αυτού. Ό τίτλος του βιβλίου δέ δείχνει τό περιεχόμενό του. Γιατί, σίγουρα, εδώ δέν εξετάζεται μόνο ό Σοφοκλής ως δραματοποιός, αλλά και πολλά άλλα ζητήματα σχετικά και άσχετα. Αυτό, πάλι, κάνει τό συγγραφέα να μη έξαντλεί —ούτε καν να έξθέτει και ν' αναλίνει πλατιά, έστο και κάπως ικανοποιητικά— τό κρισιό του θέμα: ότι «ό Σοφοκλής είναι πρώτα και κύρια δραματοποιός». Τα παραδέντερα ζητήματα τόν παραφέρουν και γίνονται αυτά τό κρισιό θέμα του βιβλίου, ενώ ό δραματοποιός Σοφοκλής άποξεχνιέται.

Έπειτα από ένα σύντομο πρόλογο άκολουθεί τό πρώτο μέρος «Κριτικά κρισιόνα» (σ. 1-46) ύποδιαισμένο σε τέσσερα κεφάλαια, και τό δεύτερο μέρος «Τά δράματα και τά προβλήματά των» (σ. 49-228), σ' έφτά κεφάλαια, ένα για κάθε δράμα του Σοφοκλή. Μιά σύντομη βιβλιογραφία και πίνακας συμπληρώνουν τό έργο.

Τό πρώτο μέρος είναι άφιερωμένο σε γενικά ζητήματα σχετικά με τη μελέτη του δράματος, ιδιαίτερα με την κριτική του δράματος. Στην πραγματικότητα είναι μιά βίαιη έπίκριση των κριτικών και μελετητών του δράματος, γιατί, κατά τη γνώμη του συγγραφέα, πήραν στραβό δρόμο στις παρατηρήσεις και μελέτες των. Βρίσκει πως άκολούθησαν λαθνασμένους κανόνες κριτικής, και γι αυτό οι έρμηνείες των είναι άπολανητικές. Δριμύτερες είναι οι έπικρίσεις του έναντιόν της ιστορικής μεθόδου, της βασισμένης πάνω σε ντοκουμένα, της μεθόδου που προαθορίζει τύπους τεχνικούς, και της μεθόδου που στηρίζεται στον Άριστοτέλη, —γιατί οι όπαδοί και των τεσσάρων αυτών μεθόδων εξετάζουν τά δράματα προκατελημμένοι κατά τόν Waldock, και προσπαθούν να βγάλουν γενικευτικά ή ειδικευμένα συμπεράσματα για τη ζωή, τη θρησκεία και την πολιτική, για ιδέες, καταστάσεις και συνθήματα που ένδιαφέρουν αυτούς περισσότερο τους κριτι-

κούς παρά τους δραματογράφους. Έτσι, ισχυρίζεται ὁ συγγραφέας, ἀντὶ νὰ δοῦν τὰ δράματα σάν δ ρ α μ α τ α, σάν λογοτεχνιζὲς συνθέσεις πού μοναδικό —ὄχι κῦριο— σποζό ἔχουν νὰ παρουσιαστοῦν γιὰ λίγη ὥρα στὴ σκηνὴ μπροστά σ' ἓνα ἀκροατήριο κοινῶν ἀνθρώπων, οἱ κριτικοὶ τὰ βλέπουν σάν ἱστορικά ἢ φιλοσοφικά ντοκουμέντα, σάν πολιτικά ἢ θρησκευτικά κείμενα, ἢ, τὸ πολὺ, σάν ἔργα δραματικά πού χωροῦν ἢ δὲ χωροῦν στὰ προκαθορισμένα δραματικά καλούπια τοῦ Ἀριστοτέλη ἢ ἄλλων δασκάλων τῆς δραματοποιΐας. Θυσιάζουν, λέει, τὴ δραματικὴ ζωὴ στό κατὰ τὴν ἰδέα των περιεχόμενο. Εἶναι τόσο ισχυρὰ τὰ ἰδιαίτερα ἐνδιαφέροντά των σὲ ἄλλα πνευματικά πεδία, ὥστε ἐπιχειροῦν τὴν κριτικὴ των ἐξέταση μὲ ισχυρὴ προκατάληψη γι' αὐτά, μονόπλευρα καὶ παραπλανητικά.

Δὲν ὑπόχρει ἀμφιβολία πὼς λάθη καὶ ὑπερβολές ἔγιναν ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς καὶ τῶν τεσσάρων αὐτῶν κριτικῶν μεθόδων. Ἀλλὰ καὶ δὲν ὑπόχρει ἀμφιβολία πὼς οἱ μελέτες καὶ ἔρευνες τῶν κριτικῶν αὐτῶν βοήθησαν καὶ βοηθοῦν πολλὴ—εἶναι ἀπαραίτητες, τομῶ νὰ πῶ—στὴ σωστὴ κατανόηση καὶ ἀπόλαυση, στὴν ἀποτίμησή τοῦ δράματος, τοῦ ἀρχαίου δράματος ξεχωριστά. Δὲν εἶναι ὀρθό γιὰ τὰ μικρὰ ἢ μεγάλια λάθη ὀλίγων ἢ πολλῶν νὰ σβένεται μὲ μιά μονοκτυλιά μιά κριτικὴ κ' ἐρμηνευτικὴ παράδοσι πού τόσα πρόσφερε στὸν πνευματικὸ ἐμπλουτισμό μας. Ν' ἀποφύγουμε τὰ λάθη τῆς, ναι. Ν' ἀποφύγουμε τὰ παραπατήματα καὶ τὶς ὑπερβολές τῆς, μάλιστα. Ἀλλὰ νὰ τὴν πετάζουμε στὰ σκουπίδια ἀνεξέταστα, ἀναπολόγητα καὶ «συλλήδον» εἶναι λάθος μεγαλύτερο.

Ἄλλωστε ἡ δραματικὴ παραγωγή μῆς ἐποχῆς —ὅπως καὶ κάθε ἄλλη λογοτεχνικὴ δημιουργία— δὲν ἀνήκει μόνο στὸ ἰδιαιτέρο εἶ δ ο ς τῆς, δὲν ἔξυπηρετεῖ καὶ δὲν ἐκφράζει μόνον αὐτό, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐποχὴ τῆς καθόλου, μὲ τὶς ποικίλες ἰδέες καὶ συνθήκες τῆς, μὲ τὶς τάσεις καὶ ἀντιδράσεις τῆς, μὲ τὴ ζωὴ τῆς γενικά. Καὶ λοιπόν, χωρὶς τὴν ὀλοκληρωτικὴ, ἔστω καὶ μιά κάπως ἱκανοποιητικὴ, εἰκόνα τῆς ζωῆς μῆς ἐποχῆς, χωρὶς μιά ἐρμηνευτικὴ προπαρασκευὴ στὰ ποικίλα προβλήματα πού ἐνεδοεῖον πίσω ἀπὸ τὴν γένεση καὶ ἀποτελεῖωση ἐνὸς ἔργου, ἡ πνευματικὴ καὶ αἰσθητικὴ χαρὰ πού θάχουμε ἀπὸ τὸ διάβασμα ἢ τὴν παράστασι ἐνὸς δράματος θὰ εἶναι αἰσθητὰ μειωμένη. Δὲ θὰ

τὸ πάρομε ὀλοκληρο. Θὰ δοῦμε τὴν ἐπιφάνεια, θὰ προσέξουμε ἰσως τὰ πολὺ γενικά καὶ χτυπητὰ σημεῖα μόνο, μπορεῖ καὶ νὰ πάρομε κὶ ἀπὸ τὴν οὐσία του, —ἀλλὰ βαθύτερη κατανόηση καὶ ὀρθὴ ἀποτίμησή του δὲ θὰ μπορέσουμε νὰ προαγαποποιήσουμε μέσα μας. (Μιλῶ, βέβαια, γιὰ τὸ σοβαρὸ δράμα.)

Αὐτὸ ἰσχύει ἰδιαίτερα γιὰ τὸ ἀρχαῖο δράμα, πού ἡ δημιουργία καὶ παράστασή του διαφέρουν τόσο πολὺ ἀπὸ τὴν δημιουργία καὶ παράστασι ἐνὸς συγχρόνου δράματος. Ἡ θρησκεία, οἱ συγχρόνες ἱστοριζὲς συνθήκες, οἱ τεχνιζὲς συνθήκες, ἀπὸ τὰ πρῶτα τὴν διελὰ βήματα ὡς τὴν ἀκμὴ καὶ παρακμὴ του, σημαδεύουν βαθιὰ τὸ ἀρχαῖο δράμα μὲ τὴν ἀκατάλαυτη παρουσία καὶ ἐπίδρασή τους, καὶ δὲν μποροῦμε ν' ἀγνοήσουμε τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἂν θέλομε νὰ τὸ κατανόησουμε, νὰ τὸ νιώσουμε καὶ νὰ τὸ χαρακτηροῦμε. Ἦταν ἰδιαίτερο λειτουργημα ἢ δραματικὴ διδασκαλία τότε, κὶ ὄχι ἄλλῃ παράστασι ὡπως σήμερα. Τὰ θέματά του, ἡ οἰκοδόμησή του, ἡ μορφὴ του, οἱ σκοποὶ του, δὲν μοροῦν νὰ νοηθοῦν ἔξω ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του —ὅσο κὶ ἂν ἡ μεγαλοσύνη του τὸ κἀμνει νὰ ζεῖ καὶ σήμερα. Τὸ ξαναζοῦμε ὅμως πῶ ἐντονα τὸ ἀρχαῖο δράμα, ἂν τὸ πλησιάσουμε κάπως προπαρασκευασμένοι σχετικὰ μὲ τὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς του καὶ μὲ τὶς αἰτίες τῆς δημιουργίας, οὐσίας καὶ μορφῆς του. Γι' αὐτὸ ἡ λογισμένη γρήση τῶν γνωστῶν κριτικῶν κ' ἐρμηνευτικῶν μεθόδων δὲ βλάπτει. Ἀντίθετα: εἶναι πολὺ βοηθητικὴ.

Ἡ τραγικὴ ὅμως εἰρωνεία στὴν περίπτωση τοῦ Waldock εἶναι πὼς, ἐνῶ πολεμάει τὶς κριτικὲς «προκαταλήψεις» τῶν ἄλλων, ἀναλαβαίνει τὸ ἔργο τῆς ἀναίρεσης τῶν γνωμῶν των καὶ τῆς κριτικῆς ἀνάληψης τῶν δραμάτων τοῦ Σοφοκλῆ δεμένος κὶ αὐτὸς μὲ τὶς προσωπικὲς προκαταλήψεις του. Καὶ τὸ χειρότερο: δὲν κατορθώνει ν' ἀλλάξει ἀπὸ τὶς μεθόδους πού ἀντιμάχεται: τὶς χρησιμοποιεῖ τόσο στὸν ἀναίρετικὸ του ἀγῶνα ὅσο καὶ στὴν προσπάθειά του γιὰ νὰ δείξει πὼς ὁ Σοφοκλῆς ἦταν πρῶτα καὶ κῦρια δραματογράφος. Πῶς ἄλλως μποροῦσε νὰ κάνει; Προσπάθησε νὰ γροεμίσει, ἀλλὰ δὲν πόρεσε νὰ στήσει τίποτε στὸν τόπο τῶν χαλασμάτων.

Γι' αὐτὸ καὶ στὸ δεῦτερο μέρος, ὅπου ὁ συγγραφέας προσπαθεῖ νὰ πλησιάσει κριτικὰ τὸ δραματικὸ ἔργο τοῦ Σοφοκλῆ, ὑπόχρει μιά κάποια σύγχυση καὶ

αοριστία, πού μόνο ἐδῶ κ' ἐκεῖ φωτίζονται μὲ πυράβλους. Βέβαια δὲν περιμέναμε νὰ βροῦμε καμιά διεύθυνση στὸ βάθος τῶν δραμάτων, στὸ νόημα καὶ στὴν οὐσία των, ἀφοῦ ὁ Waldoek ξανά καὶ ξανά διακηρύττει πῶς: «Ἔνα δράμα, ἢ μυθιστόρημα, ἢ ὅποιο ἄλλο δημογογικό ἔργο πού παρουσιάζει δράση—ἀντίθετα ἀπὸ τὴ ζωὴ— δὲν ἔχει βάθος. Ἡ λογοτεχνία λειτουργεῖ πάνω σὲ μιὰ λεπτεπίλεπτη κρούστα, καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε κάτω ἀπὸ τὴν κρούστα αὐτῆ.» (σ. 15). «Στὴ λογοτεχνία ἡ ἐπιφανεία εἶναι τὸ πᾶν, καὶ δὲν ἔπάρχει πραγματικότης κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφανεία... Στὴ λογοτεχνία δὲν ὑπάρχει βάθος πού χρειάζεται νὰ τὸ φτάσουμε. Τὸ πᾶν εἶναι ἡ κρούστα» κάτω ἀπὸ τὴν κρούστα αὐτῆ δὲν ὑπάρχει τίποτε.» (σ. 16). «Καὶ τὸ ξαναλέω πῶς, διαβάοντας λογοτεχνία, τὸ πᾶν εἶναι οἱ ἐντυπώσεις μας κ' ἔξω ἀπ' αὐτὲς δὲν ὑπάρχει τίποτε γιὰ νὰ βροῦμε.» (σ. 18). Καὶ βέβαια ἀφοῦ ἡ λογοτεχνία εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη του, τόσο κενὸ καὶ ἀνεδαφικό πράγμα, δὲ θέλει νὰ δεῖ τὸ βάθος τῆς καὶ περιορίζεται στὴν ἐπιφανεία, στὴ μορφή. Καὶ πάλι ὅμως δὲν τὰ καταφέρνει, γιατί οἱ λίγες παρατηρήσεις, πού ἐκεῖ κ' ἐδῶ παρουσιάζει μέσα στίς ἀντιλογίες του, ἀναφέρονται στὴν οὐσία τῶν δραμάτων μᾶλλον παρὰ στὴ μορφή των. Γιατί, ἂν ἐξέταζε τὰ δράματα ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς μορφῆς των μὲ συνοχή καὶ συνέπεια, ἂν τὰ ἐβλεπε σὰ δραματικές συνθέσεις κ' ἔδινε πλείονα τίς ἐντυπώσεις του καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ μονάχα, πάλι θὰ πετύχαινε στὸ σκοπὸ του. Ὅμως εἶναι βιαστικές οἱ παρατηρήσεις του καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, θολές καὶ ἀκαθόριστες, γενιότες προκαταλήψεις, προσωπικὲς ἀντιρροήσεις σὲ ἄλλους κριτικούς καὶ ἐπαναλήψεις τῶν γενικῶν, γνωστῶν ἤδη, ἀλόφων του, καὶ συχνὰ περιορίζονται σὲ παραδεύτες σκηνὲς χωρίς ν' ἀπλώνονται ὅσο πρέπει στίς δραματικά μεγάλες κ' ἐντονεῖς σκηνὲς τῶν ἔργων τοῦ Σοφοκλή. Ἐννοεῖται πῶς, θέλοντας καὶ μὴ, θίγει καὶ τὸ οὐσιαστικὸ βάθος τῶν δραμάτων—πῶς ἄλλως μπορούσε νὰ κάνει;— καὶ ἄς φτάνει κάποτε σ' ἐκπληκτικὰ συμπεράσματα. Χαρακτηρίζει π.χ. τὴν Ἄντιγονά «ρωμαντικὴ τραγωδία», γιατί στὸ ἔργο παρουσιάζεται ὁ Αἴμων ν' ἀγαπᾷ τὴν Ἄντιγόνη. Ρωμαντικὴ τραγωδία, λοιπόν, ἡ Ἄντιγονά! Δὲ μένει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ γίνῃ ἐπιφυλλιδιογράφημα γιὰ νὰ ὀλοκληρωθῇ τὸ ἔρωτικό ρωμάντο τῆς Ἄντιγόνης!

Νὰ μὴ νομιστῇ ὅμως ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ μιχαήλ τοῦ καθηγητῆ Waldoek δὲν ἀξίζει. Εἶναι θέβαια πολεμικό, ἀντιρωμαντικό, προκατειλημμένο καὶ συχνὰ ἄδικο. Τὸ οἰζοδόρημα πού προσπλάθησε νὰ γράσῃ ὁ συγγραφέας δὲν τὸ σήκωσε πάνω ἀπὸ τὰ θεμέλια—κ' ἡ στερεότης τῶν θεμελίων του εἶναι καὶ αὐτὴ ἀμφισβητήσιμη. Ἴσως πολὺ λίγο ἀναγνώστες μπορούσιν νὰ δεχτοῦν τὴ μέθοδο καὶ τὰ συμπεράσματά του. Ὅμως κανένας, μὰ καὶ ἀρχίζει νὰ διαβῶν τὸ βιβλίον, θὰ τὸ ἀρῆσει μισοτέλειωτο. Γιατί εἶν' ἔνα ἔργο πού προκαλεῖ ἐρωτήματα, ἀγανατίζει ζητήματα, θέτει προβλήματα, ζωηρὰ καὶ παραστατικά. Γραμμένο μὲ δύνμη κ' ἐξυπνάδα, μὲ χάρι καὶ μπόιο, σὲ παρασχεῖ νὰ διαβάσεις παρακάτω, καὶ ὅταν ἀκόμη σ' ἐξοργίζει. Ἡ πλατιά γνώση τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας, τῆς δραματολογίας ἰδιαίτερα, πού εἶχε ὁ συγγραφέας, τὸν βοήθησε νὰ κάνει παρατηρήσεις καὶ συγκρίσεις ὠφέλιμες τόσο γιὰ τὴ μορφή ὅσο καὶ γιὰ τὴν οὐσία τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων, — καὶ ἄς ἰσχυρίζεται πῶς εἶναι σχεδὸν ἀχρηστὴ ἡ παράδοξή καὶ δὲν ἔχει βάθος ἡ λογοτεχνία. Συχνὰ δείχνει πρωτοτυπία στὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο θίγει λογοτεχνικά προβλήματα, ἄνκα σπάνια ἔχει ἐπιτυχία στὴ λύση τους. Σίγουρα ὅμως ἔχει δικαίον, πῶς οἱ ὑπεροχὲς καὶ πλάτες προκατειλημμένων καὶ γι' αὐτὸ ἀναρμόδιων κριτικῶν, πού μιλοῦν ἀπὸ τὸ σπουδαστήριο τοὺς ἐχθρόντας τὴ σιγή καὶ τὴ ζωὴ καὶ πού προσπαθοῦν παντοῦ νὰ βροῦν ζουμμένα νοήματα κ' ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου εἶναι φῶς φανερό ἢ δραματικὴ ἀλήθεια, ἔχουν ζιτανήσει τὴν ἀρχαία τραγωδία ἀντικείμενο ἀνατομίας μᾶλλον παρὰ πηγὴ δραματικῆς χαρᾶς. Αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο πού δικαιολογεῖ τὴν ὀργὴν του—ἄνκαι ἡ ὀργὴ του δημοφιλὴ καὶ σ' αὐτὸν προκαταλήψεις ἐπικίνδυνες, πού τὸν τράβηξαν πολὺ ἔξω ἀπὸ τὴν κριτικὴ θεώρηση καὶ κατεξίσωση τοῦ δράματος. Ἐπὲς θῆμα τοῦ ἱεροῦ τοῦ ζήλου, πού τοῦ ἔγινε ἀγὼνη περιπέτεια στὸ χῶρο τῆς κριτικῆς ἔρευνας.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΗΣ

Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ Δυὸ βιβλία τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη.

Ἔχω μπροστά μου τὰ δυὸ τελευταία βιβλία τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη: τὰ «Ἐπιλύχνα» καὶ τὴς «Ὠδὲς τῶν ταπεινῶν πλάσμάτων».

Στὰ «Ἐπιλύχνα» ἐπικρατεῖ μιὰ τάση

λυσισμού χαραγμένη όμως πάνω σέ νέα ἀχνάκια. Τά θέματα εἶναι διαλεγμένα μέ προσοχή καί δουλεμένα μέ ἀγάπη. Τό τραγικό στοιχείο τοῦ ποιητῆ τῆς Δημόναςσας, παραχωρεῖ τή θέση του στήν ἀπαλή καί γαλήνια λυρική διάθεση στά πιά πολλά ποιήματα τῆς συλλογῆς.

Τό πρῶτο μέρος τῆς συλλογῆς οἱ «Κύριοι Νόστοι» τραγουδοῦν τό θάνατο τοῦ Ἄδωνη, σκιαγραφοῦν τόν «Παρθένον» τοῦς πόθους, πού φοβοῦνται ἄσχημα γηρατειά, ζωγραφίζουν ἐντρυχά τό «Ἐπιθαλάμιο ἀρχαίας Κυπρίδας», πού καλεῖ τόν «Ἐροτόζοιτο» τό «λαμπρόδοχο» τό «διαλεχτό της νυμφίῳ» ναθεῖ, παινεύουν τῆς Ἀξιοθέας τήν ὑπομονή καί καστορεία, ὅμοια μέ τῆς Πηνελόπης, καί δίνουν τήν εἰκόνα ἀρχαίων Κυπρίων μεταναστών. Ὅλα αὐτά τά ποιήματα εἶναι κομμάτια γραμμένα σέ ὄρες, πού ἡ ψυχή τοῦ ποιητῆ ἦτανε κάτω ἀπό τήν ἀπόλυτη ἐπίδραση μιάς δημιουργικῆς ἐμπνεύσεως.

Φέρονό στήν τύχη μερικοῦς στίχους ἀπό τή «Μετανάστευση ἀρχαίων Κυπρίων»:

Ἄπό τήν ἀρχή ὁ ποιητής, βάζει τοῦς γονιοῦς αὐτῶν, πού πρόκειται νά ξενητευθοῦν, σέ ἐπαφή μέ τά στοιχεία τῆς φύσεως, πού τά παρακαλοῦν νά φανοῦν στοιχιά στά παιδιά τῆς Κύπρου πού πάνε μακριά:

«Ἄνεμε Νότε, θέλω τό καρᾶει
πρῶμα νά σπρώχνεις καί τό κῆμα νάχεις
στολιδί γύρω του κι ὄχι φοβέρα.
Σοῦ παραδίδω τόν ἀνθό τοῦ τόπου.
Παρακαλῶ νά μοῦ τόν ἀγάπησης».

Ἡ πίστη στήν Κύπρο, τήν Ἰθάκη αὐτῶν πού ξενητευνοῦνται, φαίνεται σέ τοῦτα τά λόγια τῶν γονιῶν πρὸς τόν ἄνεμο:

«Μη τό θαρρεῖς τήν Κύπρο πὸς ἀρνιόυνται.
Ἡ Κύπρος εἶναι μέσα τους. Οἱ ξένες
πατρίδες δέν ἀλλάζουν τίς ὁρμές μας.
Ὅποιος γενιῆθηκε στήν Κύπρο, πάντα
σάν Κύπριος μένει, νοιώθει καί πεθαίνει».

Οἱ εὐχές τῶν γονιῶν συνοδεύουν τά βλαστάρια τους στό μακρινό δρόμο τους πρὸς τό ἄγνωστο:

«Στό καλὸ νά πάτε κι ὅποιο
χόρτο θά πατᾶ τό πόδι σας
τ' ἀνθος του ν' ἀνθίζει
κι ὅποιο ἀκρογιάλι θά δεχτεῖ σας
σέ ἥλιο Κυπριακὸ νά λάμπη».

Τίς εὐχές ἀκολουθοῦν οἱ συμβουλές:

«Μη κυττάτε ἀπ' ἔξω νᾶρθη
κι ἀπ' τοῦς ἄλλους ἡ χαρά σας.
Μόνι σας θαθεῖα στά στήθεα σας
τὴν πηγὴ τῆς νά ζητᾶτε,
ὅπως μέσ' τῆ γῆ τ' ἀσήμη».

Ὅμως, ἐκτός ἀπ' τίς συμβουλές, οἱ

γονιοὶ δένουν τά παιδιά ἐπάνω σέ μιά ἰερὴ προσταγή:

«Καί τόν τόπο αὐτό μέσ' τ' ἄγια
νά φυλάτε κι ὅταν φάση
τοῦ θανάτου ἡ ὥρα, νᾶρθετε
νά ταφθεῖ ἐδῶ στους κόρφους
τῆς, πατρίδος πού ἀνασταίνου».

Αὐτοὶ μονάχα οἱ τελευταῖοι στίχοι εἶναι ἀρκετοὶ γιὰ νά μᾶς δώσουν δείγμα τῆς ποιητικῆς τέχνης τοῦ Χρυσάνθη. Μέσα στή μεγάλη ἀντίθεση μεταξύ ζωῆς καί ἀνυπαρξίας ὁ ποιητῆς συλλαμβάνει ὅλο τό νόημα τῆς δημιουργίας καί τό δίνει σέ μιά εἰκόνα, πού ὅσο κι' ἂν εἶναι ἀφύσικη ὥστόσο κλείει μέσα τῆς τό νόημα τῆς νίκης ἐναντία στό θάνατο: Κάτω ἀπό τό χῶμα τῆς πατρίδος καί νεκρὸς κανέννας ἀνασταίνεται.

Μετὰ τοῦς γονιοῦς ἀποχαιρετοῦν αὐτοῦς πού θά μισέγουν οἱ φίλες. Δέν κλαίνει, δέν ζηλεύουν, δέν ὑποφέρουν, δέν θαρρυγοῦν. Τοῦς ξεπροβοδίζουν μέ εὐχές:

«Κι ὦ Νιότες κι ἀγάπες σταθθεῖ
προστάτες στή νέα τους ζωῆ,
ν' ἀνθίζουν ἀγούλλες τριαντάφυλλα
καί νύχτες ἀτάραχο ἕπνων
στό ἴδιό τους εἰαθία».

Μέ τή σειρά ἔρχονται τώρα οἱ φίλοι ν' ἀποχαιρετήσουν αὐτοῦς πού φεύγουν:

«Καλὸ ταξειδί πρόσχαρο
καί τύχη ἀκόμη πιά καλὴ
στά ξένα ἀραξοβόλια».

Οἱ μετανάστες ἀπαντοῦν σ' ὅλους αὐτοῦς πού ἦρθαν νά τοὺς ἀποχαιρετήσουν. Πρῶτα ὅμως παρακαλᾶνε τοῦς Θεοῦς:

«Βοηθήστε τό τόλμημα
Ἵ θεοὶ τῆς φυλῆς μας».

Ὅστερα χαιρετοῦν τοῦς γονιοῦς, τοῦς γνωρίζουσ, τόν κόσμο τοῦ γυαλοῦ, τόν ἴδιο τό γυαλὸ καί τὴ θάλασσα καί μισεῖουν γιὰ τὰ ξένα: μ' ἕνα πόνο, μ' ἕνα παράπονο, μέ μιά ἐλπίδα.

Τὰ «Ἐπιλύκια» κρῖθουν μέσα τους περισσότερο τρυφερότητα. Οἱ ζωντανές παραστατικῆς εἰκόνας τῶν «Κυπριακῶν Νόστων» παραχωροῦν τὴ θέση τους σ' ἕνα παλιὸ καί γνώσιμο φόντο, πού φωτίζεται ἀπὸ τ' ἀχνὸ φῶς ἐνός λυγαριοῦ. Ὅμως, τό φῶς βγαίνει ἀπὸ τοῦς στίχους τοῦ ποιητῆ, σάν τραγουδᾶ τό ἄσχημο λυγνᾶρι τοῦ λαδιοῦ, σήμερα, πού ὁ ἠλεκτροισμὸς φωτίζει ἀπέραντες ἐκτάσεις, βουνὰ καί θάλασσες καί πολιτείες καί κινεῖ ὀλόκληρο ἕνα κόσμο. Ὁ ποιητῆς κατορθώνει νά μᾶς κἀμνη νά περιφρονήσουμε τὸ ἐκτυφλωτικὸ φῶς τοῦ ἠλεκτρικοῦ. Χωρὶς οὔτε κἂν νά τὸ ἀναφέρη, καταφέρνει νά μᾶς δώσῃ τό φῶς

της τέχνης του, «φωτισμένο» από ένα λυχνάρι λαδιού.

«Είσαι μιά χούφτα χρώμα. Τίποτε άλλο. Κι' ἡ χάρη σου μιά φλόγα πού πετιέται καὶ λίγα θήματα μακρὰ πεθαίνει. Κι' ὅμως τ' ἀσημαντα μὰς ζοῦν! ὦ! Χαίρε!»

Τὸν ἔσπερο ἀγαπῶ γιατί σέ φέρνει.
Καὶ τὴν αὐγὴ μισῶ, γιατί σέ διώχνει».

Μὲ τὴν ἴδια θεομὴ πίστη τονίζει τὸ τραγοῦδι στὴ γυναίκα-σῦζυγο.

«Ἐτοίμασε τὸ δεῖπνο. Μὲλι τὸ ψωμί σου πού ζώμως τὸ χέρι σου καὶ τῶχει ἀγιάσει».

Κι' ὅταν ἡ νόμιμη εὐτυχία ἀγκαλιάζει τὸ ζευγάρι ὁ ποιητὴς τραγοῦδᾷ:

ὦ! Πὼς αἰσθάνομαι πὼς ἀγγισα τ' ἀστέρια πὼς σὰν θεὸς πιά δέχομαι καὶ πάλι δίνω σὰν τὸ θεό, πὼς εἶμαι πιά σὰν τὸν αἰθέρα».

Τὸ τρίτο μέρος τῆς συλλογῆς τοῦ Χρυ-σάνθη εἶναι τὰ «Ἀπόδειπνα».

Ὁ ποιητὴς ὕστερα ἀπὸ τὴν εὐτυχιολο-μένη νύχτα πού πέρασε, τὸ λυχνάρι, τὴ γαλήνη, τὸ ἅγιο τραπέζι μὲ τὸ γλυκὸ ψωμί, τὴν ἄγνη θεομὴ ἀγκαλιά τῆς νό-μιμης συντροφίσεως τῆς ζωῆς, βλέπει τὴν ἡμέρα νάρχεται θριαμβευτικά, νά διώξῃ τὰ σκοτάδια τῆς νύχτας καὶ νά σκορπίει τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τὸ δημο-σουργικὸ στὴν κοιμισμένη πλάση:

«..... Μὰ πρέπει ὦ νύχτα
νὰ σέ ἀνταλλάξω.....
Ἐλα λοιπὸν ὦ μέρα ἐσὺ γιὰ νὰ μοῦ δείξῃς
ιστορημένες ὁμορφίεες τῆς ἔξω πλάσης
καὶ θάματα ἀνιστόρητα τῆς μέσα πλάσης».

Ὅμως ὁ ποιητὴς ταλαντεύεται. Δὲν ξεχνᾷ τὴ νύχτα, πού τὸν συγκινεῖ μὲ τὰ μάγια τῆς. Καὶ τῆς ὑπόσχεται:

«Νύχτα μεγάλη, θά γυρίσω στοὺς μαστοὺς
γιὰ νὰ τοὺς ἀγαπήσω, φέροντας μιά δέση
ὠριμα στάχια ἀπ' τοὺς ἀγρούς καὶ μιά
ἀπὸ παρθένα πρωτοζύπνητη πού τρέμει».

Τὸ τέταστο καὶ τελευταῖο μέρος τοῦ βιβλίου εἶναι οἱ «Παλμοί». Πραγματι-κοὶ παλμοὶ τοῦ ποιητοῦ. «Ὅ,τι δηλαδὴ τὸν συγκίνησε καὶ τὸν ἔκαμε νὰ πάρῃ τὴν ἔμπνευσή του καὶ νὰ τὴ βάλῃ στὸ χαρτί.

Ξεχωρίζουν γιὰ τὴν τεχνικὴ τους, τὴν πηγαία ἔμπνευσή καὶ τὴ συγκίνηση τὸ «Ἐλεγίειο» γραμμένο γιὰ τὴ Βέρα, ἀκρι-βῆ κόρη ἐνὸς ἄλλου ποιητῆ τῆς Κύπρου τοῦ Σάνθου Λυσιώτη, ὁ «Προμηθεὺς», ἡ «Μπαλάντα τῶν Ἑλλήνων Προσφύγων τοῦ 1942, γραμμένη ἀπὸ ἕνα Κύπριο».

Τὸ τρίτο βιβλίον τοῦ ποιητῆ εἶναι οἱ «Ὁδὲς τῶν ταπεινῶν πλάσμάτων», δρα-βευμένο ἀπὸ τὴν ἔνωση Ἑλλήνων Λο-γοτεχνῶν.

Τὸ λυρικό στοιχεῖο εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ κυριότερα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα. Ὅμως σὲ νέα καλοῦπα δὲν λείπουν ὠστόσο ἀπὸ τὸ ἔργο οἱ ζωντανὲς εἰκό-νες. Τὴν προσοχὴ τοῦ ποιητῆ τραβοῦν περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο, τὰ πῶ ἀσημαντα πράγματα. Ἐνα ξερὸ ἀγκάθι.

Νὰ πόσο παραστατικὰ δίνει ὁ ποιητὴς στὴν πρώτη ὠδή τὴν εἰκόνα τοῦ θανά-του τοῦ ἀγκαθιοῦ:

«Μὲ τὸ καμάκι τῆς βροχῆς ξεψύχησε τ'
πρῶτα ἡ λιακάδα ἐξάνθηε τὸ πράσινο τοῦ
Κοκκίνησε γιὰ μιά στιγμή στὴ
Θάρρεψε λίγο πὼς γροικᾷ τῆς ἀνοιχτῆς τὸν
καὶ τὸ κεφάλι κίνησε χαιρετισμοῦ μανθλι.
Κι' ὅμως μετὰ ξεψύχησε.....».

Τὴ δεύτερη ὠδή τοῦ ἀφιερῶνει ὁ ποι-ητὴς σὲ μιὰ σπασμένη φτερούγα ποι-ητοῦ. Τὴ βλέπει μὲ μάτι διαφορετικὸ ἀπὸ ὅλο τὸν ἄλλο κόσμος: Καὶ νὰ τί λέει:

«Φτερούγα ἀπ' ἀγνωστο ποῦλι, λεύτερη
Κάλλιο ὁ θάνατος αὐτὸς παρά τὸ ὠραῖο
Χαίρε! νεκρὲ πού δέχεσαι σὰν πρῶτα τοὺς
μέσ τὰ φτερά σου νὰ περνοῦν καὶ νὰ τ'
σὰν τὰ παιδιὰ τίς θεμωνίεες.....».

Ἐνα μαρομένο φύλλο συγκινεῖ τὸν ποιητῆ. Γι' αὐτὸ καὶ τοῦ χαρίζει τὴν τρίτη του ὠδή: Κι' ὄχι μόνο αὐτὸ, μὰ φροντίζει ὁ ποιητὴς καὶ γιὰ τὸ μῆμα του. Νὰ πὼς θά τὸ φτιάξῃ:

«Θά πάρω δίπλα τίς πλαγιὲς θυμάρια νὰ
θά κατεβῶ στ' ἀκρόγιαλο γιὰ νὰ κορφο-
ἄμμο καὶ πέτρες γυαλιστές, θά ἐγῶ πάνω
νά κυνηγήσω τὰ φτερά, κι' ἀπ' τὸ χλωρὸ
θά δανειστῶ λίγους ἀνθοῦς, π' ἀκόμα
καὶ τέτοιο μῆμα ἀγαπητό, γιὰ σέ θά
».

Τὸ ἀπαίσιο σκουληκι τραβᾷ τὴν προ-σοχὴ τοῦ ποιητῆ. Καὶ σ' αὐτὸ ἀκόμα ἀφιερῶνει μιά ὠδή. Γιατί, ἀπὸ τὸ σκου-ληκι γεννιέται κάποτε μιά πεταλοῦδα:

«Χαίρε σκουληκί, ὑπόσχεση μιάς χρυσο-
ὦ! χαίρε πεταλοῦδα μου, μὲ τὰ χρυσὰ
».

Τὸ μαῖρο φίδι τραβᾷ τὴν προσοχὴ τοῦ ποιητῆ, γιὰ νὰ τοῦ ἀποσπάσῃ μιά ἀπὸ τίς καλύτερες ὠδὲς του:

«Μὰ τί μπορεῖ νὰ παραβῆ μὲ σένα μαῖρο
Μῆτε ἡ τεχνίτρα τοῦ ἔρωτα, μῆτε τ'
».

τὴν ὥρα τ' ἀγκαλιάσματος πὶ ὠραία ἀπὸ
[σὲ γλυστράνε·

Ἡ τελευταία ὠδή εἶναι ἀφιερωμένη
στὸν βάτραχο. Ὁ ποιητὴς ζῆλεῖ τὸ
ἀποχρυσιστικὸ αὐτὸ ἀμφίβιο.

«Ὡ, νὰ μποροῦσα ἀνάσκελα νὰ ἐαπλωθῶ
[στὸν κάμπο,
ὅπως ἐαπλώνεις βάτραχε καὶ χαίρῃσαι τὸν
ἥλιο!·».

Οἱ ὠδὲς τῶν «ταπεινῶν πλασμάτων»,
συγγινοῦν γιατί εἶναι τόσο ἀνθρώπινες.
Ὅλα τὰ ἄλλα ποιήματα τῆς συλλογῆς
αὐτῆς, οἱ «Μουσικῆς ἀνασυνθέσεις» καὶ
οἱ «Μεσογιακῆς Ὠδῆς» διακρίνονται
γιὰ τὴν πρωτοτυπία τους, τὴν καλὴ
σύνθεση καὶ συναρμολόγησή τους, καὶ
τὸν ἀβίαστο στίχο τους. Αὐτὰ ἄλλωστε
εἶναι καὶ τὰ κρισιμότερα χαρακτηριστι-
κά γνωρίσματα τοῦ ποιητικῆς ἔργου τοῦ
Κύτρου Χρυσάνθη.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΠΙΣΤΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Τὸ μάθημα τῆς Λογοτεχνίας
στὰ Δημοτικὰ Σχολεῖα.

Φίλε κ. Κρανιδιώτη,

Παραθέτω πὶ κάτω μερικῆς ἀπὸ τῆς
σχέψεις πού οἱ διάφορες ἐπαφῆς μου,
ἐξ ἀφορμῆς κυρίως τοῦ ἐπαγγελλιάτος
μου—εἶμα δάσκαλος—μου γεννοῦν, καὶ
θὰ χαρῶ πολὺ ἂν τίς δημοσιεύσετε.

Βρισκόμαστε στὸν αἰῶνα τῆς μηχαν-
νῆς καὶ τοῦ ἠλεκτροισμοῦ· κάθε ἐνέργεια
τῶν ἀνθρώπων ἀποβλέπει στὸν ὀφελιμι-
σμό· κάθε βῆμα τῶν πρέπει νάχη καὶ τὸ
ἀνάλογο ἴλικὸ κέρδος. Ὁ πολιτισμὸς
μας εἶναι μηχανικὸς καὶ ὄχι πνευματι-
κός. Ἐμεῖς οἱ ἴδιοι καταντήσαμε μηχαν-
νῆ. Οἱ ἐπιστήμες τῆς ἐλοχῆς εἶναι οἱ
«ἐφηρμοσμένες ἐπιστήμες» ἢ ἐκείνες
πού ὑπόσχονται περισσότερο χεῖμα.
Κατ' ἀνάγκη οἱ καλῆς τέχνης κὶ οἱ ἐ-
πιστήμη πού μελετᾷ αὐτῆς, τὰ ἀνώτερα
πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ χαρίσματα τοῦ
ἀνθρώπου, παραμένουν στὸ περιθώριο.

Ὁ ἀνθρώπος ὅμως δὲν εἶναι μόνο ἀπὸ
ἕνα φτιαγμένος ἀλλὰ κὶ ἀπὸ πνεῦμα,
δηλαδή ἀπὸ λογικὸ καὶ ψυχῆ. Τὸ λογι-
κὸ εἶναι τὸ κέντρο τῆς σκέψης καὶ τῆς
ἐπιστήμης κὶ ἡ ψυχῆ ἢ πηγὴ τῶν κα-
λῶν τεχνῶν.

Δὲν ὑπάρχει ἀνθρώπος πού νὰ μὴ
νοιώθῃ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφράσῃ τὸ ψυ-
χικὸ τὸν κόσμον (τὸν πόνο, τὴν λύπη,
τὴν ἀγάπη, τὴ χαρὰ κ.λ.π.). Κι οἱ πὶ
ἀπολίτιστοι ἀνθρώποι τραγουδοῦν καὶ
χορεύουν· ἔχουν δηλαδή ἕνα εἶδος ὑπο-

τυπώδους τέχνης πού οἱ ρίζες τῆς
φτάνουν ὡς τὸν καιρὸ τῆς δημιουργίας
τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ τέχνη ἐξευγενεῖ, ἐξημερώνει κὶ
ἐξηιώνει τὸν ἀνθρώπον. Εἶναι ἕνα μέσο
πού ἐνώνει καὶ συμμιλώνει ὅλα τὰ ἔθνη
τῆς γῆς· μιὰ διεθνῆς γλῶσσα τῆς ὁ-
μορφίας γιὰ κάθε φυλὴ καὶ χροῖμα ἀν-
θρώπων.

Ὅση ὅμως ἀξία κὶ ἂν ἔχη, ὅσο κὶ
ἂν χροιαζόμεστε τὴν ἀνάγκη τῆς, τόσο
περισσότερο παραμελεῖται κὶ ὀπισθο-
δρομεῖ ἔτσι πού μιὰ μέρα θὰ ὀδηγηθῇ
στὸν ἄδη.

Ἄν θέλουμε λοιπὸν νὰ σωθοῦμε ἀπ'
τὸν ἴλιμο καὶ τὴ πνευματικὴ καταστρο-
φῆ, πρέπει νὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀναπτύ-
ξουμε καὶ νὰ ἐξαπλώσουμε τίς καλῆς
τέχνης καὶ σ' αὐτῆς νὰ ἀναζητήσουμε τὴν
εὐτυχία καὶ τὴν εἰρήνη. Εἶναι καθῆκο
κάθε ἀνθρώπου καὶ κάθε κοινωνίας νὰ
τὸ κάμη χωρὶς καθυστέρηση πρὶν νάνα
πὰ ἀρχά.

Τὸ σχολεῖο εἶναι τὸ μόνο μῦοιο τῆς
κοινωνίας πού ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἐμφυ-
σῆσῃ στοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀγάπη στὸ
ὄραίο, νὰ καλλιερῆσῃ τὸ συναίσθημα
καὶ νὰ νοήσῃ τὸ δρόμο στοὺς καλλιτέ-
χνης.

Θὰ πρὶν πολλοί, οἱ καλλιτέχνες γε-
νοῦνται καὶ δὲν δημιουργοῦνται· ἐγὼ πι-
στεύω πὸς μόνο οἱ κορυφῆς γενιοῦνται
οἱ δὲ μικροὶ φτεαίνονται, γιατί ἡ τέ-
χη ἀντλεῖ τὴ δύναμή της ἀπὸ τὸ συν-
αίσθημα καὶ τὴ φαντασία καὶ, ὅπως πα-
ραδέχεται ἡ ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ, τὸ
μὲν συναίσθημα δημιουργεῖται ἀνάλο-
γα μὲ τὸ περιβάλλο, ἡ δὲ φαντασία
καλλιερῆται.

Ἄν ὅμως παραδεχτοῦμε πὸς ὅλοι
γενιοῦνται, σημαίνει πὸς γενιοῦνται σὲ
κάθε γωνία τοῦ κόσμου καὶ μποροῦμε νὰ
τοὺς ἀνακαλύψουμε καὶ νὰ τοὺς δώσου-
με τὰ φτερά καὶ νὰ τοὺς δυναμοῦμε
τίς φτεροῦγες. Τοὺς ἄλλους θὰ τοὺς
κόμουμε νὰ μελετοῦν, νὰ νιώθουν καὶ
νὰ πολαβαίνουν.

Ἐδῶ θάναφῆρω τίς γνώμες μου σχε-
τικὰ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ σχολεῖου στὴ
λογοτεχνία, ἐλπίζοντας πὸς θὰ δώσω
τὴν ἀρχὴ συζήτησης γιὰ τὸ ὅλο ζήτημα
τῆς τέχνης, ἔτσι πού νὰ βγούν τὰ ἀ-
ναγκαῖα συμπεράσματα.

Τὸ μάθημα τῆς λογοτεχνίας δὲν πρό-
πει νὰ συγχύζεται ἢ νὰ ταυτίζεται μὲ
τὸ μάθημα τῶν συνθέσεων. Σκοπὸς τῶν
συνθέσεων εἶναι ἡ ἐλεύθερη γραπτὴ ἢ
προφορικὴ ἐκφραση, ἐνῶ τῆς διδασκα-
λίας τῆς λογοτεχνίας εἶναι νὰ κάμη

τοὺς μαθητὲς νάντιλαμβάνοντα καὶ νάπολαβαίνον τὴν τέχνην τοῦ λόγου καὶ νά γράφουν ὠραία.

Τὰ δνὸ αὐτὰ θέματα εἶναι συγγενῆ καὶ πρέπει τὸ πρῶτο νά βαθίζη πάντα μπροστὰ ἀπ' τὸ δεῦτερο, γιατί γιὰ νά γράφη κανένας ὠραία πρέπει πρῶτα νά ἐκφράζεται ελεύθερα.

Ὁ σκοπὸς μας λοιπὸν προϋποθέτει πλούτσια τοῦ καλλιλογικοῦ λεξιλογίου καὶ καλλιέργειαν τοῦ καλαισθητικοῦ συναίσθηματος καὶ τῆς φαντασίας τῶν μαθητῶν.

Καὶ τὰ δνὸ μπροσὸν νάσχίσουν ἀπ' τὴ πρώτη τάξη τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου. Στὶς δνὸ πρῶτες τάξεις, τὸ πλούτσια τοῦ λεξιλογίου καὶ ἡ ἐκφραστικὴ ἐξάσκηση θά γίνη μετὴν ἀνάγνωση καὶ τὲς προφορικῆς συνθέσεις. Ἡ καλλιέργεια τῆς φαντασίας θά γίνη μετὴν διήγηση παραμυθιῶν καὶ ἱστοριῶν ἢ μετὴν ἀνάγνωση, ἀπὸ τὸν δάσκαλο στὰ παιδιά, παιδικῶν δραμάτων καὶ μυθιστορημάτων, καὶ μετὴν ἐνθαρρυνση νά δημιουργοῦν τέτοια καὶ νά ταπαγγέλλουν στὴ τάξη. Π.χ. ἡ δημιουργία μᾶς σκηνῆς ἀπὸ τὸ σπίτι, τὸ χωριό, τὶς ἀσχολίες τῶν κατοίκων κ.λ.π.

Ἀπ' τὴν τετάρτη τάξη, πού τὸ παιδί ξεπερνά πᾶ τις γραφικῆς ἢ ἀναγνωστικῆς δυσκολίες, θά τοῦ δίνονται λογοτεχνήματα, ἀνάλογα τῆς ἡλικίας του, νά διαβάξη καὶ νά ἐνθαρρυνεταὶ νά γράφη ὅτιδήποτε ελεύθερα θέματα θέλει. Ποτέ μας δὲν πρέπει νά τοῦ δίνουμε τὸ τίτλο. Τὸ μόνο πού πρέπει νά γίνεται εἶναι νά διαβάζονται πρῶτιστα λογοτεχνήματα, κατὰ προτίμηση δουλειά τῶν μαθητῶν, καὶ ὕστερα νά ἐνθαρρύνονται νά γράφουν τέτοια. Ἡ τέτοια δουλειά πρέπει νάνα ἀισθητῶ προαροετικῆ. Στὴν ἀοχη θά μμποῦνται τὸ ὑπόδειγμα, ἀλλὰ ὕστερα θά γράφουν θέματα πού θά μᾶς ἐκπλήρσοιεν γιὰ τὴν προσωπικὴ τους σφραγίδα καὶ τὴ μεγάλη τους φαντασία.

Τὰ παιδιά αὐτῆς τῆς ἡλικίας ἔχουν πού μεγάλη φαντασία ἢ ὅποια πρέπει νά καθοδηγηθῆ καὶ νά γίνη δημιουργικὴ καὶ νά μὴ μείνη περιπλανώμενη σ' ἀτέλειωτους καὶ ψυχικά ἐπικίνδυνους ὀφθαλμούς. Ἀντὶ νάφεθοῦν ελεύθερα νά πλάθουν χίλια δνὸ ὄνειρα τῆς ἡμέρας, πὼς βρῶσκονται σὲ περιβόλι γεμάτο φρούτα, πὼς ἔχασε ὁ χωριανὸς τους μᾶ σακούλα λίρες καὶ τὲς βρήκαν, ἢ ἄλλα τόσα, ἢ νά πλάθουν σεξουαλικὰ ὄνειρα κατὰ τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, θάταν ὑπέροχο νά τὰ ὀδηγήσομε νά σπατα-

λήσουν τὴ φαντασία τους γιὰ ὅτι ἐπιθυμοῦμε. Ἄν τὸ πετύχομε αὐτό, πετυχαίνουμε τὴν ἀοχη, δηλαδή τὸ μισὸ τοῦ σκοποῦ μας ἢ ἀπαλλάσομε τὰ παιδιά ἀπ' τὲς ψυχικὲς ἐπιπλοές.

Τὰ παιδιά στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία ἀρχίζουν νά γράφουν ποιήματα. Ἀπὸ δῶ, ἂν κάναμε τὶς ἀναγκαῖες προπαρασκευές, μποροῦμε νάναζαλέσομε τους λογοτέχνες.

Ἡ καλλιέργεια τοῦ καλαισθητικοῦ συναίσθηματος μπορεῖ νά γίνη μετὴν ὑπόδειξη τῶν ὠραίων φράσεων ἢ τῶν ὠραίων τεμαζίων ἐνὸς λογοτεχνήματος. Π.χ. Δίνομε στὰ παιδιά νά διαβάσουν κάτι καὶ ὕστερα τὰ ρωτοῦμε γὰ μᾶς πούν τὸ καλύτερο τεμάχιο, τὶς ὠραῖες φράσεις, τὶς παρομοιώσεις, τὶς μεταφορῆς καὶ τὰ κοσμητικὰ ἐπιθέτα. Σὰν τὰ βροῦν τὰ παιδιά δὲν θά τὰ ρωτήσομε, γιατί εἶναι τὰ ὠραϊότερα, γιατί ἡ δημοσιότητα δὲν μετροῦται ἀλλὰ νοιώθεται. Ἡ καλύτερα ἐξήγηση δίνεται στὰ παιδιά ὅταν ἐξηγηθῆ τὸ λογοτεχνήμα ἀπ' τὶς ὠραῖες φράσεις.

Αὐτὰ εἶναι τὰ θεμέλια πού μποροῦν νά μπουν στὸ Δημοτικὸ. Στὸ Γυμνάσιο θά κτίσομε ὀλόκληρο τὸν τοῖχο καὶ τὴ στέγη νά τὴν ἀφήσομε στὴ διάθεση τοῦ ἰδιοκτήτη.

Σὰν παρομοίσεις καὶ στὰ δνὸ σχολεῖα θά εἶναι ἡ ἔκδοσι περιοδικῶν, μηνιαῶν τοῦλάχιστον, στὰ ὅποια συνεργάτες θάνα μόνο οἱ μαθητὲς, προκηρύξεις διαγωνισμῶν, καὶ διοργάνωση σχολικῶν γιορτῶν στὶς ὅποιες τὸ γίνονται ἀπαγγελίες καὶ νάνεβάζονται δράματα τῆς δημοσιότητας τῆς σχολικῆς κοινωνίας. Δὲν πρέπει ποτέ μας νά διαστάσομε νά δεξίσομε στὸ κοινὸ τὰ τέτοια δημιουργήματα, ὅσο ἀτελῆ καὶ νάνα. Κοιτηρίο μας σ' αὐτὴ τὴ περίπτωση δὲν θάνα ἡ ἱκανοποίηση τῶν θεατῶν ἀπ' τὴ παρουσίαση τοῦ ἄποιο ἀλλὰ ἡ ἱκανοποίηση τῶν παιδιῶν. Καὶ τὸ παιδί νοιώθει τὴ μεγαλύτερη χαρὰ ὅταν παρουσιάξη κάτι τὸ δικὸ του.

Ἀκόμα μεγάλη σημασία ἔχει ὁ τρόπος μετὴ τὸν ὅποιο κοινωνοῦνται ἢ διορθοῦνται τὰ παιδικὰ ἔργα. Πολλὲς φορὲς μετὴ τὴ στάση μας λέμε στὸ παιδί, στανά καὶ δὲν εἶσαι ἄξιος γιὰ τέτοια. Παίρομεν δηλαδή τὴ δουλειά τοῦ πρῶτοπεροῦ ἢ ὅποια κατὰ κανόνα δὲν εἶναι καλὴ, τὴν κοιτάσομε καὶ τοῦ λέμε: Εἶναι πούν πρωτόλειο, νά διαβάσης πρῶτα ἢ ὕστερα, ἢ εἶναι μίμηση ἄλλου κ.λ.π. Ἔτσι ὄχι μόνο δὲν ἐκπληροῦμε τὸ σκοπὸ μας, ἀλλὰ κάνομε ἐγκλημα. Ὅχι μόνο δὲν δίνουμε δύναμη ἀλλὰ

βάζουμε φράγμα σὲ κάθε καινούργια προσπάθεια. Ἐδῶ χροιάζεται μεγάλη παιδαγωγική εὐστοφία. Κατὰ τὴ διόρθωση ὁ μαθητὴς πρέπει νάνα μόνος μὲ τὸ δάσκαλο γιὰ νὰ μὴ προσβαλῆ ἀπὸ τὴν ἀποτυχία του καὶ ἡ διόρθωση νὰ γίνῃ μὲ τρόπο ἐποικοδομητικό, ἔτσι πού νὰ δίνῃ δύναμη γιὰ νέες προσπάθειες καὶ καλύτερο μελλοντικό ἀποτέλεσμα. Ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ χωρίζεται ἀπὸ τὸ δάσκαλο μὲ τὴ πεποίθηση πὼς ἡ δεύτερη προσπάθεια θάνα πὸ καλύτερη.

Αὐτὰ ὅλα εἶναι τὸ καθήκον τοῦ σχολείου. Τὸ σχολεῖο ἀφήνει πιά τοὺς τῶν χρόνους τοῦ στη κοινωνία. Ἐκτίσε τὸ ζωάκι τοὺς καὶ τῶριξε μέσα στὸν ὄκεανὸ νὰ παλαίει μὲ τίς φουρτοῖνες. Στὴν κοινωνία ὁ δοῦμος τοῦ καλλιτέχνη εἶναι τραχὺς καὶ τὸ ὄχημά του συχνὰ μένει χωρίς κινήσειο δύναμη. Ἐδῶ ὁ ἀγώνας εἶναι διπλός· ἀγώνας τῆς ζωῆς καὶ ἀγώνας τῆς τέχνης. Ἐπιπλέον βοήθεια δὲν ἔχει πούθενά παρὰ μόνο ἀπ' τὰ δύο του χέρια, πνευματικὴ δὲ καὶ ἠθική ἀπ' τὴν ἀριστοκρατία τῶν ἀρχῶν του.

Ἐκεῖνον πού πρέπει νὰ δώσουν τὴν προστασία τοὺς σ' αὐτὸ τὸ στάδιο εἶναι ἡ κοινωνία· τὸ κράτος καὶ τὸ κοινό. Τὸ κράτος ἔχει ὑποχρέωση νὰ παραχωρῆ ἕνα ἱκανοποιητικό μισθὸ στοὺς καλλιτέχνες, ἔτσι πού νὰ μποροῦν νὰ δουλεύουν μόνον «τῷ θεῷ», καὶ τὸ κοινὸ νὰ δίνῃ τὴν ἀγάπην του, τὴν ἀφοσίωσή του καὶ τὴν ἐκτίμησή του. Παράδειγμά μας ἄς εἶναι ἡ κοινωνία τῆς Κλασσικῆς Ἀθήνας.

Μὲ ἐκτίμησιν
Κ. ΛΟΥΛΟΥΔΗΣ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Στις 30 Σεπτεμβρίου μίλησε στὴ σειρά τῶν διαλέξεων τοῦ «Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου» ὁ καθηγητὴς κ. Σ. Π. Ἀγαπητῆδης μὲ θέμα: «Τὸ μεταπολεμικὸν Ἑλληνικὸν προσφυγικὸν πρόβλημα». Μετὰ τὸ πέρας τῆς διαλέξεως ὁ Γ. Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος κ. Α. Παππάς ὑπεγράμμισε τὴν ἐξαιρετικὴν σημασία τῆς ὁμιλίας τοῦ κ. Ἀγαπητῆδης καὶ ἀνέπτυξε τὴν τεραστίαν πρόβλεψιν, πού ἐπιτελεῖται σήμερα στὴν Ἑλλάδα, στὸν τομέα ἀνασυγκροτήσεως καὶ κοινωνικῆς προνοίας καὶ περιθάλψεως.

— Στις 16 Ὀκτωβρίου μίλησε στὴν ἴδια σειρά διαλέξεων ὁ κ. Κ. Λιθαξέδης μὲ θέμα: «Ὁ δομικὸς σιδηρὸς τοῦ Παρθενώους».

— Ἡ κ. Κίκα Δημ. Χριστοφίδου, ἔδωσε στίς 20 Ὀκτωβρίου, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς «Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος Λευκωσίας» διάλεξιν μὲ θέμα: «Ἡ γυναικεῖα πνευματικὴ κίνησις τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰδικῶς ἡ κοινωνικὴ μὲμφωσις τῆς Ἑλληνίδος».

— Ἀπὸ τῆς 23ης μέχρι τῆς 31ης Ὀκτωβρίου ὁργανώθηκε στὴν αἰθουσα «Πνευματικῆς Ἀδελφότητος», Λευκωσίας, ἕκθεσις ἔργων ζωγραφικῆς τοῦ Κυπρίου καλλιτέχνη κ. Ι. Κισσονέργου.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΤΡΙΤΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΣ Ε.Π.Ο.Κ.

Ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου προκηρύσσεται τρίτος διαγωνισμὸς διὰ τὴν συγγραφὴν διηγήματος ἐπὶ θέματος ἐκ τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας καὶ ζωῆς. Ἡ ἔκτασις τοῦ διηγήματος δὲν πρέπει νὰ εἶναι μικρότερα τῶν 7 δακτυλογραφημένων σελίδων.

2. Εἰς ἐκεῖνον, ὅστις θὰ τῆχος τοῦ ἀβραβείου θὰ ἀπονεμηθῆ καὶ χρηματικὸν ἔπαθλον ἐκ £10.0.0.

3. Ἡ προθεσμία διὰ τὴν ὑποβολὴν τῶν χειρογράφων λήγει τὴν 31ην Μαρτίου 1953.

4. Ἐκαστὸς διαγωνιζόμενος θὰ σημειώσῃ ἐπὶ τοῦ χειρογράφου μόνον ἕνα ἀριθμὸν καὶ ἕν ὄρητον. Τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν καὶ ὄρητον θὰ ἀναγράψῃ καὶ ἐπὶ φακελίδιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ περιχλεισθῆ δελτάριον μὲ τὸ ὄνομά του καὶ τὴν πλήρη διεύθυνσίν του.

5. Τὰ χειρογραφα ἀποστέλλονται πρὸς τὸν Γραμματέα τοῦ Ὁμίλου κ. Θ. Σοφοκλέους, Τ. Κιβ. 34, εἰς Λευκωσίαν.

ΕΚ ΤΟΥ Δ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Ἐν Λευκωσίᾳ τῆ 2.10.52.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Παῦλον Κριναιῖον, Ἀθήνας: Τὰ πῆρα καὶ σὰς ἐχαριστοῦμε. Θὰ δημοσιεύομεν σὲ δύο ἀπὸ τίς προσεχέεις ἐκδόσεις μας.— Χ ρ υ σ ἄ ν θ η Σ α β β ἰ δ ο υ, Λεμεσόν: Εἶναι συγκινητικό τὸ περιεχόμενον τῆς πρόσας σας κ' ἄξια σεβασμοῦ τὰ αἰσθηματὰ σας· λυπούμεθα ὅμως πού δὲ μπορούμε νὰ τὰ δημοσιεύσομε, γιὰτὶ δὲ μετουσιώνονται σὲ τέχνη γενικώτερου ἐνδιαφέροντος.— Τ. Κ α ρ μ ἰ ο υ, Λεμεσόν: Ἐχει πολὺ πῆρα καὶ εὐκρινείαν, ὑπερεὶ ὄμως τεχνικά.— Α. Θ. Κ υ π ρ ἰ α ν ο υ, Λεμεσόν: Ἀντιλαμβάνομεθα τὸ ὠραῖο νόημα πού θέλει νὰ ἐκφράσῃ τὸ ποιημὰ σας «Πᾶσα ἕνα σύννεφο», ἔχει ὅμως χαλαρὰ διατύπωσις.— Ρ. Χ ρ ἰ σ τ ο φ ἰ δ η, Λεμεσόν: Τὰ νέα σας τραγούδια ὑπεροῦν. Τὸ διήγημά σας δὲν ἔχει τὴν πνοὴν πού μεταβάλλει ἕνα κοινὸ θέμα, ὅπως εἶναι αὐτὸ πού χρησιμοποίησατε, σὲ ἔργο τέχνης. Δὲν τοῦ λείπουν ὡστόσο ἀφηγηματικῆς ἀρετῆς.— Α ὕ γ ἠ Ρ ο δ ἰ ν η, Τρίκωμο: Θὰ δημοσιεύσομε τὸ «Ἐφυγαν τὰ καρὰ εἶα». Τὰ δύο ἄλλα ἔχουν κάποια ρητορικὴ μεγαλοστομία πού τὰ ζημιώνει.— Δ. Σ β ῶ λ ο, Λευκωσίαν: Εἶναι ἕνα καλὸ στιχοῦργημα, γραμμένο στοὺς παλῶδες ποιητικὸς τρόποτος, χωρὶς ὅμως καμμίαν ἀνάδεωσιν τοῦ θέματος.— Θ. Ε ὕ θ υ μ ἰ ο υ, Κοινά: Τὸ «Ὅλα σῆσθαι» εἶναι τὸ καλύτερον ἀπὸ τὰ τρία πού μᾶς στείλατε. Θὰ τὸ δημοσιεύσομε μὲ τὴ σειρά του.